

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U. 323(478):327(043.3)

CIOBANU ION

**DEMOCRATIZAREA ȘI MODERNIZAREA SISTEMULUI
POLITIC DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL
GLOBALIZĂRII**

Teză de doctor

SPECIALITATEA 561.01 – TEORIA, METODOLOGIA POLITOLOGIEI; INSTITUȚII ȘI
PROCESE POLITICE

Conducător științific:

SACA VICTOR, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar

CHIȘINĂU – 2020

© Ciobanu Ion, 2020

CUPRINS:

ADNOTARE (în română, engleză, rusă)	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. SEMNIFICAȚIA DEMOCRATIZĂRII, MODERNIZĂRII ȘI GLOBALIZĂRII SISTEMULUI POLITIC. ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE ȘI TEORETICO-METODOLOGICE	20
1.1. Geneza, constituirea și evoluția conceptului „democratizare” - „modernizare” a sistemului politic: studiu istoriografic.....	20
1.2. Aspecte corelative ale democratizării, modernizării și globalizării în evoluția sistemului politic.....	39
1.3. Concluzii la Capitolul 1.....	57
2. RELAȚIA DINTRE DEMOCRATIZARE ȘI MODERNIZARE A SISTEMULUI POLITIC DIN SPAȚIUL EST-EUROPEAN ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR GLOBALE	59
2.1. Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice ale unor state est-europene în contextul globalizării.....	59
2.2. Specificul relației democratizare-modernizare în sistemele politice ale unor state din spațiul ex-sovietic	75
2.3. Concluzii la Capitolul 2.....	84
3. CONSTITUIREA ȘI EVOLUȚIA SISTEMULUI POLITIC DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DEMOCRATICE ȘI ALE MODERNIZĂRII	87
3.1. Dimensiuni evolutive și stagnante ale sistemului politic moldovenesc.....	87
3.2. Legătura dintre democratizare și modernizare în câmpul valoric al sistemului politic din Republica Moldova.....	99
3.3. Concluzii la Capitolul 3.....	110
4. CONSECINȚELE GLOBALIZĂRII ASUPRA DEZVOLTĂRII SISTEMULUI POLITIC MOLDOVENESC	112
4.1. Impactul proceselor europenizării asupra sistemului politic: realități și perspective.....	112

4.2. Rolul actorilor politici globali în dezvoltarea democrației din Republica Moldova.....	130
4.3. Concluzii la Capitolul 4.....	142
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	144
BIBLIOGRAFIE.....	150
ANEXE.....	167
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	174
CURRICULUM VITAE	175

ADNOTARE

Ciobanu Ion. Democratizarea și modernizarea sistemului politic din Republica Moldova în contextul globalizării. Teză de doctor în științe politice. Chișinău, 2020.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 258 de titluri, 148 de pagini text de bază. Rezultatele sunt publicate în 11 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, democrație, tranziție, democratizare, modernizare, globalizare, sistem politic, Uniunea Europeană, actori globali, transformări democratice.

Domeniul de studiu: științe politice.

Scopul și obiectivele tezei: scopul propus este de a studia democratizarea sistemului politic moldovenesc, prin prisma corelației cu modernizarea și globalizarea, precum și influențele acestor factori asupra evoluției instituționale și relațional-politice a Republicii Moldova. Obiective trasate: a realiza o analiză istoriografică complexă a cercetărilor științifice în domeniu atât ale autorilor din țară, cât și a celor de peste hotare, demers necesar pentru cunoașterea și înțelegerea constituirii și evoluției fenomenelor de „democratizare”, „modernizare” și „globalizare”; a examina abordările teoretico-metodologice ale corelațiilor din cadrul trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” prin prisma evoluției sistemului politic; a evalua impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice în unele state est-europene în contextul provocărilor globale; a examina specificul relației democratizare-modernizare în sistemele politice ale unor state ex-sovietice; a cerceta geneza și evoluția sistemului politic moldovenesc; a reliefa relația de interconexiune dintre democratizare și modernizare ale sistemului politic din Republica Moldova; a determina impactul europenizării asupra sistemului politic moldovenesc; a stabili rolul actorilor globali în dezvoltarea democrației din Moldova.

Problema științifică importantă soluționată pentru teorie și practică în domeniul științelor politice se exprimă prin determinarea și analiza rolului pe care l-au avut actorii globali în procesul de democratizare și modernizare al sistemului politic moldovenesc, fapt care a condus la reliefaarea unui studiu complex pentru reprezentanții comunității științifice, ai instituțiilor guvernamentale și sectorului asociativ și a permis prezentarea unor recomandări privind consolidarea și funcționarea democrației în Republica Moldova.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute constă în încercarea autorului: 1) de a realiza o sinteză în ansamblu a celor mai importante idei, teorii, concepții și modele ale democratizării, modernizării și globalizării din literatura de specialitate; 2) de a aborda pentru prima dată, într-o lucrare de acest gen, o analiză complexă a interacțiunii trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” în contextul evoluției sistemului politic; 3) de a determina rolul și impactul actorilor globali asupra consolidării instituționale a Republicii Moldova; 4) de a reliefa detaliat evoluția democratică a sistemului politic moldovenesc în perioada 1989-2019; 5) de a evalua impactul raportului democratizare-modernizare asupra proceselor eurointegraționiste.

Semnificația teoretică a cercetărilor se manifestă prin obținerea unor rezultate referitoare la particularitățile metodologice de abordare a transformărilor democratice; determinarea unor elemente specifice ale proceselor de democratizare, modernizare și globalizare; precizarea condițiilor de evoluție și funcționare a sistemului politic moldovenesc.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă în posibilitatea utilizării materialului tezei în procesul didactic și pentru realizarea unor ulterioare cercetări în domeniu.

Implementarea rezultatelor științifice s-a produs prin 11 publicații și comunicări la 8 conferințe științifice naționale și internaționale, și reprezintă rezultatul cercetărilor realizate de autor pe parcursul anilor de studii la doctorat. Teza de față constituie și un suport metodologic pentru cercetătorii care examinează domeniul științelor umaniste privind sistemul politic, economic și social atât pentru mediul preuniversitar, cât și cel universitar.

ANNOTATION

Ciobanu Ion. Democratisation and modernisation of the political system in the Republic of Moldova in the context of globalisation. PhD thesis on political science. Chişinău, 2020.

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 258 sources, 148 pages of basic text. The results are published in 11 scientific works.

Keywords: Republic of Moldova, democracy, transition, democratisation, modernisation, globalisation, political systems, European Union, global actors, democratic transformations.

Field of study: political science.

Purpose and objectives of the thesis: the purpose is to realise a politologic study of democratisation of Moldovan political system through the lens of correlation with modernisation and globalisation - key factors that determine and affect the institutional evolution and political actions in the Republic of Moldova. The objectives: to carry out a complex historiographical analysis of field-specific scientific studies by both national and foreign authors, necessary for finding out and understanding the formation and evolution of the 'democratisation', 'modernisation' and 'globalisation' phenomena; examine the theoretical and methodological approaches of the correlation between the 'democratisation-modernisation-globalisation' trinomial through the lens of the political system evolution; assess the impact of democratic transformations on the modernisation of political systems in certain Eastern European states in the context of global challenges; examine the specifics of democratisation-modernisation relation in the political systems of certain former-Soviet states; research into the origin and evolution of the Moldovan political system; highlight the interconnection between the democratisation and modernisation of the political system in the Republic of Moldova.

The important scientific problem resolved to theory and practice in the field of political science consists in developing a scientific-practical overview through identifying and analysing the role of global actors in the process of democratisation and modernisation of the Moldovan political system – which led to carrying out of a complex study for the representatives of scientific community, governmental institutions and associative sector, and allowed to give certain recommendations for strengthening and operation of democracy in the Moldova.

Scientific novelty of the obtained results consists in carrying out a research, and the author's attempt to: 1) summarize the most important ideas, theories, concepts and patterns of democratisation, modernisation and globalisation in both national and international professional literature; 2) for the first time (in this kind of thesis) carry out a complex analysis of interaction of the 'democratisation-modernisation-globalisation' trinomial in the context of evolution of the Moldovan political system; 3) determine the role and impact of global actors in the institutional consolidation of the Republic of Moldova; 4) present in details the democratic evolution of the Moldovan political system during the 1989-2019 period; 5) assess the impact of the democratisation-modernisation correlation in the context of the European integration processes.

Theoretical signification of the researches manifested by indispensable argument and by obtainment of results related to the methodological peculiarities in approaching democratic transformations; determination of elements inherent to the processes of democratisation, modernisation and globalisation; specification of conditions of evolution and functioning of the Moldovan political system.

Applicative value of the work consists in the possibility of using this theoretical material in the didactic process and for carrying out further research in the field.

The implementation of scientific results was achieved through 11 reports and 8 communications at National and International scientific Conferences, and represents the result of research carried out by the author through the years of doctoral studies. This thesis can also serve as a methodological support for researchers who examine the field of humanities as regards the political, economic and social system, both for the pre-university and university environments.

АННОТАЦИЯ

Чобану Ион. Демократизация и модернизация политической системы Республики Молдова в контексте глобализации. Диссертация на соискание учёной степени доктора политических наук. Кишинэу, 2020.

Структура работы: введение, 4 главы, общие выводы и рекомендации, библиография, насчитывающее 258 источников, 148 страниц основного текста. Результаты исследования представлены в 11 публикациях.

Ключевые слова: Республика Молдова, демократия, переход, демократизация, модернизация, глобализация, политическая система, Европейский Союз, глобальные субъекты, демократические преобразования.

Область исследования: политические науки.

Цель и задачи работы: цель исследования состоит в политологическом анализе процессов демократизации молдавской политической системы с точки зрения их соотношения с модернизацией и глобализацией, а также влияние этих факторов на институциональное развитие и политические отношения в РМ. Задачи: комплексный историографический анализ профильных научных исследований национальных и зарубежных авторов, уяснения понятий «демократизация», «модернизация» и «глобализация»; пояснение теоретико-методологических подходов относительно соотношения тринома «демократизация-модернизация-глобализация» с точки зрения развития политической системы; оценка влияния демократических преобразований на модернизацию политических систем ряда восточноевропейских стран в контексте глобальных проблем; специфика соотношения «демократизация-модернизация» в политических системах ряда постсоветских стран; происхождение и развитие молдавской политической системы; установление взаимосвязи между демократизацией и модернизацией политической системы в Молдове.

Важная научная проблема, разрешаемая в работе, состоит в разработке обобщающего научно-практического подхода посредством определения и анализа роли глобальных субъектов в процессе демократизации и модернизации молдавской политической системы, обусловившего проведение комплексного исследования, ориентированного на представителей научного сообщества, государственных учреждений и сектора общественных организаций, что позволило предложить ряд рекомендаций касательно укрепления и функционирования демократии в Республике Молдова.

Научная новизна полученных результатов заключается в проведении обобщающего исследования, состоящего в попытке автора: 1) обобщить наиболее важные идеи, теории, концепции и модели демократизации, модернизации и глобализации, представленные в международной и национальной специальной литературе; 2) впервые (в рамках работы такого рода) комплексно проанализировать взаимодействие тринома «демократизация-модернизация-глобализация» в контексте развития молдавской политической системы; 3) определить роль и влияние глобальных субъектов в организационном укреплении Республики Молдова; 4) детально представить демократическую эволюцию молдавской политической системы в период с 1989 по 2019 гг.; 5) оценить взаимовлияние процессов демократизации и модернизации в контексте евроинтеграции.

Теоретическая значимость диссертации заключается в аргументировании настоятельной необходимости дальнейшего демократического развития и в получении результатов, связанных с методологическими особенностями подхода к демократическим преобразованиям; в определении элементов, характерных для процессов демократизации, модернизации и глобализации; в уточнении условий развития и функционирования молдавской политической системы.

Практическая ценность диссертации заключается в возможности использования данного теоретического материала в дидактическом процессе, а также для проведения дальнейших исследований в этой области.

Внедрение научных результатов: полученные результаты нашли свое отражение посредством в 8 докладов и сообщений на народных и международных научных конференциях и представляют собой результат исследований, проводимых автором на протяжении периода обучения в докторантуре.

LISTA ABREVIERILOR

AARMUE - Acordul de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană

BM - Banca Mondială

CE - Consiliul Europei

CICDE - Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral

CSI - Comunitatea Statelor Independente

IDIS - Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale

MAEIE (Md) - Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene a Republicii Moldova

ONG - organizație nonguvernamentală

ONU - Organizația Națiunilor Unite

OSCE - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa

PAUERM - Planul de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova

PEV - Politica Europeană de Vecinătate

PHARE - Program de asistență financiară nerambursabilă acordată țărilor candidate la aderare UE

PNUD - Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare

PSESE - Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est

RM - Republica Moldova

SoLD - Raportul privind Starea Democrației Locale

TACIS - Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States (Asistența Tehnică acordată țărilor CSI)

UE - Uniunea Europeană

USAID - US Agency for International Development (Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională)

URSS - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

ZLSAC RMUE - Zonă de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Transformările și fenomenele ce au avut loc pe parcursul ultimelor decenii au evidențiat o interdependență crescândă între procesele de democratizare, modernizare și globalizare ale Republicii Moldova, ca stat independent, cu un sistem politic nou aflat în evoluție. Republica Moldova, ca și alte state independente, după 1991 a pornit pe calea democratizării și modernizării într-un context internațional complicat în care marii actori globali își redefiniuau rolurile. Tocmai de aceea, studiul acestui trinom prin prisma transformărilor globale este de o importanță deosebită în societățile posttotalitare și nu numai. Astfel, realizarea unei cercetări în această direcție permite elucidarea principalelor deficiențe de funcționare a sistemului politic, precum și cele mai importante influențe asupra acestuia, a diverselor acorduri și angajamente pe care Republica Moldova le-a semnat și ratificat cu Uniunea Europeană, Organizația Națiunilor Unite, Banca Mondială și Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională.

Importanța actuală a trinomului democratizare-modernizare-globalizare o deducem, în primul rând, din necesitatea elucidării relației dintre aceste trei procese complementare specifice lumii contemporane. Abordările corelațiilor din cadrul acestui trinom presupun înainte de toate definirea conceptelor de bază și identificarea trăsăturilor specifice ale acestora.

Lucrarea de față este axată pe analiza evoluției sistemului politic din Republica Moldova, din perspectiva transformărilor instituționale, precum și evidențierea evenimentelor ce s-au perindat în legătură cu acesta în perioada anilor 1989 - 2019, când viața politică în republică a cunoscut un dinamism și o efervescență deosebită. În toți acești ani, procesul de democratizare a cunoscut tot mai multe schimbări, fiind direct influențat de calitatea guvernărilor, fiecare având impact puternic asupra evoluției în ansamblu a sistemului politic moldovenesc, asupra afirmării național-statale, a democratizării și modernizării societății, a transformărilor social-politice. Analiza corelațiilor teoretice și practice ale fenomenului „democratizare-modernizare-globalizare” în cazul Republicii Moldova, ne permite să reliefăm influența internațională asupra afirmării și consolidării statalității, precum și asupra mecanismului de formare și implementare a noilor politici și reforme. Un alt argument l-ar constitui faptul că cercetările realizate până acum în ceea ce privește corelația proceselor de democratizare, modernizare și globalizare, au fost analizate separat, ceea ce constituie un argument în plus în favoarea actualității temei investigate. O altă particularitate a procesului de transformare și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova, față de alte țări din spațiul est-european, constă în faptul că statele vizate

au avut un start comun însă, cu toate acestea, în țara noastră s-a mers pe căi diferite de democratizare și modernizare.

În această ordine de argumente, subliniem că actualitatea investigației noastre este determinată și de necesitatea de a scoate în evidență premisele evoluției procesului democratizării și modernizării sistemului politic al Republicii Moldova în contextul globalizării, precum și erorile comise de cei care se succed la guvernare.

Așadar, autorul și-a propus să realizeze o lucrare complexă în acest sens, lucrare care lipsește deocamdată în literatura de specialitate din țară (deși unele aspecte ale temei au fost abordate de cercetătorii din Republica Moldova), fapt care a și determinat alegerea subiectului de investigație.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor supuse investigațiilor. Subiectele ce țin de democratizarea și modernizarea sistemului politic, în ultimele decenii, au început a fi studiate din punctul de vedere al politicilor comparate și al teoriilor relațiilor internaționale. Astfel, tot mai vădită este necesitatea democratizării sistemului politic, iar buna funcționare a acestuia este determinată, în mare parte, de gradul de conlucrare al instituțiilor politice. Analiza funcționării instituțiilor politice și statale în sistemul politic al Republicii Moldova are importanță nu numai teoretică, dar și practică. În concepția cercetătorilor, aceasta constituie paradigma contemporană a organizărilor complexe, o strategie de dezvoltare și modernizare sistemică a statelor, un model de analiză transdisciplinară a societăților organizate.

Examinarea trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” și efectele acestuia asupra sistemului politic moldovenesc s-a făcut în baza unei serii de lucrări și documente importante regăsite în: Legislația națională; Acordul de Parteneriat și Cooperare; Acordul de Asociere dintre RM și UE; Paginile electronice ale instituțiilor publice; Datele statistice; Studii/rapoarte/note de politici/evaluări efectuate de alte instituții publice și private, autohtone și din Uniunea Europeană; oricare alte acțiuni, declarații, interviuri etc., care au tangențe cu demersul specific cercetat. Analizând subiectul respectiv, putem remarca faptul că prin intermediul asistenței financiare, dar și prin consultanță, Uniunea Europeană, împreună cu alți actori internaționali de nivel global, de-a lungul timpului au susținut și promovat continuu modernizarea Republicii Moldova prin reforme axate pe creștere și crearea locurilor de muncă, precum și pe respectarea drepturilor omului și consolidarea democrației.

O importanță deosebită, sub aspect metodologic și teoretic, au avut pentru elaborarea tezei noastre teoriile elaborate în lucrările savanților: G. Almond, S. Verba [7], precum și D. Easton, L. Pye [66], care au pus bazele cercetărilor științifice moderne ale sistemului politic,

Easton fiind cel care a propus pentru prima dată abordarea din perspectiva cibernetică a sistemului politic, susținând că acesta funcționează asemenea unei „cutii negre” în care se înscriu toate procesele din societate, însă nu toate dintre ele fiind vizibile.

Dacă la A. de Tocqueville [216], A. Liphart [113], J. Revel [167] fenomenul democrației este analizat prin prisma factorilor interni, atunci la autori ca S. Huntington [95, 96], F. Fukuyama [73], A. Przeworski [156], L. Diamond [60], sau E. Hobsbawm [90], rolul factorilor externi în tranziția democratică este tot mai important.

O contribuție valoroasă în studiul democrației au adus-o lucrările savanților occidentali, precum sunt: G. Sartori [187], D. Fisichella [70], J. Grugel [86], D. Held [87], A. Liphart [113], A. Przeworski [156], R. Robertson [171], Z. Brzezinski [23], J. Karpinski [105], B. Zdaniuk [237], ș.a. Potrivit acestora, modernizarea societății se percepea, în primul rând, ca democratizarea statelor în curs de dezvoltare după modelul occidental; în al doilea rând, ea era privită drept consecință a unei dezvoltări social-economice reușite a statelor „lumii a treia”. Autorii nominalizați subliniază raporturile dinamice ale factorilor interdependenți care acționează într-o colectivitate și constituie sistemele politice.

Cercetători ruși ca: M. Ilin [245], R. Inglihart, [246], S. Kashkin [248], A. Torkunov [254], V. Pantin [252], în lucrările lor cercetează modelele democrației liberale și ale globalizării de tip occidental. De asemenea, studiile și cercetările acestor autori explorează influențele internaționale asupra dezvoltării sistemelor politice în statele postcomuniste.

Un rol deosebit pentru cercetarea subiectului democratizării și al modernizării vieții politice din țara noastră au avut-o și lucrările de specialitate ale politologilor autohtoni, precum: Gh. Rusnac, C. Solomon care în lucrarea *Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000). Documente și materiale* [31], prezintă o cronică documentară a vieții politice din Republica Moldova în primii zece ani de la independență. Remarcăm că aspecte politice și practice ale procesului de democratizare a Republicii Moldova sunt examinate pe larg din punct de vedere teoretic de către mediul academic: P. Frunțașu [72], P. Varzari [224], V. Saca [183], V. Juc [103], V. Moșneaga, [130], V. Capcelea [29], A. Colațchi [43], I. Sandu [185], Gr. Pîrțac [146], Gr. Vasilescu [229], ș.a.

O contribuție importantă la analiza aspectelor politice ale procesului de democratizare și de consolidare a Republicii Moldova are cercetarea din anul 2005, a lui R. Gorincioi *Democratizarea Republicii Moldova în contextul proceselor de globalizare* [79]. Teza de doctor a domniei sale prezintă analiza corelațiilor teoretice și practice ale binomului „democratizare-globalizare” în cazul Republicii Moldova și reliefează influența internațională asupra afirmării și consolidării statalității, precum și asupra mecanismului de formare, implementare și control al

politicilor interne. Cercetarea de față vine cu o abordare diferită față de cea a lui R. Gorincioi prin faptul că studiază corelația reciprocă a trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” sub influența factorilor interni și externi asupra sistemului politic moldovenesc.

În cele mai recente culegeri, publicate în 2018 de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european și Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare*, a căror redactor științific este cercetătorul V. Juc [121], sunt analizate un șir de procese și fenomene care au tangențe directe cu cercetările noastre. În culegerile respective, efortul cercetătorilor este axat pe coordonatele conceptual-teoretice și politico-juridice, instituțional-electorale, economice și sociale ale proceselor de modernizare a Republicii Moldova. În aceste culegeri, un interes aparte revine aspectelor modernizării țării noastre în contextul evoluției relațiilor sale cu Uniunea Europeană, tranziției spre democrație, puterii elitiste și puterii birocratice, proceselor electorale și migraționiste, impactului contextului regional, transformărilor geopolitice regionale asupra modernizării Republicii Moldova.

Astfel, putem remarca abordarea cercetătorului P.Varzari cu privire la fenomenul modernizării, care consideră că „modernizarea politică, reprezintă un aspect al modernizării sociale, exprimă și reflectă mecanismul de perfecționare a funcționării sistemului politic în direcția democratizării. Cu referire la țările din spațiul postsovietic, evoluția lor de la totalitarism spre democrație actualizează problema creării unui sistem politic modern, cu instituții politice specializate capabile să-și realizeze eficient funcțiile sale specifice și să rezolve mai multe probleme cu care se confruntă societatea tranzitivă” [121, p.76].

Analizând cercetările realizate privind subiectele modernizării și democratizării în Republica Moldova de la declararea acesteia ca stat independent, evidențiem un șir de acte normative adoptate la nivel național și internațional, rapoarte și studii etc. În raport cu literatura de specialitate existentă, prin această teză ne propunem să dezvoltăm o înțelegere mult mai specifică și mai precisă din punct de vedere teoretic a rolului cauzal și a naturii perturbațiilor ce țin de trinomul „democratizare-modernizare-globalizare” și influențele acestuia asupra sistemului politic. Cu toate acestea, în Republica Moldova, la fel ca și în statele vecine, nu a existat o preocupare permanentă pentru studierea aprofundată a influenței globalizării asupra democratizării, fapt care a și determinat alegerea acestei teme de investigație.

Problemele principale de cercetare înaintate cu titlu de ipoteze sunt:

1. Formele contemporane ale democrației prezintă rezultatul unei serii de evoluții determinate de procesul de globalizare și necesită o reevaluare continuă care să fie justificată sub aspect teoretic de investigațiile științifice.

2. Transformările democratice, modernizatoare, în statele postcomuniste au avut diferite evoluții, acestea fiind strâns legate de existența unei societăți civile, a unei elite politice reformatoare și a unei idei naționale, integratoare.

3. Procesul de constituire și consolidare a sistemului politic moldovenesc are un caracter tranzitoriu, marcat de evoluții și involuții, care au avut impact direct asupra practicilor democratice, a dezvoltării economiei de piață și a constituirii unei culturi politice consolidate.

4. Evoluția sistemului politic din Republica Moldova este strâns legată de parteneriatele stabilite de țara noastră cu actori globali, precum ar fi Banca Mondială, USAID, ONU și Uniunea Europeană, actori care au determinat și influențat direct și indirect, în mod pozitiv, politicile și reformele de restructurare a statului.

Scopul și obiectivele tezei. Ținând cont de actualitatea și de gradul de investigare al temei, ne-am propus drept **scop** studierea procesului de democratizare a sistemului politic moldovenesc, prin prisma corelației cu modernizarea și globalizarea, precum și influențele acestor factori asupra evoluției instituționale și relațional-politice a Republicii Moldova. Aceste variabile oferă prezentului demers științific o nouă manieră, transdisciplinară, de conceptualizare; o nouă abordare de analiză și sinteză a modului de constituire a societăților contemporane.

În vederea realizării scopului propus, au fost formulate **următoarele obiective:**

- A realiza o analiză istoriografică complexă a cercetărilor științifice în domeniu atât ale autorilor din țară, cât și ale celor de peste hotare, demers necesar pentru cunoașterea și înțelegerea constituirii și evoluției fenomenelor „democratizare”, „modernizare” și „globalizare”.
- A examina abordările teoretico-metodologice ale corelațiilor din cadrul trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” prin prisma evoluției sistemului politic.
- A evalua impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice în unele state est-europene în contextul provocărilor globale.
- A examina specificul relației democratizare-modernizare în sistemele politice ale unor state din spațiul ex-sovietic.
- A cerceta geneza și evoluția sistemului politic moldovenesc.
- A reliefa legătura dintre democratizare și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova.
- A determina impactul europeanizării asupra sistemului politic moldovenesc.

- A stabili rolul actorilor globali în dezvoltarea democrației din țara noastră.

Metodologia cercetării științifice. În realizarea prezentei lucrări, pentru atingerea scopului și a obiectivelor tezei, au fost utilizate două categorii de metode de cercetare: 1. metode care au servit la examinarea materialului teoretic, selectarea bibliografiei și cercetarea surselor, acumularea informației necesare, cum ar fi: *analiza, sinteza, inducția, deducția*; 2. metode de cercetare care au servit direct scopului investigației: *abordarea sistemică; analiza comparativă; metoda istorică; metoda behavioristă și structural-funcțională; studiul de caz, etc.* Combinarea tuturor acestor metode ne-a permis realizarea unei cercetări complexe în determinarea particularităților proceselor de democratizare, modernizare și globalizare, precum și în obținerea unor clarificări în evoluția sistemului politic din Republica Moldova și din alte state din regiune.

Examinarea literaturii de specialitate ne-a permis să remarcăm oportunitatea utilizării acestor metode în cazul cercetării instituțiilor politice, a fenomenelor și sistemelor politice. Drept rezultat, a fost realizat un studiu complex, cu valențe interdisciplinare din punct de vedere metodologic, care contribuie la crearea unui tablou mai clar privind analiza gradului de cercetare și rolul pe care îl au actorii globali în dezvoltarea democrației în Moldova.

Problema științifică importantă soluționată constă în *determinarea și analiza rolului* pe care l-au avut actorii globali în procesul de democratizare și modernizare al sistemului politic moldovenesc, *fapt care a condus la reliefa*rea unui studiu complex pentru reprezentanții comunității științifice, ai instituțiilor guvernamentale și sectorului asociativ și *a permis prezentarea* unor recomandări privind consolidarea și funcționarea democrației în Republica Moldova.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute: Caracterul inovator al investigației constă în încercarea autorului: 1) de a realiza o sinteză în ansamblu a celor mai importante idei, teorii, concepții și modele ale democratizării, modernizării și globalizării din literatura de specialitate, atât cea internațională, cât și cea autohtonă; 2) de a aborda pentru prima dată, într-o lucrare de acest gen, o analiză complexă a interacțiunii trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” în contextul evoluției sistemului politic moldovenesc; 3) de a determina rolul și impactul actorilor globali asupra consolidării instituționale a Republicii Moldova; 4) de a reliefa detaliat evoluția democratică a sistemului politic moldovenesc în perioada 1989-2019; 5) de a evalua impactul raportului democratizare-modernizare asupra proceselor eurointegraționiste.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere consistă în următoarele:

1. După declararea independenței Republicii Moldova, noul stat creat a pornit pe calea însușirii valorilor democratice. Astfel, respectarea și promovarea valorilor

democratice a devenit unul din obiectivele de bază, declarat de toate guvernările perindate pînă acum, dar nu și întotdeauna consecvent promovat.

2. Fortificarea noului sistem politic democratic a presupus eforturi considerabile atât interne cât și externe, pentru crearea, reformarea și modernizarea instituțiilor social-politice. În acest sens, apare necesitatea elucidării impactului factorilor externi, regionali și globali asupra celui intern, din perspectiva înțelegerii interdependențelor ce apar în urma cooperării cu actorii mondiali.
3. Democratizarea autentică a sistemului politic permite transformări complexe menite să asigure partea funcțională, praxiologică care susține modernizarea continuă a mecanismelor de implementare a politicilor statale.
4. Studiarea evoluțiilor democratice în unele state din spațiul Central și Est-European ne-a permis să observăm că succesul liberalizării vieții politice este strâns legat de existența unei anumite culturi democratice, liberalizări, toleranțe și armonii sociale ca premise ale transformărilor care s-au produs după căderea sistemului bipolar.
5. În vederea modernizării sistemului politic în condițiile actuale ale tendințelor de globalizare, pentru asigurarea funcționării democratice a acestuia, este necesar a cerceta și analiza continuu toate elementele implicate în procesul de racordare la standardele internaționale.

Implementarea rezultatelor științifice obținute. Rezultatele prezentei investigații științifice reies din cercetările realizate de autor pe parcursul anilor de studii la doctorat, fiind prezentate la următoarele foruri științifice naționale și internaționale:

1. Conferința științifică internațională a doctoranzilor „*Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*” (Universitatea AȘM, Chișinău, 10 martie 2015);
2. Conferința științifică internațională „*Perspectivile și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației*” (Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu”, Cahul, 5 iunie 2015);
3. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” USM, (Chișinău, 8-9 noiembrie 2015);
4. Conferința științifică internațională a doctoranzilor „*Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*”. Ediția a V-a (Universitatea AȘM, Chișinău, 22 martie 2016);

5. International Scientific Conference „*Political Science, international relations and security studies*”, International Conference Proceedings the Xth edition, (Sibiu, România, May 27-29, 2016).
6. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” (USM, Chișinău, 9-10 noiembrie 2017);
7. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” (USM, Chișinău, 9-10 noiembrie 2018);
8. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” (USM, Chișinău, 7-8 noiembrie 2019).

De asemenea, unele rezultate științifice au fost publicate în articole ce au apărut în reviste și culegeri de materiale științifice, editate în țară și peste hotare. Acestea și-au găsit elucidare în 11 articole științifice, dintre acestea 10 fără coautor, fiind prezentate la 8 foruri științifice naționale și internaționale. Dintre cele care se referă la tematica tezei menționăm: Aspecte generale și particulare ale modernizării sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferința științifică națională cu participare internațională „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția IV, UNAȘM, 10 martie 2015, Chișinău, pp. 160-161; Particularitățile procesului de modernizare al sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferința științifică internațională*, Universitatea „B. P. Hasdeu”, 5 iunie 2015, Cahul, pp. 37-42; Considerații privind conceptul democratizării, modernizării și globalizării al sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Conferința științifică internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, USM, 7-8 noiembrie 2015, Chișinău, pp.88-90; Impactul democratizării și europenizării asupra modernizării sistemului politic al Republicii Moldova. În: *International Conference „Political science, international relations and Security Studies”*, 27 mai, 2016, Sibiu, România, pp.82-90; Parteneriatul Estic – factor modernizator al sistemului politic al Republicii Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferința științifică națională cu participare internațională „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția V, UNAȘM, 25 mai 2016, Chișinău, pp. 53-57; Democratizarea sistemului politic al Republicii Moldova în condițiile alternanței Vest-Est În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, USM, 9-10 noiembrie 2017, Chișinău, pp. 285-288; Statul de drept – condiție obligatorie în edificarea democrației în Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, CEP

USM, 8-9 noiembrie 2018, Chișinău, p.85-87; Relația democratizare-modernizare în sistemele politice ale CSI, specificul Moldovei, Ucrainei și Federației Ruse. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, vol. II (173), Chișinău, 2017, pp. 68-84. Categoria B; Interconexiunea dintre democrație și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, Vol. II (177), Chișinău, 2018, pp. 88-100. Categoria B; Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice a statelor est-europene în contextul globalizării. În: *Revista MOLDOSCOPIE*, Nr. 4 (LXXV), Chișinău, 2016, pp. 57-77. Categoria C; Rolul Organizației Națiunilor Unite, ca și actor global, în dezvoltarea democrației din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, CEP USM, 7-8 noiembrie 2019, Chișinău, pp.108-112. Teza de față constituie și un suport metodologic pentru cercetătorii care examinează domeniul științelor umaniste privind sistemul politic, economic și social atât pentru mediul preuniversitar, cât și cel universitar, dar și un suport teoretico-practic pentru reprezentanții puterii publice.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, democratizare, modernizare, globalizare, sistem politic, Uniunea Europeană, actori globali, tranziție, transformări democratice.

Volumul și structura tezei: Teza „*Democratizarea și modernizarea sistemului politic din Republica Moldova în contextul globalizării*” este constituită din adnotări (în limbile română, engleză și rusă), lista abrevierilor utilizate în teză, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 258 de titluri, 148 de pagini text de bază, anexe, declarația privind asumarea răspunderii, CV-ul autorului.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este subliniată actualitatea și importanța analizei etapelor de democratizare și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova pe parcursul anilor de independență până la alegerile parlamentare din 24 februarie 2019. Acest compartiment evidențiază ipotezele pentru verificare, principalele metode de cercetare aplicate în scopul studiului, problema științifică soluționată de autor, importanța teoretică și valoarea aplicativă a rezultatelor cercetării, aprobarea rezultatelor și sumarul compartimentelor tezei, principalele rezultate prezentate în diferite publicații și în cadrul conferințelor naționale și internaționale.

Capitolul 1, intitulat **SEMNIFICAȚIA DEMOCRATIZĂRII, MODERNIZĂRII ȘI GLOBALIZĂRII SISTEMULUI POLITIC: ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE ȘI TEORETICO-METODOLOGICE** conține două subcapitole: „Geneza, constituirea și evoluția conceptului „democratizare” - „modernizare” a sistemului politic: studiu istoriografic” și „Aspecte corelative ale democratizării, modernizării și globalizării în

evoluția sistemului politic". Primul subcapitol scoate în evidență principalele abordări ale savanților privind geneza și constituirea conceptului de democratizare, modernizare și globalizare ca un trinom, analizând și evoluția acestei paradigme din perspectiva impactului acestor fenomene complexe asupra sistemului politic. S-a analizat democrația ca stare valorică și democratizarea sau modernizarea în calitate de proces - subiecte care observăm că au suscitât interesul cercetătorilor pe parcursul anilor. Fiind ambele sub influența acțiunii umane, realitatea și multiplele experiențe complexe nu au încetat să ofere noi și noi obiecte de cercetare. În cel de-al doilea subcapitol a fost realizată o sinteză privind discuțiile științifice asupra aspectelor corelative dintre conceptul sus-numit, evidențiind și problemele de bază ale analizei evoluției acestuia, au fost prezentate sursele analizate, diferite ca subiect, importanță, autori și valoare; referitor la investigațiile existente la moment, este făcută o analiză critică în contextul general al tezei de față.

Capitolul 2, intitulat RELAȚIA DINTRE DEMOCRATIZARE ȘI MODERNIZARE A SISTEMULUI POLITIC DIN SPAȚIUL EST-EUROPEAN ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR GLOBALE este compus din două paragrafe intitulate „**Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice ale unor state est-europene în contextul globalizării**” și „**Specificul relației democratizare-modernizare în sistemele politice ale unor state din spațiul ex-sovietic**”. Acest capitol prezintă o trecere în revistă a principalelor aspecte de democratizare în unele state din spațiul est-european, fiind cercetate evoluțiile democratice din unele state ale fostului lagăr socialist cum ar fi Polonia, Ungaria, România. De asemenea, tot aici sunt prezentate și evoluțiile sistemelor politice în unele state ex-sovietice, precum ar fi: Federația Rusă, Ucraina și Țările Baltice. Primul subcapitol, este consacrat cercetării științifice a unor elemente și trăsături comune, de impact, avute asupra sistemelor politice ale unor state est-europene. Subcapitolul doi, se referă la evoluția democrațiilor și sistemelor politice în spațiul dat și este una specifică de la modelul european îmbrățișat de Statele Baltice, la autocrațiile Asiei Centrale. Aici observăm cum se accentuează diferența de dezvoltare democratică, economică între fostele componente ale imperiului sovietic. Unele dintre aceste state, care au avut anterior tradiții statale, și-au ales propria cale imediat ce Uniunea Sovietică s-a prăbușit.

Capitolul 3 - CONSTITUIREA ȘI EVOLUȚIA SISTEMULUI POLITIC DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DEMOCRATICE ȘI ALE MODERNIZĂRII este structurat în două paragrafe intitulate „**Dimensiuni evolutive și stagnante ale sistemului politic moldovenesc**” și, respectiv, „**Legătura dintre democratizare și modernizare în câmpul valoric al sistemului politic din Republica Moldova**”. Acest

capitol evidențiază principalele aspecte de evoluție și stagnare în procesul de formare și funcționare a noului sistem politic moldovenesc, precum și interconexiunea dintre democratizare și modernizare a sistemului politic din țara noastră. Accentele fiind puse pe perioada independenței și după, deoarece se consideră absolut fondat, că înțelegerea și explicarea evoluției Republicii Moldova, a stării în care se află actualmente țin de buna cunoaștere a începuturilor, a fundamentelor care urmau să asigure modernizarea prin dezvoltare și democratizare. Primul subcapitol, arată că Republica Moldova, ca și celelalte state din fosta Uniune Sovietică, a traversat o perioadă dificilă de schimbări radicale, care cuprind toate sferele vieții și activității, demonstrând că societatea noastră se confruntă cu o restructurare, în mare măsură contradictorie, dar istoric inevitabilă.

Cel de-al doilea subcapitol, este consacrat cercetării interconexiunilor dintre cele două procese în perioada tranziției politice contemporane în țara noastră. Aceasta, ca și în multe țări cu democrație tânără, reprezintă trecerea de la sistemul totalitar de organizare a puterii politice la sistemul democratic de conducere. Pe de o parte, o astfel de interconexiune presupune un șir întreg de transformări instituționale, o mare parte a cărora la moment în țara noastră sunt implementate. Pe de altă parte, transformările cardinale ale orientărilor valorice ale populației sunt în continuă schimbare.

Capitolul 4, intitulat CONSECINȚELE GLOBALIZĂRII ASUPRA DEZVOLTĂRII SISTEMULUI POLITIC MOLDOVENESC, de asemenea, conține două paragrafe „**Impactul proceselor europenizării asupra sistemului politic: realități și perspective**” și „**Rolul actorilor politici globali în dezvoltarea democrației din Republica Moldova**”. În acest capitol, am analizat impactul pe care îl are Uniunea Europeană (UE) ca un actor regional de anvergură globală, dar și alte organisme internaționale asupra consolidării democrației, totodată și modernizarea continuă a instituțiilor statale ale Republicii Moldova. În primul subcapitol, este analizat impactul pe care îl are Uniunea Europeană (UE), asupra sistemului politic moldovenesc, prin potențialul său economic, tehnologic, politic și diplomatic. Subcapitolul doi, prezintă rolul altor organisme internaționale precum sunt Organizația Națiunilor Unite (ONU), Banca Mondială, Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) în consolidarea democrației, dar și a modernizării Republicii Moldova.

Astfel, conținutul acestui capitol ne oferă posibilitatea de a observa rolul acestor instituții globale asupra dinamicii de dezvoltare, eficiența politicilor, înțelegerea procesului de integrare și de asimilare a valorilor și normelor democratice.

În partea finală a tezei prezentăm **Concluziile generale și recomandările**, care sunt propuse clasei politice, societății civile și autorităților centrale.

1. SEMNIFICAȚIA DEMOCRATIZĂRII, MODERNIZĂRII ȘI GLOBALIZĂRII SISTEMULUI POLITIC. ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE ȘI TEORETICO-METODOLOGICE

Prezentul demers științific vine să realizeze o analiză istoriografică și teoretico-metodologică a democratizării și a influenței modernizării la etapa contemporană. Pornind de la premisa că avansarea statelor pe calea democrației a devenit un criteriu de bază al integrării lor în sistemul internațional contemporan, în ultimele decenii, democratizarea a fost examinată ca un fenomen global, obiectiv, contradictoriu și nelinear, ce domină agenda politicii internaționale, alături de alte probleme. În această ordine de idei, primul subcapitol conține studiul istoriografic al problemelor abordate și reperele metodologice. Al doilea subcapitol include abordările conceptual-teoretice privind aspectele corelative dintre democratizare, modernizare și globalizare.

1.1. Geneza, constituirea și evoluția conceptului „democratizare” - „modernizare” a sistemului politic: studiu istoriografic

Conceptul de democratizare și modernizare a sistemului politic se impun, în primul rând, datorită faptului că secolul nostru a cunoscut experiențe dintre cele mai contradictorii pe planul acțiunii practice, iar în plan teoretic, mai cu seamă în ultimele decenii, a apărut o largă paletă de teorii, curente și orientări care au în centrul lor problematica drepturilor și libertăților publice, metode și stiluri de guvernare, urmările pe care cuceririle din domeniul științei și tehnicii le au asupra proceselor de democratizare, dimensiunea umană în societatea contemporană.

Apariția a numeroase concepții în interpretarea, acceptarea sau respingerea proceselor de democratizare, ca și a modernizării, în diferite state ale lumii sunt legate de coexistența contradictorie a unor factori multipli: specificul național, subdezvoltarea, creșterea inegalității sociale și a influenței internaționale, condițiile de afirmare externă, contextul geopolitic regional și național etc.

Democrația, începând cu forma sa antică ce se exprimă prin participarea nemijlocită a cetățeanului la treburile cetății, până la forma ei pluralistă contemporană, a cunoscut adânci procese de adaptare continuă la cerințele realităților naționale și sociale din fiecare țară.

Născută în Grecia și Roma antică, democrația a apărut ca o nevoie firească a oamenilor de a înfăptui o guvernare bună prin care să le fie asigurată bunăstarea și să nu le fie încălcate

drepturile. Apariția primelor concepții și practici democratice își au originea în antichitatea greacă, termenul de democrație derivând din cuvintele *demos* - popor și *kratos* - putere, autoritate. Pe parcursul secolelor, s-au format mai multe tipuri de democrații, iar prin acțiunile și practicile lor diferite, acestea produc o varietate de efecte. Formele specifice pe care le ia democrația sunt determinate de condițiile socioeconomice și politice din fiecare țară.

Definițiile și interpretările democratizării sunt foarte diverse, acestea derivă din prisma anumitor realități situațional-istorice sau abordări teoretico-metodologice. Odată cu colapsul URSS, subiectul democratizării a căpătat un nou impuls, datorită faptului că comunismul era considerat nu doar oponentul principal al democrației, dar era perceput de unii drept o alternativă a acesteia.

În prezent, în marea majoritate a statelor democratice, există democrația formală. Aceasta posedă patru caracteristici indispensabile: alegeri libere și corecte prin sufragiu universal; guvernare formată din reprezentanții aleși ai poporului; garantarea efectivă a libertății de exprimare și asociere; și protejarea cetățenilor de acțiunea arbitrară a statului. În acest tip de democrație, procedurile și normele garantează realizarea dezideratului democratic de control al puterii de către cetățeni. Procesul democratic este asigurat prin concurența dintre actorii politici care luptă pentru putere, datorită sufragiului universal, acesta are loc în funcție de numărul de voturi pe care le obțin actorii politici. Lupta pentru putere se face astfel prin competiție între partide, iar câștigătorul guvernează și răspunde pentru acțiunile sale în fața electoratului. La fel și suveranitatea este reprezentativă, iar reprezentarea se face la nivel central prin Parlament. Politica este în democrația formală centrată pe statul de drept. Puterea este obligată să respecte necesitățile societății sub presiunea competiției între partide și a revendicărilor opoziției parlamentare sau extraparlamentare. Obiectivul acestui proces democratic este să legitimeze puterea politică, pentru că o guvernare care nu obține puterea respectând procesul formal al alegerilor democratice nu este legitimă să guverneze, până și guvernele totalitare încearcă să se legitimeze printr-o retorică democratică, dar întrucât nu respectă procesul democratic, nu pot fi credibile.

Democrația formală este mediată, pentru că funcționează prin elite. Politicienii, prin instituțiile reprezentative ca Parlamentul, iau decizii în interesul poporului, iar poporul nu ia decizii decât atunci când își alege reprezentanții. Problema democrației formale este că fiind mediată reprezentarea cetățenilor, de multe ori, este scurtcircuitată de bani și putere, însă decizia de a susține un anumit grup politic din partea cetățenilor este condiționată de accesul acestora la

informație veridică și credibilă despre intențiile și capacitatea actorilor politici, deoarece actorii politici tind să folosească limitele democrației formale, mai ales caracterul ei mediat, pentru a se menține la putere.

Necesitatea de a revitaliza democrația se bazează pe nevoia de a acorda un rol și o putere nouă cetățenilor, aici e vorba de un alt tip de democrație, una care nu este mediată de elite și care se exercită direct de cetățeni: *democrația participativă sau deliberativă*. Deși fundamental diferite, ambele forme de democrație pot coexista, completându-se reciproc. Imperativul democrației deliberative este cel al celor mai bune dezbateri pentru a lua cele mai bune decizii. Democrația participativă nu este însă reductibilă la o democrație de opinii liber exprimate, deoarece obiectivul ei este transformarea socială în interesul tuturor. Logica deliberărilor colective este simplă : cu cât mai bună este calitatea unei dezbateri, cu atât mai legitime și eficiente sunt deciziile care decurg din aceasta. Pentru a deține puterea reală, cetățenii au nevoie însă de informații, de cunoștințe. Aici elitele intelectuale pot veni cu contribuția lor ca să ridice calitatea acestor dezbateri. În lumea trăită, acțiunile sunt coordonate prin comunicare, în sistem acțiunile sunt coordonate prin consecințele lor, iar integrarea socială este integrarea în lumea trăită, integrarea sistemică este integrarea în sistem.

Democrația participativă constituie o critică a teoriilor elitiste privind democrația și se dorește a fi un model alternativ pentru democrația strict reprezentativă. Concret, democrațiile reprezentative au ca efect dezvoltarea unei falii între guvernanți și guvernați, existând riscul ca cei din urmă să fie deposedați de posibilitatea delegării unor reprezentanți în cazul când sunt inegal informați și, în final, încurajați să fie pasivi. Dacă teoriile liberale insistă pe ideea de indivizi liberi și egali ca fundament al democrațiilor contemporane, realitatea este, din păcate, departe de teorie: drepturile formale, considerate ca fiind incontestabile, nu șterg inegalitățile reale dintre indivizi și grupuri sociale în ceea ce privește raporturile dintre clase, sexe și rase, caracterizate printr-o distribuție inegală a resurselor și puterii. Deși indivizii sunt definiți ca liberi și egali, restricțiile în ceea ce privește participarea politică sunt importante.

Democrația ca stare și democratizarea sau modernizarea în calitate de proces sunt două subiecte care au suscitat interesul cercetătorilor pe parcursul anilor. Fiind ambele sub influența acțiunii umane, realitatea și multiplele experiențe complexe nu au încetat să ofere noi și noi obiecte de cercetare. Caracterul specific al democratizării sub influența factorilor externi ne permite să deducem rolul acestora în calitate de catalizator, crescând viteza și calitatea unui proces deja existent. Democratizarea alimentată din exterior se caracterizează prin consultanță,

competențe și resurse financiare, fiind eficientă atunci când este bazată pe o mișcare puternică existentă deja în țară, acționând în calitate de una din forțele active ale democratizării.

A. de Tocqueville în lucrarea *Despre democrație în America* afirmă că „democrație” înseamnă „egalitatea condițiilor” spre care tind societățile moderne [216, p. 41]. Ceea ce el numește spirit democratic este pasiunea egalitară și nivelatoare, în ciuda egalitarismului, în societatea americană, sunt prezente și libertățile poporului; o societate civilă pluralistă, autoguvernare locală, asociații voluntare, voința de participare etc. Autorul consideră că modernizarea se realizează prin democratizarea societății, a extras anumite concluzii: pe termen lung democrația este superioară oricărui alt sistem de organizare a statului, chiar dacă pe termen scurt viciile sistemului sunt foarte vizibile; statul democratic asigură prosperitatea pentru întreaga societate, nu numai pentru anumite grupuri sociale; baza statului democratic o constituie principiul suveranității poporului; statele democratice nu sunt interesate să poarte război împotriva altor state democratice etc.

Politologul italian specializat în studiul democrației și al sistemelor politice comparate, G. Sartori [187], menționează că majoritatea studiilor despre democrație reprezintă modul în care țările, guvernele încearcă să se îndepărteze tot mai mult de sistemele autoritare, orientându-se spre democrație, astfel conceptul de “democrație” este larg dezbatut de politologi, care văd democrația drept un proces legitim doar atunci când toți cetățenii unui stat beneficiază de punerea în practică a drepturilor omului.

Savantul italian L. Morlino, recunoscut de comunitatea științifică drept unul dintre cei mai mari specialiști în politica comparată, relevă anumite elemente, cum ar fi procesul de consolidare și cel de „calitate a democrației” sau „buna democrație”. În accepțiunea cercetătorului Morlino, statul de drept este elementul central pentru analiza „bunei democrații”. Potrivit acestuia, „o bună democrație este caracterizată prin garantarea drepturilor și egalitatea cetățenilor, absența chiar și la nivel local a aspectelor dominate de către organizațiile criminale, absența corupției în aparatele politice, administrative și judiciare” [129, p. 10-11]. Profesorul italian consideră democratizarea „ca o tranziție de la regimurile nedemocratice, în special, autoritare, la regimuri democratice diferite, cât și eventualele procese succesive de instaurare, de consolidare, crize sau chiar creșterea calității democratice” [129, p.134].

În viziunea lui A. Przeworski, democrația este descrisă ca un sistem în care guvernarea poate pierde alegerile și acceptă rezultatele, fără a încerca să distrugă sistemul. Savantul definește, de asemenea, democrația ca un sistem de incertitudine instituționalizată [156], un

sistem în care regulile sunt previzibile, dar nu și rezultatele. Realitatea sistemelor și proceselor politice contemporane vine să confirme cu suficiente exemple afirmația lui Przeworski.

Expertul în democrație, L. Diamond, reprezentant al National Endowment for Democracy [60], a oferit consultanță guvernelor statelor fără o tradiție democratică, cum ar fi Irak sau Afganistan, unde a colaborat la noua Constituție a unui Irak federal, ce încearcă să găsească un echilibru între voința celor mai mulți și necesitatea de a-i proteja pe cei care sunt altfel. Potrivit savantului, experiența de a implementa modelul democratic în aceste state arată cât de complicată e realizarea modelului democratic: „După anul 2000 s-au dus vremurile în care eram siguri că alegerile libere rezolvă totul. Nimeni nu își face iluzii că astfel de alegeri organizate azi în Afganistan sau Irak, sau chiar Rusia, produc neapărat regimuri democratice” [61, p.3]. Cu toate acestea, Diamond susține ideea că toată lumea poate deveni democratică, indiferent de condițiile religioase, culturale și economice existente în fiecare țară. Factorii decisivi sunt însă, dorința elitei conducătoare de a governa în mod democratic și existența unei presiuni din partea populației în acest sens [60].

O problemă de bază a democratizării se consideră a fi și conflictul dintre mobilizarea socială, încadrarea cetățeanului în viața politică și procesul instituționalizării, existenței sau a lipsei unor structuri și mecanisme de articulare și agregare a intereselor subiecților sociali. Așadar, adepții direcției liberalismului, ca G. Almond [7], consideră democratizarea o formare a sistemului social-politic deschis, o intensificare a mobilității și integrării sociale a cetățenilor în comunitatea politică. Ambele concepții privesc democratizarea nu ca pe un act spontan, ci ca pe un proces de durată, cu mai multe etape, cu inițiatori, conducători și susținători-continuatori, doar în așa caz ea poate căpăta un caracter ireversibil.

Subiectul democratizării și al democrațiilor constituie un interes deosebit elucidat și în lucrările cercetătorului J. Grugel. Savantul prezintă viziunea potrivit căreia, în ciuda diversității presiunilor globale pentru democratizare, consolidarea democratizării are o determinare națională. Acolo unde democratizarea are succes, ea este dependentă de doi factori: apariția unor societăți civile puternice și energice, care lucrează pentru democratizarea politicii și pentru responsabilizarea statului și dezvoltarea unui stat capabil și flexibil [86, p.15].

O contribuție importantă la cercetarea subiectului democratizării vieții politice din țara noastră au avut-o și lucrările de specialitate ale politologilor autohtoni: Gh. Rusnac, C. Solomon, M. Cernencu, A. Galben, care, în lucrarea *Republica Moldova: Istoria politică (1989-2000). Documente și materiale* [31], au analizat și sistematizat într-o cronică documentară viața politică

din Republica Moldova în primii zece ani de la independență. Autorii au evidențiat rolul actelor normative elaborate de către Parlamentul și Guvernul noului stat creat, (Declarația Suveranității; Declarația de Independență; Decretul cu privire la puterea de stat; Constituția; legile cu privire la cetățenie, la proprietate etc.) care au pus baza politico-juridică a suveranității și independenței Republicii Moldova, au deschis calea spre edificarea democrației din țara noastră.

În lucrarea *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)* [197, p.3-6], politologul C. Solomon realizează primele investigații privind evoluția democrației din Moldova prin prisma instituționalizării sistemului politic, care, potrivit autorului, contribuie la cunoașterea profundă și interpretarea veridică a evoluției vieții politice în perioada de tranziție. Cercetătorul consideră că sistemul politic al Republicii Moldova este strâns legat de celelalte subsisteme ale acestuia, influențându-le sau fiind influențat de ele, acesta are drept componente instituțiile și organizațiile politice, conștiința și cultura politică, întregul comportament politic care în ansamblu constituie viața politică a societății, asigurând funcționalitatea și stabilitatea sistemului ca un tot întreg la diferite niveluri ale dezvoltării sale, iar una din cele mai relevante trăsături ale procesului de democratizare și modernizare a sistemului politic rezidă în reafirmarea politicii la nivelul vieții cotidiene. Astfel, sistemul politic este un ansamblu, o totalitate de roluri sociale care asigură exercitarea puterii asupra societății în întregime.

De asemenea, C. Solomon este autorul unor cercetări istorico-politologice interdisciplinare privind instituționalizarea și evoluția sistemului politic democratic din Republica Moldova, prin prisma evaluării proceselor de democratizare și identificării complexității problemelor cu care se confruntă societatea în tranziție [199, p.152]. Cercetătorul supune analizei evoluția progresivă a sistemului politic din Republica Moldova, în special a statului și pluripartidismului, dar și dificultățile din calea modernizării acestora, cu precădere de natură instituțională și funcțională.

În lucrările cercetătorului P. Frunțașu [72; 42 p.3], cu cele două volume *Sisteme politice contemporane și Republica Moldova pe calea democratizării* (aspecte ale procesului de constituire a noului sistem politic), autorul consideră că democrația nu întotdeauna aduce stabilitate politică, aceasta nu poate fi obținută fără niște mișcări simțitoare în direcția creșterii bunăstării materiale a populației, fără crearea unui sistem puternic dezvoltat al protecției sociale a cetățenilor, fără o legislație dinamică, fără prezența unei clase de mijloc numeroase, care constituie baza socială durabilă și stabilă a oricărei societăți democratice.

În câmpul cercetărilor autohtone, procesul de democratizare a fost valorificat și de politologul V. Saca. În monografia *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii* [183], precum și în unele articole referitoare la acest subiect, cum ar fi *Aspecte ale modernizării sociopolitice a Republicii Moldova în contextul tranziției spre democrație* [182], cercetătorul conchide că valorificarea procesului democratic în Republica Moldova depinde de calitatea realizării tranziției și transformărilor democratice; crearea unei structuri sociale deschise, moderne, cu o manifestare reală a clasei de mijloc, ca bază a stabilității sociale și politice, a consolidării democrației; demonopolizarea controlului politic asupra resurselor economice; modernizarea sistemului instituțiilor politice, raționalizarea pluripartidismului.

Cea mai recentă culegere *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare* [164] prezintă părerile politologilor V. Juc, P. Varzari [224,226] privitor la acest subiect. Într-un alt articol „Viața politică în Republica Moldova”, V. Juc face o trecere în revistă a democratizării cadrului normativ și al celui instituțional în procesul de devenire a statului Republica Moldova, identificând și etapele dezvoltării acestuia [99, p.20-46]. De fapt, cercetătorul a realizat și prezentat una dintre primele periodizări/etapizări ale tipului de republică ce a funcționat în Republica Moldova, studiu care a stat ulterior la baza mai multor elaborări științifice. Acest articol conține o încărcătură politico-juridică de referință, reușind o analiză în detaliu a vieții politice din Republica Moldova în intervalul de timp 1989-2001. Un alt studiu comparativ „Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est”, realizat de V. Juc, Iu. Josanu și I. Rusandu – prezintă o analiză a procesului de tranziție din statele sud-est europene, reliefând etapele parcursului democratic al respectivelor sisteme politice [103].

La rândul său, P. Varzari și-a adus contribuția esențială în cercetarea vieții democratice autohtone [228], realizând studii relevante privind elitele politice [223, p. 28], dar și prin cele vizând importanța culturii politice în consolidarea democrației. În context, ni se pare relevantă ideea despre existența unei interdependențe între calitatea guvernării și promovarea reformelor democratice în Republica Moldova. În opinia autorului, deși s-au înregistrat anumite progrese, modernizarea societății în ansamblu nu a putut fi sincronizată cu modernizarea rapidă și eficientă a instituțiilor politico-administrative ale statului. Propunerea cercetătorului constă în elaborarea și adoptarea unei formule politice funcționale, în sens de idee integratoare, dictată de necesitatea realizării unui model european de dezvoltare [224, p. 48-49].

Remarcăm că aspecte politice și practice ale procesului de democratizare a Republicii Moldova sunt prezentate și în cercetările lui V. Moșneaga, [131], V. Capcelea [29], A. Colațchi [43], I. Sandu [185], Gr. Pîrțac [146], Gr. Vasilescu [229]. Ei au analizat un șir de procese și

fenomene care țin de dezvoltarea și modernizarea sistemului politic, de dezvoltarea sistemului de partide și interacțiunea dintre acestea, de evoluția proceselor electorale și a societății civile în ansamblu.

O contribuție importantă la analiza aspectelor politice ale procesului de democratizare și de consolidare a Republicii Moldova o constituie cercetarea politologului R. Gorincioi *Democratizarea Republicii Moldova în contextul proceselor de globalizare* [79]. Teza de doctor a domniei sale prezintă analiza corelațiilor teoretice și practice ale binomului „democratizare-globalizare” în cazul Republicii Moldova și reliefează influența internațională asupra afirmării și consolidării statalității, precum și asupra mecanismului de formare, implementare și control al politicilor interne. Totodată, s-a pus accent pe analiza contradicțiilor procesului de democratizare al Moldovei prin prisma afirmării globale în ultimele decenii și a legăturii indisolubile dintre transformările macrosistemice (globale) și cele microsistemice (naționale), care au permis evoluția factorului intern în corelație cu cel extern, printr-o mai mare diversitate a opțiunilor de manifestare. Autorul a reușit să analizeze substanța, evoluția și finalitatea proceselor social-politice de transformare democratică prin prisma democratizării cu factorii externi, specifici globalizării, factori ce determină și influențează aceste procese în Republica Moldova, punându-se accent asupra rolului capitalului social global în formării societății civile din Moldova, precum și asupra nivelului de participare social-politică a cetățenilor săi ca factori majori ai reformelor democratice în condițiile globalizării.

Cercetarea de față vine cu o abordare diferită față de cea a lui R. Gorincioi prin faptul că studiază corelația reciprocă a trinomului „democratizare-modernizare-globalizare” sub influența factorilor interni și externi asupra sistemului politic moldovenesc.

Analizând cercetările realizate privind subiectele democratizării în Republica Moldova de la declararea acesteia ca stat independent, evidențiem o serie de rapoarte și studii: Raportul privind Starea Democrației Locale (SoLD) în Republica Moldova [162]; Raportul „Națiuni în tranziție”. Situația democrației în Republica Moldova [159] (Anexa 3); I. Munteanu, I. Chifu „Moldova pe calea spre democrație și stabilitate: din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice”; Moldova și Uniunea Europeană în contextul Politicii Europene de Vecinătate [120]; Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană [2] etc. Toate acestea au servit drept izvoare inedite de documentare în acest sens, prezentând o analiză a autorilor cu privire la diferite aspecte ale relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană.

Autori români ca A. Marga [115], A. Karpinski [105], și D. Marin [117], explică procesele democratizării și modernizării drept perioadă nu numai a confruntării celor două modele de dezvoltare (capitalist și comunist), dar și a apariției „lumii a treia“, a accentuării responsabilităților și capacităților statelor care dispun de un model de dezvoltare, de a defini și aplica strategii de dezvoltare pentru țările rămase în urmă cu scopul de a reduce și chiar elimina decalajul de dezvoltare, aici putem face referință la oportunitatea de integrare a Republicii Moldova în UE ca fiind o șansă pentru a reduce diferența de dezvoltare dintre țara noastră și statele membre ale Uniunii Europene.

Cercetătorul polonez, B. Zdaniuk [237, p.276-278] în recenta sa lucrare, intitulată *Konsolidacja państwa w Republice Moldawii* (Consolidarea statului în Republica Moldova), propune o nouă dimensiune de cercetare a democratizării prin raportarea procesului de consolidare democratică la stat. Potrivit savantului, „democrația, este în multe cazuri, un sistem introdus în decursul unui proces de tranziție sau de transformare – deseori de către un grup restrâns de actori – ea are ulterior nevoie de o perioadă de adaptare, în timpul căreia este însușită de către întreaga populație”.

Autori ruși ca K. Nikiforov, în lucrarea *Europa Centrală și de Sud-Est. Sfârșitul sec.XX-începutul sec. XXI. Aspecte ale dezvoltării sociopolitice* [251] apreciază democratizarea prin schimbările semnificative ale sistemului socio-politic din acest spațiu, dar și prin reorientările radicale ale vectorului politicii externe de dezvoltare, evidențiind valoarea democrației în acest spațiu. Aceeași idee este reprezentată și în lucrarea savantului V. Inozemtsev *Democrația și modernizarea* [247].

În concluzie, în viziunea autorului prezentei teze, democratizarea - reprezintă un proces complex, un set de schimbări instituționale, menite să reorganizeze o societate în baza principiilor statului de drept, astfel încât regimul politic creat să fie dependent de controlul popular și să reprezinte expresia voinței acestuia. Ca și rezultat democratizarea creează o societate nouă care permite participarea efectivă a populației la procesul de luare a deciziilor, prezența unor elite care guvernează societatea cu sprijinul acesteia, guvernare ce presupune responsabilitate și limite, prezența mai multor forțe politice legal recunoscute care luptă într-o competiție corectă pentru obținerea puterii politice.

Un alt concept, care a stat în vizorul comunității științifice, în scopul analizei proceselor politice îl constituie **conceptul de modernizare**. Etimologic descifrând cuvântul „modernizare”, observăm că acesta provine de la latinescul *modernus*, incluzînd adjectivul *modo* „nu demult, cu

puțin înainte”, și substantivul *modus* – „ordine, măsură”. Treptat, de la acestea lexicul s-a îmbogățit cu așa termeni ca „mode”, „modern”, „modernizer”. La mijlocul secolului XX apare conceptul de „modernity” [97, p.28], care înseamnă proces de trecere, evoluare a sistemului social spre contemporaneitate.

Cercetătorii americani G. Almond, B. Powell, S. Verba [7] leagă modernizarea politică de cultura politică și au definit noțiunea de *cultură politică* drept „un model de atitudini intelectuale și de orientări față de politică, manifestată în rândurile membrilor unui sistem politic”. În particular, cultura politică este „un model de orientare și comportare în politică”.

De o anumită popularitate se bucură printre politologi abordarea structural-funcțională a modernizării politice avându-i ca promotori atât pe G. Almond, cât și pe L. Pye [7]. Ei susțin că dezvoltarea politică necesită o perfecționare continuă a funcțiilor sistemului politic în vederea unei dezvoltări eficiente și stabile a întregului organism social. Schimbările funcțional-calitative ale instituțiilor sistemului politic, după părerea acestor autori, includ anumite procese ce reflectă conținutul modernizării politice prin: diferențierea și specializarea funcțiilor instituțiilor sistemului politic, care reflectă atât procesul complicării relațiilor lui ca rezultat al diversificării acțiunilor subiectului și obiectului politic, cât și apariția unor noi grupuri de interese.

Alți adepți ai teoriei modernizării, cum ar fi S. Huntington [96] sau H. Blokkland în lucrarea *Modernization and its political consequences* [18] consideră dezvoltarea socioeconomică drept factorul major care determină democrația într-o anumită țară. Pe lângă creșterea economică sunt menționate și alte variabile socioeconomice, precum educația, formarea unei clase de mijloc sau o distribuire mai echitabilă a veniturilor.

Așadar, savantul american S. Huntington evidențiază trei modele de trecere de la regimul autoritar la cel modern [95]:

a) modelul clasic de modernizare (exemple: Marea Britanie, Elveția). Acesta se caracterizează prin: limitarea treptată a puterii monarhului; lărgirea treptată a drepturilor cetățenilor (mai întâi, acordarea drepturilor cetățenești (personale), mai apoi celor politice și mult mai târziu a drepturilor sociale); în același ritm, treptat se limitează, apoi se lichidează cenzurile electorale; în același timp are loc lărgirea competențelor parlamentului care se formează ca putere legislativă supremă și care controlează guvernul;

b) modelul ciclic (exemple servesc unele țări ale Americii Latine, Asiei, Africii). Acest model presupune alternarea sau rânduirea formelor de guvernare democratică și autoritară,

însoțită de o atitudine pozitivă a elitei politice față de democrație. În cazul dat, cunoaștem că guvernării aleși de popor fie că sunt deturnați de la putere de către militari, fie că ei înșiși abuzează de putere de teamă să n-o piardă, aceștia se confruntă cu o nepopularitate sporită în rândurile populației și o opoziție puternică și categorică. Acest model confirmă starea firavă, prematură a democrației în cadrul culturii politice dominante;

c) modelul dialectic (exemple: Spania, Portugalia, Grecia). Modelul dat are multe în comun cu cel ciclic, și anume, instabilitatea regimurilor politice tranzitorii, însă aici trecerea la modernizare dispune de unele premise interne importante, ca de exemplu: industrializarea, formarea clasei de mijloc destul de numeroasă, nivelul înalt de instruire al cetățenilor, raționalizarea și individualizarea conștiinței de masă ș.a.m.d. Anume acești factori și alții de atare gen apropie și facilitează decăderea autoritarismului și ca rezultat, în urma mai multor rânduri de regimuri și forme de guvernare, se instalează o democrație trainică, stabilă și veritabilă.

Pentru o înțelegere mai clară și concretă a gradului de modernizare, care în esența sa variază de la autor la autor, susținem ca fiind elocvente generalizările la subiect pe care le face S. Huntington în operele sale. Printr-o sistematizare generală de sinteză a literaturii în domeniul dat, autorul evidențiază următoarele caracteristici ale modernizării: 1) este un proces revoluționar; 2) este complexă (vizează, cel puțin, schimbări în toate domeniile gândirii și comportamentului uman, printre componentele sale ea include: industrializarea, urbanizarea, mobilitatea socială, diferențierea, secularizarea, expansiunea, mass-media, difuzarea instrucțiunii etc.); 3) este sistemică, globală; 4) este de durată; 5) se desfășoară pe faze sau etape; 6) este reversibilă (adică poate avea caracter invers, nu este privită ca un proces liniar, continuu); 7) progresistă, modernizarea este privită ca inevitabilă, necesară, deoarece ea asigură bunăstarea general-umană, materială și culturală.

Specialiștii occidentali care studiază problema modernizării ca Ch. Welzel, R. Inglehart, *Modernisation, Cultural Change and Democracy* [234] și H. Blokland *Modernization and Its Political Consequences: Weber, Mannheim, and Schumpeter* [18] consideră că ultimele decenii au cunoscut o revigorare a interesului în problemele modernității și modernizării societăților. Subiectele abordate în operele acestora, sunt, printre altele, sensul de modernizare, forțele care conduc modernizarea și, în special, consecințele modernizării pentru libertatea politică a cetățenilor de a influența cursul societății, anume prin intermediul unei politici democratice. Potrivit lor, modernitatea și-ar fi atins sfârșitul în secolul XX, iar postmodernitatea ar fi început

să se afirme ca epocă postindustrială, postcolonială, postistorică, postfordistă, postcomunistă, postnaționalistă, postmaterialistă, postdeterministă. Noua epocă „post” se afirmă astfel mai întâi prin negație, ea anunță sfârșitul modernității inițiate de Iluminism și consacrată de dezvoltările din secolele al XIX-lea și XX, odată cu specificarea despărțirilor, uneori tranșante, de acest trecut [97, p. 28-29], dar tot ea se afirmă și printr-o nouă construcție în economie și politică, în cultură și în lumea socială.

Ch. Welzel, R. Inglehart [234], făcând referire la interpretările efectuate asupra teoriei modernizării politice, consideră că acestea pot fi apreciate ca elaborarea și justificarea unui model general de dezvoltare a civilizației contemporane, esența căreia constă în descrierea caracterului, direcției și conținutului trecerii de la societatea tradițională la cea contemporană. Trecere descrisă de influența progresului tehnico-științific, al schimbărilor social-structurale, incluzând neapărat și revizuirea sistemului valoric și normativ, formele noi de democratizare etc.

Politologul italian D. Fisichella analizează paradigma modernizării politice din perspectiva relației tridimensionale, și anume: schimbare - dezvoltare - modernizare, specificând că dezvoltarea este o specie a genului „schimbare”, iar aceasta din urmă cuprinde, cel puțin, șapte aspecte: modul, profunzimea, direcția, conținutul, timpul, locul originii și plasarea istorică [70, p. 110].

În ceea ce privește lucrări apărute în limba rusă, a așa autori ca R. Inglehart [246, p. 18] se descrie atitudinea locuitorilor din diferite țări ale lumii privind procesul de modernizare și evoluția acesteia din ultimele decenii ale secolului XX. Lucrarea demonstrează cum dezvoltarea economică conduce la mișcarea societăților de valori tradiționale, la valorile seculare – raționale, și de asemenea, arată influența dinamicii demografice și culturale în stabilirea democrației.

Același subiect este analizat și de V. Pantin în lucrarea *Valurile și ciclurile dezvoltării sociale. Dinamica civilizației și procesul modernizării* [252, p.4]. Autorul susține că procesul de modernizare este legat de o varietate de ritmuri de dezvoltare socială și politică atât a Occidentului cât și a Orientului, făcând o comparație între ele, care să permită nu numai o înțelegere mai profundă a cauzelor schimbărilor istorice majore din trecut, dar, de asemenea, a identificării unor perspective de viitor oferite de procesul modernizării. O atenție deosebită se acordă „valorilor” de modernizare și impactului avut de aceasta asupra democratizării.

Conform analizelor acestora, observăm că teoria modernizării are un caracter programat, normativ, prevăzând ca statele subdezvoltate, în curs de dezvoltare și cele ce parcurg perioada de

tranziție să se alinieze la anumiți indici sociali de performanță contemporană (occidentală). În literatura de specialitate se disting în fond trei etape ale teoriei modernizării.

Prima etapă cuprinde anii '50-'60 ai secolului XX, când prin modernizare se subînțelegea nu altceva decât occidentalizare, adică copierea de către alte state, evident inferior dezvoltate, a modelului occidental de dezvoltare politică, care cuprindea - formarea sau consolidarea statelor naționale, crearea organelor puterii reprezentative, separația puterii, introducerea institutului alegerilor etc. În această perioadă, predomina ideea dezvoltării unilaterale: adică statele se dezvoltau neuniform unul față de altul, dar totuși erau orientate spre modernizare.

Evenimentele anilor '60 au demonstrat imperfecțiunea acestei variante de teorie și practică a modernizării și necesitatea dezvoltării, îmbogățirii, completării sale. Aceasta a dat naștere la două direcții sau variante: prima supunea unei critici radicale modernizarea. Acesta a fost un curent răspândit îndeosebi în Europa Occidentală. Autorii și adepții acestei direcții [234] tratau modernizarea ca o colonizare și se pronunțau contra procesului de modernizare după modelul occidental. A doua direcție o formau exponenții extremei stângi a statelor occidentale, care criticau teoria modernizării ca fiind o simplificare a dezvoltării, deoarece ea nu lua în considerație specificul sociocultural al societății, nu explica mecanismul noilor relații și noilor instituții etc.

A doua perioadă o constituie anii '70-'90, când într-o anumită măsură, în baza analizei experienței anilor precedenți, se acordă atenție deosebită legăturii dintre modernizare și globalizare, dar care se tratează în mod diferit: prima este percepută nu ca și condiție a dezvoltării, ci ca funcție a ei. Scopul principal al modernizării este considerată schimbarea social-economică, a structurilor politice, care, de fapt, puteau să se producă și în afara modelului democrației occidentale.

Pentru teoriile modernizării ale celui de-al doilea val rămâne în vigoare aceeași percepere a ei ca tranziția de la societatea tradițională la cea contemporană, în mersul căreia are loc implementarea instituțiilor, valorilor, modelelor comportamentale occidentale.

Tot în această perioadă apar concepțiile „modernizării limitate” și cea a „crizei modernizării”. Aceste concepții reflectau caracterul anevoios al modernizării, greutățile și contradicțiile care o însoțeau: noile instituții, norme și valori de tip modern se înscriau cu greu în landsaftul societăților tradiționale, care mereu rămân în urmă și trebuie să le ajungă pe cele ce se află în fruntea umanității. O atenție deosebită cercetătorii acordă problemei „stabilității” dezvoltării politice, calificată drept prim factor al progresului social-economic.

Un alt punct de vedere privind conținutul modernizării politice, este expus de Gh. Fulga [74], acesta leagă dezvoltarea politică cu procesul de instituționalizare a organizațiilor și procedurilor politice. După părerea autorului, numai structurile, instituțiile de stat democratice și stabile, alături de respectarea legii, pot asigura o înaltă adaptare a câmpului politic la schimbările venite din mediul social exterior și capacitatea lui de a reacționa la noile provocări, tendințe și cerințe sociale.

Evaluând concepțiile modernizării politice, prin prisma cercetărilor privind dezvoltarea durabilă, C. Zamfir [235, p.74-78] consideră că acestea pot fi clasate în două grupe: liberală și conservatoare. În literatura de specialitate găsim evidențiată și a treia grupă - cea socialistă! Conform opiniei sale, termenul modernitate politică, din punct de vedere istoric, subînțelege diverse aspecte: epocă istorică care însoțește trecerea de la societatea de tip feudal la societatea modernă de tip capitalist; proces contemporan de tranziție, caracteristic pentru statele slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare, care constă în trecerea de la societatea de tip tradițional la cea de tip modern; proces indefinit de evoluție și perfecționare de la o treaptă inferioară la una mai superioară de dezvoltare socială cuprinzând țări, zone, regiuni, popoare, sau omenirea în ansamblu.

Modernizarea politică semnifică, așadar, conștientizarea necesității și a acțiunilor corespunzătoare în vederea organizării sistemului politic la nivelul cerințelor și mijloacelor moderne - performante, actualmente avansate. După cum vedem, definirea conceptului de modernizare are variabile specifice în lucrarea lui A. Marga [115] și poate fi considerat drept un „carusel” al definițiilor, în cadrul cărora modernizarea în sfera politică presupune afirmarea unor state naționale și rezonabil centralizate, în cadrul cărora există și funcționează diferite mișcări și grupuri social-politice care-și manifestă și promovează interesele lor în mod cultural, adică pe căi civilizate.

Recunoașterea unor astfel de transformări se asociază cu intense controverse politologice, mai ales culturale, inițiate în principal de A. Dutu [65], odată cu publicarea unei lucrări dedicată ideii europene, în care lansează sintagma condiției postmoderne. Din perspectivă sociologică, teza postmodernistă vizează, pe de o parte, schimbările dramatice ale structurilor societății moderne târzii, deja consacrate, schimbări ce se distanțează, în mod esențial, de formele timpurii ale modernității. Modernitatea însăși, și nu tradițiile pe care ea le inventase, urmează a fi modernizată, adică relaționalizată și demistificată; oricum, reconstruită. Iar acest lucru se face în absența raportării la unele tradiții care mai înainte îi erau exterioare, întrucât erau considerate ca

venind din alte lumi pe cât de revoluate, pe atât de opuse, cum îi apăreau cele feudale sau de o altă sorginte. Ceea ce contează în modernitatea reflexivă este prezența propriilor produse ce trebuie supuse unei analize pe cât de critice, pe atât de constructive.

Modernitatea și-ar fi atins sfârșitul în secolul XX, iar postmodernitatea ar fi început să se afirme ca epocă postindustrială, postcolonială, postistorică, postfordistă, postcomunistă, postnaționalistă, post materialistă, postdeterministă. Noua epocă post se afirmă astfel mai întâi prin negație. Ea anunță sfârșitul modernității inițiate de Iluminism și consacrate de dezvoltările din secolele al XIX-lea și XX odată cu specificarea despărțirilor, uneori tranșante, de acest trecut [97, p. 28-29.], dar tot ea se afirmă și printr-o nouă construcție în economie și politică, în cultură și în lumea socială.

Așadar, modernitatea s-a dovedit mereu a fi, cum spune autorul V. Naumescu [135] în lucrările sale „o rupere continuă, o neîncetată divizare”, adică o distanțare perpetuă de statornicit sau de tradiția statornicită pentru a iniția noul, schimbarea, transformarea și a o lua iarăși de la început. În aceeași ordine de idei, savantul menționează că, spre sfârșitul secolului XX, intrăm într-un nou stadiu, cel al modernității reflexive. Renovarea societății contemporane prin intermediul modernizării politice, ca de altfel și cea social-generală, se ciocnește de mai multe obstacole. Printre cele mai răspândite se consideră: politica naționalistă care conduce la autocrație; tehnocratismul radical care neglijează necesitățile sociale ale membrilor societății; populismul care aduce ca jertfă politicii sociale eficacitatea dezvoltării economice; incapacitatea liderilor și elitelor politice: lipsa voinței lor politice de a se pătrunde de necesitatea acestui lucru deloc ușor, de a învăța și valorifica teoria și practica țărilor mai avansate privind modernizarea, de a transmite impulsurile modernizării maselor, adică impulsul de progres al cetățenilor.

În acest context, menționăm că subiectul modernizării a reprezentat un viu interes în ultimii zece ani și pentru politologii din Republica Moldova, precum ar fi V. Juc, P. Varzari, V. Saca, și V. Moraru, [121]. Modernizarea, ținând cont atât de trăsăturile comune menționate, precum și de elementele ce specifică dimensiunile ei diverse, aceasta poate fi definită în opinia cercetătorului P. Varzari, „drept un tip de dezvoltare aparținând unei faze istorice ce se caracterizează: pe plan cultural, prin secularizare, printr-un rol strategic sporit al științei, prin expansiunea învățământului; pe plan economic, prin industrializare, urbanizare, redistribuire a venitului național, printr-un rol expansiv al tehnologiei; pe plan politic, prin apariția și consolidarea unui *modernizing leadership*, adică a unei clase diriguitoare care își atribuie funcția de a opera cu ajutorul instrumentelor politice în scopul modificării structurilor sau culturilor

politice tradiționale, urmărind obiectivul centralizării puterii, precum și cel al participării” [121, p.75].

Politologul V. Juc susține că modernizarea social-politică a țării poate fi realizată prin susținerea actorilor internaționali, un rol deosebit revenindu-i Uniunii Europene, iar dezvoltarea și reformarea de substanță a Republicii Moldova poate fi realizată doar prin asumarea constituțională a ideii de integrare europeană ca pe un proiect național [121, p.41].

Astfel, tematica modernizării include și caracterizează procesul schimbărilor structurale și calitative ale vieții politice și culturale care au loc în cadrul sistemului politic, a funcțiilor instituțiilor sistemului dat pe parcursul trecerii de la societatea tradițională la cea contemporană. Societatea tradițională și contemporană reflectă diverse nivele de maturitate a sistemului social, existența mai multor mecanisme de reglare și adaptare socială, de tehnologii ale schimbărilor sociale. Ea se deosebește după locul și rolul individului în aceste sisteme sociale, după diversitatea posibilităților de autorealizare a acestuia. În contextul dat, cercetătorul P. Varzari, subliniază că modernizarea societății în general, poate fi realizată prin „minimalizarea rolului și legitimității elitelor tradiționale și creșterea rolului elitelor modernizatoare prin includerea în politică a persoanelor noi, meritorii, din mediul nonelitei care ar fi atașate interesului național al țării, folosind în acest sens diverse mecanisme eficiente de recrutare și selectare” [121, p.82].

Procesul modernizării politice se transpune în practică prin diferite modalități, prin alinierea la niște cerințe indispensabile și utilizând diverse mecanisme, din rândul cărora putem evidenția următoarele criterii:

- crearea unei structuri politice diferențiate cu un înalt grad de specializare conform criteriului instituțional - funcțional;
- constituirea unui stat modern, care posedă o reală suveranitate;
- creșterea rolului statului prin lărgirea sferelor lui de acțiune și dominarea legii în stat ca element ce asigură o legătură normală și sănătoasă între societate și stat;
- sporirea numărului cetățenilor, indivizilor cu drepturi politice și sociale; lărgirea accesibilității încadrării indivizilor și grupurilor sociale în viața politică;
- constituirea unei birocrății politice raționale și transformarea acestei birocrății nepersonificate într-un sistem dominant de conducere și control;

- minimalizarea rolului și legitimității elitelor tradiționale și creșterea rolului elitelor modernizatoare.

Nivelul de modernizare a câmpului politic reflectă gradul acestei mobilizări și al potențialului lui de supraviețuire. Numai sistemul politic complex este capabil să supraviețuiască, deoarece posedă și folosește cu chibzuință diverse canale de comunicare și socializare (instituțiile școlare, de învățământ superior, biserica, armata etc.), cultivând la membrii societății un comportament politic civilizat, fapt care vorbește despre încrederea cetățenilor în instituțiile puterii politice, confirmă legitimitatea, corectitudinea și justetea ei.

Astfel, subliniem că modernizarea politică joacă un rol important în concepția schimbării politice, unde prima este privită ca trecerea spre o societate industrială, sau mobilizarea socială și participarea politică, dar, în mai mică măsură, formarea instituțiilor politice.

Analizând modernizarea din sfera politică, aceasta presupune: formarea unui stat național centralizat; apariția și consolidarea unei clase politice competente și responsabile; crearea unei burocrații raționale; găsirea mijlocului de aur privind centralizarea-descentralizarea [50]; dezvoltarea și eficientizarea pluralismului politic; asigurarea drepturilor omului; creșterea nivelului comunicării politice; aplicarea tehnologiilor consensuale în elaborarea și realizarea deciziilor politice; asigurarea legăturii inverse între sistemul politic și mediul social; participarea înaltă, activă a cetățenilor în viața politică.

În sfera culturală însă, modernizarea presupune: secularizarea, adică afirmarea unei culturi pragmatice, analitice; diferențierea sistemului spiritual și axiologic; pluralismul conștiinței sociale; sporirea rolului științei, instruirii și educației în dezvoltarea durabilă; sporirea cheltuelilor pentru dezvoltarea științei și învățământului; păstrarea, dezvoltarea (în unele cazuri, crearea) culturii naționale; pluralismul curentelor ideologice; dezvoltarea mijloacelor informaționale și de comunicare în masă etc.

În viața reală, modernizarea complexă, inclusiv cea politică, este un proces anevoios și contradictoriu totodată. Succesul lui depinde de competența conducerii politice, de existența liderilor politici de înaltă performanță, în stare să găsească limbaj comun, înțelegere, alianțe cu diverse forțe politice și să asigure consecvent reformele. Modernizarea politică exprimă și reflectă mecanismul de „restartare” și perfecționare a funcționării sistemului politic în direcția democratizării, care trebuie să fie corelată armonios cu sfera cultural-spirituală [18, p.88].

Această modernitate recentă este însă diferită de primele într-o privință plină de consecințe. În timp ce modernitatea inițiatore și cea a consacării s-au derulat în opoziție cu o lume tradițională, pe care nu au încetat să o definească pentru a o înlătura în numele unor principii și a unor ținte și idealuri bine definite, modernitatea reflexivă are ca referință produsele înseși ale modernității deja consacrate. Principiile societății industriale sunt chestionate și treptat substituite, pentru că noile „industrii” au lansat deja intrarea în societatea postindustrială; munca și timpul liber, familia, organizarea, asociațiile și producția și multe altele - de fapt, toate modurile de a fi și a produce - iau acele forme de constituire și manifestare ce solicită în mod imperativ o nouă înțelegere, adică o nouă reflexivitate. Modernizarea tradiției avea ca scop și țintă modernitatea inițiatore și cea a consacării. Ceea ce deja s-a consacrat, adică societatea industrială, cu tot cortegiul său de manifestări, devine în perioada modernității reflexive obiect al modernizării.

În urma analizei istoriografice efectuate, observăm că în noul său stadiu de evoluție, teoria modernizării a fost concentrată asupra anumitor neajunsuri, începând să se preocupe în mai mare măsură de conflicte decât de ordinea socială, de îmbinările dintre tradițional și modern decât de separarea acestora, sau de funcțiile statului și ale instituțiilor lui politice în procesul de dezvoltare decât de opțiunile actorilor individuali.

În timp ce teoria modernizării puna accentul pe sursele istorice interne ale subdezvoltării și pe rolul ajutorului extern în dezvoltare, echivalând modernizarea cu dezvoltarea (non)capitalistă pe baza imitării țărilor dezvoltate, teoria dependenței consideră factorii externi ca surse ale subdezvoltării, induse mai întâi de sistemul colonial și apoi de expansiunea imperialistă a țărilor dezvoltate, care ar fi generat dominare și stări de dependență. Potrivit acestora, cauza principală a subdezvoltării rezidă în relația de dependență pe care, în numele interdependențelor, țările Centrului o impun celor din Periferie.

Ținând cont de varietatea abordărilor existente în literatura de specialitate cu privire la fenomenul modernizării competitorul consideră că modernizarea, în general, reprezintă un model de dezvoltare a unei societăți la o anumită etapă istorică, care:

pe plan cultural, s-a manifestat prin secularizare ce a presupus creșterea semnificativă a rolului științei prin expansiunea învățământului;

pe plan economic, prin industrializare, urbanizare, redistribuire a capitalului și printr-un rol tot mai expansiv al tehnologiei;

pe plan politic, prin apariția și consolidarea unei elite modernizatoare, adică a unei clase diriguitoare care își propune, prin intermediul mecanismelor democratice, transformarea profundă a societății în scopul de a asigura bunăstarea socială prin consolidarea și perfecționarea în permanență a funcțiilor și mecanismelor democratice ale sistemului politic.

Altfel spus din perspectivă empirică, modernizarea politică reprezintă restartarea continuă a mecanismelor de manifestare a puterii politice și administrare statală în scopul consolidării și ajustării acestora la noile realități.

Menționăm că cercetările de față, ne-au condus la concluzia că la etapa actuală există o anumită experiență a modernizării acumulată de astfel de state ca SUA, Canada, statele-nucleu ale Uniunii Europene - Franța, Germania etc., Republica Sud-Coreiană, Singapore, Thailanda, Indonezia, Filipinele, China ș.a. Utilizarea bagajului teoretic și celui practic al modernizării acestor state poate aduce doar foloase pentru restul statelor lumii, anticipînd sau prevenind posibilele greșeli, accelerînd alinierea lor la statele cele mai înaintate, avansate, dezvoltate etc. Acest lucruricidecum nu înseamnă și nu presupune un amestec justificat al țărilor mai dezvoltate în treburile interne ale celorlalte, cu atît mai mult impunere prin forță sau dictat al modelelor de dezvoltare politică, economică sau de alt fel.

Aceste abordări pot conduce la rezultate convergente, dar și la distincții care au consecințe profund diferite pentru înțelegerea organizării și conducerea societății spre modernizare, sau pentru poziționarea actorilor sociali în raport cu ei înșiși, sau cu transformările pe care le produc sau le reproduc aceștia în societate.

În concluzie, putem spune că democrația și modernizarea sunt pe cât de complementare, pe atît de coextensive, iar istoria demonstrează că una o presupune pe cealaltă.

Astfel, ținînd seama de varietatea abordărilor existente în literatura de specialitate cu privire la fenomenul modernizării, considerăm că *„modernizarea, în general, reprezintă un model de dezvoltare a unei societăți la o anumită etapă istorică, care, pe plan cultural, s-a manifestat prin secularizare ce a presupus creșterea semnificativă a rolului științei prin expansiunea învățămîntului; pe plan economic - prin industrializare, urbanizare, redistribuire a capitalului și printr-un rol tot mai expansiv al tehnologiei; pe plan politic - prin apariția și consolidarea unei elite modernizatoare adică a unei clase diriguitoare care își propune prin intermediul mecanismelor democratice transformarea profundă a societății cu scopul de a asigura bunăstarea socială prin consolidarea și perfecționarea permanentă a funcțiilor și*

mecanismelor democratice ale sistemului politic". Așadar, modernizarea politică reprezintă restartarea continuă a mecanismelor de manifestare a puterii politice și administrare statală în scopul ajustării acestora pentru consolidarea instrumentelor democratice ale sistemului politic.

1.2. Aspecte corelative ale democratizării, modernizării și globalizării în evoluția sistemului politic

Majoritatea proceselor sociale din lume devin parte componentă și integrantă a vieții cotidiene. Cunoaștem că în secolul XXI în lume se dezvoltă mai multe procese de interconexiune determinate de globalizare. Pe de o parte, are loc o globalizare pe dimensiune politică, determinată de relațiile tot mai strânse dintre state, iar pe de altă parte, globalizarea pe dimensiuni economice: bazată pe expansiunea pieței unice mondiale de mărfuri, de servicii, de tehnologii, de capitaluri și forță de muncă; informatizarea pe baza rețelei mondiale de internet; integrarea economică regională, zona liberului schimb etc. Viitorul Republicii Moldova depinde, în mare parte, de cum vor fi folosite aceste noi condiții de dezvoltare ca să își diversifice atât relațiile sale politice cât și cele economice. Schimbul permanent de tehnologii dintre state, duce la reorganizarea industriilor, politicilor, culturilor și chiar elementelor de ordin social-politic. Transformarea Europei de Est, începută în 1985 și având punctul culminant în 1989, și în lovitura eșuată din august 1991 de la Moscova, a dat startul unei noi ere pe calea democratizării.

Deoarece procesele de democratizare au loc în cadrul sistemului politic, care include organizarea puterii politice, relațiile dintre societate și stat, caracterizează procesele politice incluzând instituționalizarea puterii, starea și nivelul activității politice în societate, caracterul participării politice, relațiile politice neinstituționale. Numai că democrația de astăzi trebuie să facă progrese semnificative, deoarece este un proces întârziat, cu o evoluție mult mai lentă decât evoluția celorlalte procese economice, financiare și tehnologice globale. Cauza acestei situații a fost generată de progresul remarcabil al tehnologiei și al avântului economic, care s-au extins mult mai repede la nivel global și care au depășit procesul politic. Acestora li se adaugă faptul că rostul reglementărilor democratice este mai greu de înțeles și realizat, deoarece are o componentă rațională și ideală ce ridică dificultăți de asumare de către cetățeni. Prin comparație cu celelalte procese, ale căror bunuri prezintă un interes, au o atracție și un mod mult mai facil de realizare, producând satisfacție imediată, produsele democrației (asigurarea libertății, a dreptății și a domniei legii) sunt mai greu de cuantificat și ne dăm seama greu de valoarea lor, deoarece se nasc într-o perioadă lungă de timp, sunt corelate cu alte procese, au o dimensiune psihologică pronunțată și se produc într-un mediu cultural specific.

Așadar, dacă astfel de deziderate precum sunt: reprezentativitatea și legitimitatea, realizate prin democrație, nu se vor găsi în actul de guvernare al fiecărei instituții, mai ales al instituțiilor internaționale, pericolul unor manifestări violente precum ar fi: atacuri teroriste, revolte naționale, înlăturări de regimuri democratice, este iminent. Democrația este cea care oferă poporului și indivizilor mai multă libertate decât orice alt sistem de guvernare – cu condiția să fie stabilită o ordine, adică un cadru instituțional și să fie implementată ca atare. Pentru a funcționa bine, democrația se bazează pe un stat puternic care exercită principiul statului de drept și realizează un grad acceptat de dreptate distributivă. Un stat slab sau un stat de drept slab înseamnă că un guvern nu este capabil să respecte cadrul constituțional și legile. Ca acesta să fie evitat, iar pacea lumii să fie asigurată, agenda internațională trebuie să cuprindă o reformă a democratizării în contextul globalizării.

Democratizarea oferă cele mai bune șanse pentru a face față tuturor provocărilor globale, având în vedere că orice încercare de a rezolva aceste probleme și altele prin guvernare autoritaristă nu va reuși să aibă în vedere realitatea complexă a societății, economiei, mediului, rezolvării conflictelor etc. la nivel național, ca să nu mai vorbim de un nivel supranațional. Pe de altă parte, democrația se ridică și cade cu promisiunea de participare egală. Cu cât lumea noastră și provocările care ne definesc viitorul devin mai complexe, cu atât este mai dificil pentru „cetățenii de rând” să înțeleagă și să ia parte la decizii. Neîncrederea în instituțiile politice tradiționale, în formele de guvernare și în conducătorii politici își are rădăcini în sentimentul de a fi dat la o parte și de a nu fi ascultat. Democrația și drepturile omului sunt proiecte dificile și pot supraviețui doar dacă moștenirea lor poate fi transmisă tinerei generații.

În acest sens, savantul american S. Huntington descrie evoluția democratizării prin prisma a trei valuri către democrație și două valuri inverse. Primul val a început în jurul anului 1820, prin extinderea sufragiului în rândul populației masculine din Statele Unite, și a durat aproape un secol, până în 1926, generând 29 de democrații. Instaurarea fascismului în Italia, în 1922, urmată de lichidarea democrației italiene (finalizată în 1926) marchează începutul unui val invers, care a redus numărul democrațiilor la 12, până în 1942. Evident că energia acestui val invers a fost generată, în primul rând, de ascensiunea fascismului și nazismului în Europa, precum și a victoriilor obținute de Germania în prima parte a celui de-al Doilea Război Mondial. Sfârșitul conflagrației a contribuit la nașterea celui de-al doilea val, al cărui apogeu a fost atins în 1962 (36 de democrații), urmat de un nou val invers (1960-1975), care a redus numărul democrațiilor la 30. În mare măsură, procesele din aceste două valuri au fost influențate de decolonizare și de competiția dintre superputeri, în primii ani ai războiului rece. În fine,

începutul celui de-al treilea val este asociat Revoluției „garoafelor roșii” din Portugalia, urmată aproape imediat de tranzițiile către democrație în Spania și Grecia, de tranzițiile latino-americane și, mai târziu, est-asiatice. Sfârșitul războiului rece avea să extindă valul democratizării în lumea postcomunistă, în primul rând în Europa Centrală și de Est. În fine, Huntington vorbește despre „efectul bulgărelui de zăpadă” sau efectul de demonstrație, prin care tranzițiile reușite din primii ani ai celui de-al treilea val au inspirat eforturile ulterioare [96, p. 45-46].

S. Huntington subliniază faptul că similitudinile geografice și culturale sunt cele mai bune premise pentru difuzia democrației. Totuși, difuzia nu poate iniția de la sine democratizarea – influența și cunoștințele provenite de la alte națiuni pot doar accelera procesul, atunci când acesta deja a început. Mai mult decât atât, D. Held, într-o analiză istorică, ajunge la concluzia că, din 61 de țări care au adoptat democrația drept model de organizare, 58 au fost supuse la grade diferite de influență externă în vederea promovării tranziției [87]. Și totuși, temerile lui Huntington în privința incidenței democrației au rămas. A treia parte, finală, a cărții sale este dedicată amenințărilor la adresa noilor democrații și „valului în sens invers”, pe care-l pot produce aceste amenințări. Ancorând preocupările sale în cultură, Huntington pune la îndoială, de asemenea, faptul că țările care nu sunt sub o „influență occidentală substanțială” ar putea implementa o formă de guvernare de sorginte occidentală.

Considerăm că corelația dintre modernizare și democratizare în evoluția sistemului politic, cuprinde atât evoluția guvernamentală, cât și partidele politice, cetățenii care se prezintă la vot, grupurile de interes, cu alte cuvinte, procesul de democratizare este un fenomen care include întregul stat, dar și interacțiunile, acesta influențând legăturile care există între guvern, instituțiile oficiale și cele din afara statului, precum și procesele politice ale unui stat.

Politologul J. Grugel consideră totuși că Huntington adoptă o definiție prea îngustă a democrației. El se limitează, de fapt, în a considera democrația drept o stare caracterizată de alegeri corecte, indiferent de dimensiunea electoratului, natura sistemului de partide sau starea libertăților civile. În cele din urmă, el supraapreciază aspectele globale ale democratizării, abordarea bazată pe „valuri”, ignorând subiectul cauzelor democratizării. Susținem opinia conform căreia chiar dacă Huntington afirmă că factorii globali sunt cruciali pentru democratizare, el nu specifică lanțurile de cauzalitate și nici nu identifică mecanismele care transformă democrația în realitate, presupunând că globalizarea oferă o explicație suficientă pentru aceasta [86].

În linii mari, diferitele tipuri de democrație au în comun puncte tari și puncte slabe, incluzând următoarele:

a. Puncte tari ale democrațiilor:

– Democrația oferă un cadru și mijloace pentru rezolvarea civilizată și non-violentă a conflictelor; dinamica conflictului și pluralismul sprijină soluționarea problemelor.

– Democrațiile sunt „pacifiști puternici” – atât în societățile lor cât și în politica internațională.

– Democrația este unicul sistem care permite un schimb al conducerii politice fără schimbarea sistemului de guvernare.

– Democrațiile sunt comunități de învățare care pot îndrepta erorile umane. Binele comun este definit prin negociere și nu este impus de o autoritate autocrată.

– Drepturile omului consolidează democrațiile prin oferirea unui cadru normativ pentru procesele politice care se bazează pe demnitatea umană. Prin ratificarea tratatelor privind drepturile omului, un guvern le poate oferi cetățenilor săi „promisiuni” care să mențină libertățile personale și alte drepturi.

b. Probleme și puncte slabe:

– Partidele și politicienii au tendința să sacrifice obiectivele pe termen lung pentru succesul în alegeri. Democrația creează tentații pentru elaborarea de politici pe termen scurt, de exemplu, în detrimentul mediului sau al generațiilor viitoare („soluții de compromis”).

– Pentru un popor, guvernul este guvern în limitele unui stat național. Interdependența globală crescândă, precum cea din dezvoltarea economică și de mediu, limitează aria de influență a factorilor de decizie democratici dintr-un stat național. Democrațiile depind de cetățenii lor în măsura în care punctele tari ale democrațiilor sunt dezvăluite, iar punctele slabe sunt controlate.

În același timp, modernizarea politică care a avut loc la mijlocul secolului trecut se percepea, în primul rând, ca democratizarea statelor în curs de dezvoltare după modelul occidental; în al doilea rând, ea era privită drept consecință a unei dezvoltări social-economice reușite a statelor „lumii a treia”; și în al treilea rând, ea era văzută ca rezultatul unei colaborări active și productive ale statelor lumii a treia cu statele dezvoltate din Europa Occidentală și SUA; în al patrulea rând, modernizarea mai însemna schimbarea sistemului de valori -

dezvoltarea valorilor individuale și însușirea tehnologiilor legitimității puterii: modalitățile contemporane trebuiau tratat să le străntoreze sau să le înlătore pe cele tradiționale.

Așadar, modernizarea este un proces multivalent, firesc, care nu poate fi evitat, este „destinul” majorității statelor, cu toate provocările pozitive sau negative pe care le presupune. Există opinii controversate despre modernizare, și anume dacă modernizarea este, în ansamblu, o povară sau nu?! Privim modernizarea ca pe o provocare, cu riscuri și oportunități. Provocările trebuie rezolvate pentru a ține riscurile sub control. Pentru mulți oameni din multe societăți, modernizarea creează posibilități și oportunități de a se bucura de un nivel mai înalt de bunăstare și libertate. Pe de altă parte, cetățenii și liderii lor înfruntă cereri mai mari de a ține pasul cu riscurile și pericolele crescânde pe care procesele de modernizare le implică.

Realizarea în continuare a obiectivelor modernizării odată cu asimilarea valorilor post-modernizării, standardelor europene, rămâne a fi o condiție-cheie nu doar pentru orientarea propriu-zisă spre eurointegrare, ci și pentru europenizarea din interior a societății, a diverselor segmente sociale, etc. Putem sublinia că valorificarea standardelor europene avansate de modernizare, de către cetățenii moldoveni este unul din scopurile fundamentale ale Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană, a cărui parafare (2013), semnare și ratificare (2014) a deschis noi posibilități de modernizare și postmodernizare a țării. Sarcina principală a organelor de stat, a societății civile este acum de-a implementa, cât mai bine posibil, acest document de semnificație strategică [2]. Menționăm că perspectivele modernizării sociopolitice a unui stat sunt legate organic de realizarea obiectivelor postmodernizării. Modernizarea și post-modernizarea trebuie să devină un tandem real, în virtutea căruia este necesar a identifica și a pune în uz măsuri cât mai prielnice pentru societatea în transformare. Modernitatea tendențială se produce ca schimbare de sus în jos, deci de la minoritatea educată în spiritul modernității și orientată spre transformări moderne, către o majoritate indiferentă sau ostilă schimbării. Procesul de modernizare și-a arătat limitele, bazat, precumpănitor, pe socializarea elitelor pentru modernitate, pe o retorică a acestora despre modernitate, adeseori inadecvată realităților sociale și naționale.

Înainte de a analiza corelația dintre cei trei termeni - democratizare, modernizare și globalizare - ar trebui să definim ce este însă această „globalizare” și cât este ea de „globală” și dacă este, sau nu, posibilă conceptualizarea ei!?

Globalizarea prezintă în sine una dintre cele mai discutabile probleme în teoria relațiilor internaționale. Există mai multe teorii privind apariția termenului de „globalizare”. Unii

cercetători consideră că acesta a apărut la sfârșitul anilor '60 și a fost lansat de un specialist canadian în teoria mijloacelor de comunicare în masă, prof. Marshall McLuhan, Universitatea din Toronto, și de specialistul american în „problemele comunismului”, Z. Brzezinski care a extrapolat lecțiile războiului din Vietnam și a lansat expresia „sat global” [23].

Astfel, unii cercetători au adoptat ideea că procesele de globalizare tind să fuzioneze cu procesele de democratizare într-o singură forță de dezvoltare. H. Teune consideră că democratizarea și globalizarea sunt două fațete ale dezvoltării lumii contemporane. Aici se află contradicția de bază a dezvoltării sociale: aceasta generează autonomie prin democrație și dependență prin globalizare [215, p.73-74], deoarece democrația depinde de asemenea de un set de reguli și de atitudinea cetățenilor față de democratizare. Aceștia trebuie să înțeleagă și să aprecieze sistemul și trebuie să se simtă responsabili pentru stabilitatea acestuia. Partidele trebuie să se considere unul pe celălalt competitori, dar nu dușmani. Doar atunci, democratizarea prin prisma globalizării, poate să își arate puterea ca singurul sistem în care o schimbare a guvernului este posibilă fără a schimba sistemul politic. Democrația constă într-un sistem de instituții și procese care includ alegeri generale, reprezentare parlamentară și control al puterii prin echilibru instituțional. Unele instituții includ participarea directă prin referendumuri. Aceasta este scena, iar cetățenii sunt actorii. Pur și simplu, cetățenii trebuie să fie dispuși și capabili să își joace rolul și trebuie să se identifice cu sistemul politic al democrației. Democrația este un sistem de instituții cu rădăcini adânci într-o cultură politică. Sistemul instituțional poate stabili cadrul pentru această cultură, dar nu o poate crea și nici nu poate să-i asigure stabilitatea.

În aceeași ordine de idei, cercetătorul C. Eșanu în articolul „Globalizarea - abordări, componente și consecințe” consideră că: „termenul *globalizare* a fost inclus în circuitul științific în anii 90 ai secolului XX, înlocuind noțiunea de „postmodernism” care era folosită pentru evidențierea problemelor complexe, modificările profunde ale comunității mondiale, transformările în sistemele social-politice” [67, p.115]. La fel, subiectul dat a reprezentat interes de cercetare și pentru profesorul Gr. Vasilescu, acesta consideră că globalizarea reprezintă un proces obiectiv, firesc, care a apărut în dezbaterile științifice în urma provocărilor generate de riscurile globale, cum ar fi: internaționalizarea, mondializarea și regionalizarea [230, p.162].

În literatura științifică referitoare la acest subiect, autori ca H. Blokland [18], M. Bacchetta [11] și J. Clark [42, p.4] desfășoară o adevărată dispută legată de vechimea acestui fenomen - este globalizarea un fenomen nou - apărut sau, dimpotrivă, a fost întâlnit în diferite etape ale evoluției umanității? Susținătorii caracterului ciclic al globalizării promovează ideea

existenței unor „forme istorice“ ale acestora și care se referă la atributele spațiotemporale și organizaționale ale interconectării globale în epoci istorice distincte. Adepții acestei orientări vin cu cele mai diverse exemple, de la răspândirea diferitelor epidemii și migrațiile demografice de la sfârșitul epocii moderne, până la impactul creștinismului și dominația Angliei pe mările lumii care a dus, mai departe, la dezvoltarea comerțului internațional.

Politologul britanic D. Held, în lucrarea *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, clasifică fenomenul globalizării în trei abordări diferite [88, p.29-32]:

Scoala hiperglobalistă vede globalizarea ca pe o epocă a istoriei universale, în care statele naționale devin niște unități administrative locale ale problemelor economice, atribuțiile și funcțiile statului național fiind preluate de piețele globale. Așadar, din perspectiva hiperglobaliștilor, statul național nu mai poate fi principalul cadru al activităților economice, interesele oamenilor devin comune, problemele globale și ele sunt comune, se naște o societate civilă internațională, iar împreună cu fluxurile economice și deznaționalizarea politicii avem de a face cu o lume nouă reconfigurată.

Scoala scepticilor este în total dezacord cu viziunea hiperglobalistă. Scepticii atacă și teza potrivit căreia internaționalizarea prefigurează apariția unei noi ordini mondiale, în care statele își pierd suveranitatea. Aceștia, dimpotrivă, consideră că din punct de vedere politic guvernele naționale sunt cele care reglementează activitatea economică internațională, deci executivele sunt principalii arhitecți ai economiei actuale, și nicidecum victime ale internaționalizării.

Scoala transformativistă consideră că globalizarea este forța motrice a rapidelor schimbări sociale, politice și economice, care reconfigurează ordinea mondială. Aceasta este văzută ca un proces istoric în desfășurare, cu nenumărate contradicții, cu perioade de evoluție și stagnare, fără însă a se stabili o finalitate așa cum o fac scepticii sau hiperglobaliștii.

Autorii ca P. Hirst, G. Thomson în lucrarea *Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare* [89] stabilesc corelația dintre democratizare, modernizare, globalizare, ca transformarea socială ce se referă atât la măsuri de ordin politic, cât și la cele de ordin economic, pe care autoritățile le pun în practică pentru a genera transformări la nivelul societății.

Referitor la corelația modernizare-democratizare-globalizare „aceasta se referă la multiplicarea legăturilor și interconexiunilor dintre statele și societățile care fac parte în prezent din sistemul mondial. Această corelație descrie procesul prin care evenimentele, deciziile și

activitățile desfășurate într-o parte a lumii au consecințe semnificative pentru indivizi și comunități situate la mari distanțe una de alta. Cercetătorul I. Bari [14, p.28], consideră că globalizarea are două trăsături distincte: sfera de acțiune (întinderea) și intensitatea (sau adâncimea). Pe de o parte, ea definește un set de procese care cuprind aproape tot globul, sau operează pretutindeni în lume, fapt ce împrumută acestui concept o conotație spațială. Pe de altă parte, ea presupune intensificarea nivelurilor de interacțiune, interconectare sau interdependență între statele și societățile care alcătuiesc comunitatea mondială. Prin urmare, alături de extindere a legăturilor, are loc și o adâncire a proceselor globale”.

Analiza globalizării prin prisma impactului avut de aceasta asupra democrației constituie într-o anumită măsură o forță de propagare a binelui: globalizarea ideilor privitoare la democrație și la societatea civilă a schimbat modul de gândire al multor oameni. Globalizarea a făcut ca sute de milioane de oameni să ajungă la un nivel de trai superior celui la care nu s-ar fi gândit nu cu mult timp în urmă. Globalizarea economiei a adus foloase țărilor care au profitat de ea identificând noi piețe de export și atrăgând investițiile străine.

Cu toate acestea, economistul american, specializat în analiza politicilor publice, J. Stiglitz [207, p.12] menționează că: „Pentru milioane de oameni însă globalizarea nu a adus nimic. Situația multora chiar s-a înrăutățit, locurile lor de muncă fiind desființate, iar traiul devenind mai nesigur. Acești oameni s-au simțit tot mai neputincioși în fața unor forțe pe care nu le puteau controla. Și-au văzut democrațiile subminate, iar culturile, erodate”. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că actuala globalizare are loc preponderent în forma sa economică, corporativă, este una promovată de marile corporații naționale și transnaționale, de statele industriale dezvoltate și bogate, de organismele financiar-bancare internaționale în interesul acestora. Ca rezultat a unei astfel de globalizări statele bogate, cei bogați devin și mai bogați, iar cei săraci devin și mai săraci. Se accentuează și mai mult subdezvoltarea, inegalitatea, sărăcia etc.

Profesorul și politologul Gh. Rusnac consideră că globalizarea constituie caracterul universal al celor mai importante procese pentru omenire. Înseși procesele globalizării nu neagă varietatea etnică, lingvistică și culturală, precum și lipsa coincidenței intereselor, formelor și ritmurilor dezvoltării statelor [180, p.9-11]. Autorul menționează că totuși globalizarea are și efectele sale negative, manifestate prin apariția unui șir întreg de probleme globale: ecologică, medicală, demografică, conflicte și amenințări regionale, pericolul fenomenului terorismului. Astfel, devine clar că globalizarea duce nu numai la interacțiunea crescândă a oamenilor și

elementelor lumii contemporane, dar și la creșterea rolului individului aparte în procesul istoric contemporan.

R. Gorincioi subliniază că globalizarea este un fenomen dinamic, neunivoc și nefinalizat ce acționează în mod diferențiat asupra statelor, societăților, organizațiilor și indivizilor, în funcție de gradul de democratizare, dezvoltare și consolidare național-statală [82, p.2]. Pentru determinarea rolului (pozitiv și negativ) al globalizării în procesul de democratizare este necesară identificarea modului în care aceasta acționează. Cercetătorul consideră că globalizarea și democratizarea reprezintă două procese multidimensionale, actuale, deosebit de complexe, circumscrise care au impact asupra transformărilor interne și internaționale.

O serie de autori ruși precum ar fi A. Torcunov, N. Simonya, în lucrarea *Globalizarea, criză de structură și liderismul mondial. Mituri și realitate* [254, p.8], consideră că globalizarea actuală, ai cărei martori suntem, este „ceva nou: este epoca în care statele nu mai sunt entități închise, plasate în afara mecanismului relațional mondial”. Ele sunt obligate să interacționeze pentru a-și asigura supraviețuirea fizică, existența națională sau supremația internațională. Și nici chiar acele entități statale autopozitionate la periferia sistemului internațional, ca urmare a excluderii dictate de propria voință politică (spre exemplu, Coreea de Nord), nu sunt organisme izolate - ele sunt forțate să interacționeze cu lumea exterioară din cauza temerilor pe care le ridică politicile lor naționale și presiunile prin care comunitatea internațională încearcă să reglementeze o stare de fapt ce ar putea duce la deteriorarea ipotezelor structurate pe principiile dreptului internațional public. Așadar, globalizarea contemporană nu exclude și nici nu lasă pe nimeni să fie exclus, ea este cu adevărat „globală” în aspirații.

Spre exemplu, V. Baranovsky și A. Bogaturov, în *Probleme globale contemporane* [239], menționează că acum este perioada în care globalizarea începe să fie privită ca proces, nu ca fenomen determinat adeseori de cauze aleatorii. Globalizarea contemporană este planificată și orientată prin instrumente instituționale, puternic articulate la nivel regional. În plus, ea tinde să cuprindă toate sectoarele vieții sociale, de la economic la cultural, dar în primul rând, ea încearcă să stabilească anumite caracteristici globale în domeniile politicii, dreptului și guvernării.

În literatura de specialitate, există numeroase definiții ale acestui fenomen contemporan. V. Jurkin în *Globalizarea și regionalismul. Regiunea Mării Negre. Balcanii* [244] descrie „globalizarea” drept „procesul de extindere a activităților sociale, economice și politice peste granițe” (naționale, apoi regionale), astfel încât evenimentele apărute sau deciziile luate într-o

anume zonă a arealului mondial ajung să aibă semnificații și să influențeze și viețile celor aflați într-un alt colț al lumii.

Dacă prin globalizare înțelegem o sumă de procese care se desfășoară la nivelul societății, se întrepătrund și se condiționează reciproc, cu un anumit nivel de extindere, am putea spune că globalizarea a existat dintotdeauna. Dar dacă interdependența lor condiționează existența unuia sau a celorlalte procese, se desfășoară cu o viteză ridicată, au o intensitate ridicată, o extindere mondială și un impact ridicat asupra societății, producându-i modificări structurale și continue, atunci putem spune că globalizarea coincide cu un anumit moment istoric - jumătatea secolului XIX - când progresul științei, în special al celei aplicate, a venit în sprijinul proceselor economice, comerciale și financiare, a înlesnit comunicațiile, producând un reviriment social, iar toate au coincis cu renașterea democrației și a modernității în Europa.

Nu ar trebui să înțelegem globalizarea în mod reduționist, să o reducem la economie, tehnologie sau comunicații, ci trebuie s-o privim ca pe un complex de procese structurat pe mai multe pattern-uri, precum ar fi cel politic, economic și cultural, în care fiecare are un rol în funcționarea celuilalt, iar toate se desfășoară la nivel global.

Globalizarea presupune o interconectare mondială a acestor procese, care cunosc o extindere, o intensitate și o viteză fără precedent [169, p.35-47], în această țesătură complexă procesul politic (democratic) joacă un rol fundamental. Prin intermediul lui s-a creat structura formală ce a permis o deschidere a societăților în direcția unei liberalizări continue. Pe această matrice a liberalizării politice a crescut ceea ce numim astăzi fenomenul globalizării care îngemănează într-un mănunchi toate procesele (economice, sociale, militare, politice, etc.). Progresul cunoașterii, în anumite domenii, le-a determinat să evolueze către o extindere globală, care le condiționează și le face interdependente. În cadrul acestora, un rol catalizator, care creează matricea evoluției lor, este procesul politic de factură democratică. Cu ajutorul lui s-a creat cadrul formal în baza căruia a evoluat rapid lumea liberă, cu progrese remarcabile, și a permis prin reglementări normative să fie deschis orizontul evoluției celorlalte procese.

Astăzi, procesul politic este subminat de evoluția rapidă a proceselor economice și financiare specifice capitalismului. Cauza o reprezintă originea evoluției și rapiditatea extinderii la nivel global. Evoluția lor a fost dată de actul guvernării în statul democratic, unde au fost reglementate cu succes. Odată cu progresul tehnologic, și internaționalizarea economiei, culturii și a finanțelor, aceste procese au depășit sfera reglementării guvernelor naționale evoluând într-un climat internațional, al libertății absolute - fără norme democratice.

La rândul său, procesul politic democratic a rămas în urmă. El a avut o evoluție cantitativă, prin extinderea modelului democrațiilor naționale și nu calitativă prin extinderea mecanismelor democrației la nivelul guvernării publice internaționale. Așa că globalizarea a arătat că procesul politic este extrem de important și necesită transformări calitative, pentru că lui îi revine rolul de a crea în mod legitim și reprezentativ cadrul legal și instituțional, care să genereze o guvernare bună și dreaptă pentru cetățenii lumii.

Interconectarea și extinderea proceselor economice, financiare, militare, sociale și culturale la nivel regional și mai apoi global a fost posibilă doar pentru că a existat democrația națională. Țările guvernate democratic au înțeles nevoia extinderii libertății și au valorificat potențialul dezvoltării economice prin colaborări transfrontaliere. Acordurile și instituțiile internaționale au fost rodul deschiderii democratice spre o nouă etapă de progres.

Internaționalizarea din ce în ce mai accentuată a economiei, finanțelor, politicii, culturii etc. este reglementată prin deciziile guvernelor democratice. În acest fel problemele locale și regionale sunt soluționate prin consensul și negocierea acestor guverne; numai că compromisurile politice, care duc la soluționarea diverselor chestiuni internaționale generează un deficit de democrație. Cetățenii au dificultăți să exercite un control efectiv în domenii precum ar fi afacerile externe. Exemplu Uniunii Europene este relevant, pentru că instituțiile democratice există, dar nu funcționează din perspectiva democrațiilor suverane clasice, deoarece hotărârile decisive survin în urma negocierii între elitele politice și cele birocratice originare din diverse state. Astfel, o mare parte din deficitul democratic pe care îl înregistrează numeroase state este generat de numeroși factori interni (lipsa culturii democratice, lideri corupți, autoritari, neasumarea democrației ca pe un mod de viață, etc.) , dar și de factori externi, ca urmare a globalizării. Globalizarea a erodat democrația în țările slabe și a subminat-o în statele puternice prin slăbirea suveranității. La nivel internațional țările se află într-o competiție. Relațiile internaționale nu sunt guvernate de principii democratice, ci de pragmatismul actorilor implicați pe arena globală. Cum interesele economice și financiare primează, iar competiția este lipsită de reguli, valorile și mecanismele democratice aproape că lipsesc.

Toată evoluția globalizării s-a realizat printr-o liberalizare continuă a proceselor economice și financiare în diferite perioade istorice, care au dus la o expansiune a economiei în detrimentul altor domenii ale vieții sociale. În această ecuație, un rol important l-a jucat procesul politic. Politicile țărilor democratice în direcția liberalizării piețelor au contribuit la extinderea, intensificarea și viteza proceselor economice, sociale, culturale la nivel internațional.

În ce privește relația dintre procesul politic de sorginte democratică, modernizare și

globalizare, putem identifica o serie de mecanisme esențiale corelative: liberalizare, asigurarea cadrului instituțional, asigurarea domniei legii - care contribuie în mod fundamental la păstrarea interdependenței și la sporirea extinderii globale a proceselor economice, sociale, culturale etc.

În acest fel am putea spune că prin intermediul democrației s-a instituționalizat globalizarea, s-a creat cadrul formal de norme și legi în baza cărora celelalte procese să poată evolua. La rândul său, globalizarea, ca întreg din care face parte și procesul politic, și-a pus amprenta asupra democrației. Putem spune că extinderea democrațiilor în lume, într-o anumită măsură, este o consecință a globalizării - atât din dorința marilor puteri de a-și crea parteneri în anumite state, iar acestea să fie guvernate democratic, cât și din dorința anumitor țări de a importa democrația, ca o formă de guvernare care asigură libertatea, dreptatea și demnitatea umană.

Relația dintre democrație și globalizare este ca cea dintre parte și întreg. Globalizarea cuprinde, însumează, toate aspectele vieții sociale. O serie de procese, cum ar fi cele din domeniul tehnologiei informației, economiei, finanțelor, au avut o evoluție mai rapidă, dictată de nevoile societății, situație ce a marcat și influențat întreaga lume.

Așadar, organizarea regională și instituțională determină caracterul regulat al globalizării contemporane, adică o accelerare (ca viteză și amploare) detectabilă a interconectării, a regulilor de acțiune și a fluxurilor care transcend societățile și statele constituente ale ordinii globale.

Despre globalizarea contemporană privită ca proces distinct, unic, irepetabil considerăm că acesta a apărut după cel de-al Doilea Război Mondial, când: s-au creat condițiile polarizării lumii în două tabere principale; a apărut o nouă ordine politică mondială prin crearea Organizației Națiunilor Unite, care prin instituțiile și agențiile sale trebuia să asigure cadrul legal și instituțional al menținerii păcii și securității mondiale, dezvoltării de relații amicale între națiuni și realizării cooperării internaționale în vederea rezolvării problemelor internaționale de ordin economic, social, intelectual sau umanitar; etc.

Democratizarea politică de la nivel global începută odată cu terminarea Războiului rece a permis reorientări de amploare în politicile externe ale tuturor statelor. Deoarece, de facto, considerau că aparțin în mod firesc și natural civilizației occidentale, în anii care au urmat (procesul nefiind finalizat), statele ex-satelit ale Moscovei au reușit să devină membrii „de iure” ai unui spațiu al libertății și egalității. O serie de organizații zonale au dispărut, iar altele s-au dezvoltat într-un tot unitar, fundamentat pe principii solide și politici eficiente care să le permită participarea la mecanismul decizional mondial [239, p.48]. .

Așadar, corelația democratizare-globalizare, postrăzboi rece, cunoaște un puternic grad de instituționalizare, înlocuind diviziunea rigidă și bipolară a lumii cu multipolaritatea exprimată, în fapt, în regionalizare. De aici putem desprinde ideea că democratizarea și globalizarea nu sunt procese opuse, ci complementare. Globalizarea presupune acțiunea pe spații extinse, dar concret delimitate, care să poată face posibilă decizia comună la un nivel democratic și modern.

Schimbările înregistrate în Europa Centrală și de Est au însemnat, totodată, și prăbușirea bruscă a vechiului statu-quo european, prin apariția unor teatre de ciocniri armate. Apoi, perioada post Război rece a condus și la o descentralizare a ordinii militare mondiale, globalizarea și modernizarea creând premisele apariției unor noi puteri. Evoluția sistemului politic al unei anumite societăți este determinată de forma de guvernare în contextul modernizării și al globalizării, de tipul statului, caracterul regimului politic, relațiile social-politice, statutul politico-juridic al statului, caracterul relațiilor politico-ideologice și culturale existente în societate, tradiția orânduirii istorice și naționale a vieții politice. Atunci când ne referim la trăsăturile definitorii ale modelului democratic european și conținutului teleologic al acestuia, trebuie să ținem cont de existența a două elemente cheie: 1) caracteristicile democrațiilor europene „cu tradiții” sau mai bine zis, practicile democratice naționale; 2) cadrul democratic de activitate a Uniunii Europene ca entitate supranațională.

Concluzionând putem remarca că principalele aspecte corelative dintre procesul politic de sorginte democratică, modernizare și globalizare se referă la următoarele dimensiuni:

1. *Dimensiunea axiologică* - presupune existența unor valori fundamentale comune și de necontestat acceptate de majoritatea statelor lumii valori ca libertatea, egalitatea, diversitatea, drepturi fundamentale ale omului. Această dimensiune axiologică este una centrală deoarece reprezintă fundamentul creării unei culturi globale bazată pe multiculturalism și acceptarea diversității ca pe un fapt firesc care valorificat, duce la îmbunătățirea vieții tuturor oamenilor.
2. *Dimensiunea normativă* - aspect care presupune corelarea dintre cadrul normativ statal cu cel suprastatal, global în vederea stabilirii unor norme, tratate și convenții, legi și standarde comune construite în jurul valorilor universale ale democrației, astfel încât între acestea să fie un grad înalt de compatibilitate și interdependență.
3. *Dimensiunea instituțională* - reprezintă expresia formei de organizare a diverselor entități atât naționale, transnaționale cât și globale. Relațiile ce se dezvoltă pe parcurs între aceste instituții au scopul de a stabili mecanisme de conlucrare și cooperare care se realizează din punct de vedere empiric printr-un set de practici și acțiuni comune.

4. *Dimensiunea economico – financiară* – constă în faptul că economia mondială este astăzi tot mai politizată, interdependențele dintre țări sunt tot mai mari, nu numai în plan economic, ci și politic. Rolul statului, în contextul globalizării, tinde să se minimizeze. Dacă, până acum câteva decenii, el reprezenta principalul actor al relațiilor economice internaționale, regulatorul activității economice naționale, se apreciază că statul a pierdut astăzi acest rol în favoarea companiilor transnaționale.

6. *Dimensiune comunicatională* – ține de edificarea societății informaționale globale, în care tehnologiile informaționale și comunicaționale influențează pozitiv asupra tuturor sferelor vieții, contribuie la dezvoltarea social-economică a statelor, la ridicarea nivelului de trai al populației și constituie una dintre realitățile de dezvoltare ale omenirii.

Prin urmare, reperele conceptuale și metodologice ale prezentei lucrări sunt reliefate prin apelarea la lucrările unor specialiști din țara noastră, România, Statele Unite, Europa Occidentală și Răsăriteană, analiza unor convenții, acorduri, tratate sau alte acte normative, acestea servind în calitate de suport teoretic pentru fundamentarea cercetărilor noastre, care sunt elaborate în conformitate cu obiectivele trasate.

Astfel, pentru a prezenta o abordare complexă a conceptelor supuse analizei noastre, în procesul de elaborare al cercetării sunt aplicate mai multe principii, abordări și metode de cercetare științifică, iar investigațiile au fost realizate în baza metodelor de cercetare specifice științei politice dar și altor științe socio-umane. Referindu-ne la unele principii și metode de investigație științifică aplicate în procesul de perfectare a lucrării, menționăm următoarele:

Principiul *interdisciplinarității* ne-a permis să evidențiem de pe pozițiile politicii comparate și a relațiilor internaționale corelațiile specifice rezultate din impactul globalizării asupra democratizării, principiu aplicat în special în subcapitolele 2.1 și 4.1 ale lucrării. De asemenea, a asigurat realizarea unui studiu polivalent prin reliefarea și explicarea termenilor, în subcapitolul 3.2 al lucrării, termeni ca „valori democratice și de modernizare” a sistemului politic din Republica Moldova, fiind aplicate metode specifice de cercetare proprii mai multor științe.

Principiul *istorismului* a permis elucidarea specificului democratizării, modernizării, globalizării sistemului politic și a unor elemente ale sale în planul evoluției lor istorice, abordate în general și în particular. Abordarea *sistemică* a dat posibilitate de a cerceta sistemul politic ca pe o totalitate integră și ca pe un întreg alcătuit din părți, aflate în raporturi de interconexiune și

interdependență. Abordarea *politologică* a permis ca în capitolul 2 și 3 al lucrării să fie elucidat procesul de modernizare a sistemului politic din Republica Moldova, dar și din alte state, prin identificarea impactului valorilor democratice europene asupra acestui proces transformator.

Principiul determinismului ne-a servit drept călăuză în analiza proceselor social-politice din perioada de tranziție prin prisma cauzelor și a efectelor exercitate asupra sistemului internațional. La fel, toate capitolele prezentului demers științific au fost realizate în baza *principiului obiectivității*, în măsura în care s-a reușit elucidarea trăsăturilor definitorii ale democrației moldovenești, din perspectiva evoluției situației interne și a celei internaționale.

Dintre metodele general-științifice, vom menționa următoarele:

- *metoda istorică* - a asigurat în subcapitolul 1.1 și 1.2 cercetarea istoriografică de constituire și evoluție a conceptelor de democratizare, modernizare, globalizare, la diferite etape istorice. De asemenea, metoda respectivă a fost pe larg aplicată și în subcapitolele 2.1, 2.2, precum și 3.1 și 4.1 permițând sistematizarea și prezentarea materialului din perspectiva evoluției sale istorice. Remarcăm faptul că această metodă ne-a permis în subcapitolul 3.1 efectuarea unei analize ample privind evoluția sistemului politic moldovenesc, având ca reper cronologic perioada anilor 1990 – 2019. Astfel, pentru o abordare mai structurată și comprehensivă a fenomenului democratizării din țara noastră, au fost stabilite următoarele etape de dezvoltare: etapa instituționalizării (1990 - 1994); etapa stabilizării (1994 - 2000); etapa reformării (2000 -2009) și perioada pragmatică, a realiștilor și idealiștilor (2009 – până în prezent).

- *metoda structural-funcțională* (aplicată în subcapitolele 2.1, 2.2 și 3.1) a oferit posibilitate pentru a supune analizei capacitățile de funcționalitate a noilor structuri instituționale formate în statele din spațiul est-european după încheierea războiului rece și disoluției Uniunii Sovietice precum și a asimilării de către acestea a valorilor democratice, urmărindu-se impactul lor asupra proceselor de democratizare și modernizare prin delimitarea componentelor și identificarea legăturilor dintre factorii care contribuie la dezvoltarea democratică a sistemelor politice ale acestora;

- *metoda studiului de caz* – este utilizată în analiza evoluției sistemului politic din Republica Moldova, dar și din alte state din spațiul est-european (subcapitolele 2.1 și 2.2). Un asemenea studiu impune o expunere a problemei vizate, arată reacțiile și comportamentele

societății, descrierea detaliată a factorilor, a circumstanțelor în care s-a produs evoluția sistemelor politice, prezentarea cronologică a evenimentelor care au urmat, etc.

- *metoda instituțională* (subcapitolele 3.1 și 3.2) a permis examinarea proceselor de instituționalizare și dezvoltare a sistemului politic din Republica Moldova, din perspectiva valorilor democratice și a statului de drept, fiind identificat impactul și legăturile de interconexiune dintre democratizare și modernizare;

- *metoda analizei de conținut a documentelor* (utilizată în capitolul 4 al tezei) a oferit posibilitatea să cercetăm rolul implicării actorilor globali în dezvoltarea societății noastre prin promovarea valorilor democratice și prin finanțarea și dezvoltarea diverselor proiecte cu scopul de a familiariza autoritățile cu bunele practici implementate în statele occidentale în procesul de democratizare ale acestora. Pe de altă parte, analiza minuțioasă a proiectelor de finanțare, a acordurilor de colaborare, precum și a rapoartelor, studiilor și articolelor publicate de către mediul academic și cel neguvernamental din țară, ne-a permis să urmărim evoluția sistemului politic moldovenesc, pornind de la procesul de modernizare al cadrului legislativ, problemele cu care acesta se confruntă pe parcurs și finalizând cu obiectivele de dezvoltare a democrației, asumate de către Republica Moldova prin implementarea acestor proiecte (subcapitolul 4.2). Metoda a fost aplicată și în identificarea și investigarea interacțiunii unor elemente esențiale de democratizare și modernizare ale sistemului politic moldovenesc (subcapitolul 3.2).

- *metoda comparativă* a asigurat în subcapitolele 3.1 și 4.1 aplicarea categoriei corelative general-particular pentru a identifica experiența internațională și specificitățile naționale, definind, în context, unele acțiuni în măsură să contribuie la modernizarea sistemului politic din Republica Moldova. Metoda este utilizată în identificarea diferențelor dintre sistemul politic moldovenesc și cel din alte state. Cercetarea asupra schimbării politice, sociale și economice din țările europene poate fi reinterpretată și sintetizată în termenii nivelurilor de analiză schițate aici - spațiu și timp în sens structural, instituțional și interacțional.

- *metoda behavioristă* - (utilizată în subcapitolele 2.1, 2.2, 3.1 și 4.1) a permis examinarea nivelului de dezvoltare a societății, din perspectiva interacțiunii elitelor și a rolului pe care l-au jucat acestea, a relațiilor dintre instituțiile formale și neformale, guvernamentale și neguvernamentale, a caracterului și a percepției fenomenelor tranziționale în conștiința cetățenilor moldoveni. Cercetările realizate până în prezent la nivel empiric demonstrează că, din punct de vedere behaviorist și structural-funcțional, statele slabe, neconsolidate, sunt mai expuse și evoluția acestora este direct legată de calitatea elitelor politice care sunt în prima linie, în mod

special în momentele de importanță majoră pentru societățile din care fac parte, cum a fost spre exemplu pentru Republica Moldova prăbușirea sistemului comunist;

- *metoda fenomenologică*, ca metodă de cercetare, a permis examinarea condițiilor fundamentale și evenimentelor, proceselor, („fenomenelor”) care au contribuit la declanșarea și evoluția proceselor de democratizare, modernizare, globalizare. Această metodă a fost aplicată în special în subcapitolele 1.1 și 1.2 ale lucrării.

- *metoda sistemică aplicată în subcapitolele 2.1, 2.2, și 3.1* - ne-a permis să examinăm caracterul instituțiilor și proceselor democratice din Noile State Independente, ca o consecință a noilor schimbări și evoluții din cadrul sistemului internațional, în vederea elucidării multiplelor interacțiuni sistemice ale acestora;

- *metoda empirică* - utilizată în subcapitolul 2.1, 2.2 și 3.1, ne-a permis să observăm principalele trăsături caracteristice societăților postcomuniste și, în special, Republicii Moldova, oferindu-ne suportul necesar pentru stabilirea particularului și generalului în cadrul aspectelor corelative ale democratizării, modernizării și globalizării în evoluția sistemului politic. În acest context, au fost analizate sistemele de tip închis (orientate spre propriul guvern/stat) și sistemele de tip deschis (orientate spre cooperare și relaționare); sisteme simetrice (promovarea acelorași valori și principii; implicarea globală în soluționarea unor probleme particulare) și asimetrice (ignorarea intereselor și necesităților cetățenilor, fenomenul corupției și ignorarea recomandărilor din partea donatorilor internaționali); sisteme statice (caracteristice pentru instituțiile guvernamentale care au scopuri specifice și definitorii), metodă utilizată și în capitolul 4 al lucrării.

În câmpul cercetării pentru completarea materialului științific cu informații statistice privind obiectul investigației, a fost aplicată și metoda sociologică. Astfel, în subcapitolele 2.1, 2.2 și 3.1 prin intermediul observației indirecte, au fost culese date din diverse studii, rapoarte privind scorul democrației și al libertății în anumite state. Aceste date au contribuit în final la obținerea, într-o formă statistică, a informației privind gradul de independență și libertate privind drepturile civile și politice ale omului în state precum sunt: România, Ucraina, Rusia, Polonia, Estonia, Lituania, Letonia și Republica Moldova, evoluția sau involuția indicelui democratic din 2000 până în 2018.

Metoda inductivă a fost aplicată în subcapitolele 4.1 și 4.2, pentru a analiza principalelor proiecte internaționale implementate în Republica Moldova menite să asigure dezvoltarea și

funcționarea instituțiilor democratice în țara noastră. Această metodă ne-a permis să identificăm și unele lacune privind buna funcționare a unor mecanisme democratice în Republica Moldova și să prezentăm unele reușite obținute de organele competente întru îmbunătățirea cadrului legislativ.

Metoda deductivă, aplicată în subcapitolele 2.1, 2.2 și 3.1, ne-a permis să evaluăm funcțiile specifice ale sistemului politic din anumite state în contextul schimbărilor și al tranzițiilor survenite în procesul democratic, identificând totodată, unele asemănări și deosebiri produse de efectele globalizării.

Așadar, utilizarea separată precum și îmbinarea metodelor de cercetare, ne-a permis să evidențiem existența unei corelații directe între modernizare, globalizare și consolidare democratică, procese care se caracterizează prin transformări care vin să consolideze capacitatea de administrare, atât la nivel național cât și internațional, precum și alte schimbări la nivel de politici și de comportamente. Aceste procese îmbunătățesc în mod direct guvernarea prin întărirea capacității statului, prin liberalizarea și raționalizarea structurilor economice, prin asigurarea ordinii sociale și politice simultan cu păstrarea libertăților de bază, prin îmbunătățirea responsabilității orizontale și a domniei legii și prin combaterea corupției. Alte schimbări îmbunătățesc funcțiile de reprezentare ale guvernării democratice prin întărirea partidelor politice și a legăturilor acestora cu grupurile sociale, reducând fragmentarea din sistemul de partide, sporind capacitatea de autonomie și responsabilitatea publică a legislativelor și guvernelor locale și, nu în ultimul rând, revigorând societatea civilă.

Analiza sistemului politic în general și a democratizării și modernizării acestuia în particular are o semnificație majoră pentru a înțelege mai bine evoluția societății în tranziție spre democrație, contribuind în ultima instanță la elaborarea unor recomandări științifice menite să sporească buna și eficiența gestionare și realizare a obiectivelor democratice, dar și soluționare în caz de necesitate a crizelor și conflictelor sociale și politice. Anume un nivel teoretic și empiric relativ înalt de analiză a sistemului politic în dimensiunea democratizării și modernizării este astăzi condiția-cheie de asigurare a transformării sociopolitice a unei țări în tranziție, iar pentru Republica Moldova atare dimensiune este considerată pe drept pilonul reformării, întrucât corespunde pe deplin cu direcția strategică de dezvoltare a țării.

În contextul dat, menționăm că direcțiile de soluționare a problemei de cercetare înaintate spre susținere consistă în următoarele:

1. După declararea independenței Republicii Moldova, noul stat creat a pornit pe calea însușirii valorilor democratice. Astfel, respectarea și promovarea valorilor democratice a

devenit unul din obiectivele de bază, declarate de toate guvernările ce s-au perindat până în prezent.

2. Fortificarea noului sistem politic democratic a presupus eforturi considerabile atât interne cât și externe, pentru crearea, reformarea și modernizarea instituțiilor social-politice. În acest sens, apare necesitatea elucidării impactului factorilor externi, regionali și globali asupra celui intern, din perspectiva înțelegerii interdependențelor ce apar în urma cooperării cu actorii mondiali.

3. Democratizarea autentică a sistemului politic permite transformări complexe menite să asigure partea funcțională, praxiologică care susține modernizarea continuă a mecanismelor de implementare a politicilor statale.

4. Studiarea evoluțiilor democratice în unele state din spațiul Central și Est-European ne-a permis să observăm că succesul liberalizării vieții politice este strâns legat de existența unei anumite culturi democratice, liberalizări, toleranțe și armonii sociale ca premise ale transformărilor care s-au produs după căderea sistemului bipolar.

5. În vederea modernizării sistemului politic în condițiile actuale ale tendințelor de globalizare, pentru asigurarea funcționării democratice a acestuia, este necesar a cerceta și analiza continuu toate elementele implicate în procesul de racordare la standardele internaționale.

Toate aceste direcții de cercetare demonstrează în sine necesitatea scoaterii în evidență atât a realizărilor, cât și deficiențelor procesului democratic și modernizator la nivel de sistem, a capacităților celor ce guvernează de a promova procesul respectiv, dar și a erorilor comise de aceștia pe parcursul anilor.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Analiza tematică a istoriografiei referitoare la subiectul tezei care reprezintă sursa fundamentală în problema cercetată, ne oferă o imagine de ansamblu asupra istoricului conceptelor de democratizare, modernizare și globalizare, și ne permit să facem următoarele concluzii:

1. Analiza definițiilor de sinteză și a viziunilor științifice privind procesele de democratizare și modernizare în contextul globalizării, au permis să constatăm că acestea sunt niște dimensiuni complementare care se întrepătrund și sunt interdependente, și care au un impact

direct asupra evoluției sistemului politic. Astfel putem remarca faptul că schimbările implicate de democratizare, modernizare și globalizare nu pot fi stopate, totul depinde de capacitatea omului de a le gestiona în mod eficient, canalizându-le spre ținte dezirabile: prosperitate și normalitate, sincronizare și integrare.

2. Cercetarea istoriografică evidențiază existența unui cadru epistemologic consistent al istoriografiei domeniului cercetat. Fenomenele expansiunilor democratice și ale proceselor de modernizare au fost însoțite practic de efectele globalizării, care a dus la o internaționalizare și transnaționalizare a politicii, deterritorializarea unor aspecte decizionale ce aparțineau statelor, dezvoltarea organizațiilor și instituțiilor regionale și globale, apariția dreptului regional și global și a unui sistem multistratificat de guvernare globală, formală și informală.
3. Putem afirma că democrația astăzi este diferită de toate formele de democrație cunoscute până în prezent – „Kratia” (putere) și „Demos” (popor) au variat enorm în decursul istoriei - și va fi diferită de democrația de mâine, deși toate formele au păstrat ca virtute libertatea - libertatea celor mulți de a se autoguverna. Democrația reprezintă rodul dorinței oamenilor mulți, ajunși la un anumit nivel de civilizație, de a trăi în libertate, de a se autoguverna și de a nu se mai lăsa subjugăți tiraniei - valori în jurul cărora gravitează democrația. Aceasta reușind să asigure libertatea, autodeterminarea, egalitatea politică, drepturile fundamentale ale omului, autonomia morală, de asemenea, a contribuit la prosperitate și la menținerea securității și a păcii.
4. Succesul democrației este strâns legat de fenomenul modernizării, aceasta a permis inițial afirmarea și consolidarea mai multor state, prin edificarea unui sistem politic pluralist și democratic cu instituții și norme care vin să stabilească statul de drept, economia de piață, libertățile și drepturile omului ca valori supreme. În același timp, procesul democratizării și al modernizării a fost puternic influențat de globalizare, care este rezultatul unor transformări tehnologice și economice (ordine economică mondială mult mai liberală) al unor evoluții politice și mediatice.
5. Globalizarea reprezintă astfel procesul complex și continuu de integrare internațională a economiilor naționale, care generează un nivel crescut de interdependență a oamenilor, societăților, culturilor. Proces ce se caracterizează printr-o viteză sporită de circulație a informației, a tehnologiilor, mărfurilor, a capitalului și serviciilor, care în final generează standarde și practici unice în statele aflate la mari distanțe unul de altul.

2. RELAȚIA DINTRE DEMOCRATIZARE ȘI MODERNIZARE A SISTEMULUI POLITIC DIN SPAȚIUL EST-EUROPEAN ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR GLOBALE

Secolul al XXI-lea este definit printr-o serie de concepte specifice evoluției statelor și societăților, de la stabilitate, pace și bunăstare - la toleranță, interculturalism și integritate. Acestea sunt caracteristice dezvoltării, globalizării și, desigur, democrației, motorul bunăstării în sensul demonstrat în primul rând de exemplul occidental. Realitatea avantajelor pe care le presupune democrația a devenit, pe parcursul istoriei recente, dorința cea mai vizibilă a societăților și popoarelor, chiar și atunci când aceasta nu a corespuns cu linia oficială a statului respectiv.

Obiectivul democratizării și al modernizării în parte a apărut natural, în parte a fost influențat – direct sau indirect – de contextul general internațional, aspecte pe care le vom descrie în capitolul ce urmează. Acest capitol prezintă principalii factori și procesele de transformare ale sistemelor politice din Europa Centrală și de Est la sfârșitul anilor '80, precum și impactul acestora asupra formării noilor sisteme politice din Polonia, Ungaria, România, Ucraina, Federația Rusă și Țările Baltice.

2.1 Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice ale unor state est-europene în contextul globalizării

La sfârșitul secolului XX, lumea a devenit martoră a două tendințe diametral opuse, pe de o parte, umanitatea a asistat la procesul dezintegrării sistemului socialist și cel sovietic, pe de altă parte, se remarcă o creștere și o integrare economică proactivă a anumitor state. Astfel, democratizarea exuberantă la început devine fie exhaustivă, fie simplă, pe măsură ce societatea evoluează spre o democrație reală, stabilă și impregnată în toate aspectele și transpunerile societale. Este momentul în care intervine necesitatea unei modernități sub forma bazei de unde pornește pregătirea întregului proces al democratizării, implicând o transformare graduală și în detaliu. Sistemul politic, elementul principal al întregului proces de transformare, s-a aflat în centrul evoluțiilor în întreaga perioadă, producând noi valori și conducând spre schimbarea societății.

Prăbușirea sistemului comunist și dezintegrarea URSS „au zguduit toate continentele”. Europa și, odată cu ea, lumea în ansamblul său, au căpătat o nouă configurație. Căderea comunismului a deblocat energii reprimite, a nivelat alternative pe scară planetară și a permis să

se gândească altfel despre lume, aceasta începând a fi percepută ca un întreg inseparabil. Experiențele regiunii după 1989 ridică astfel un număr de întrebări și probleme esențiale pentru analiza politică istoric-instituțională. Dominația sistemului bipolar asupra lumii începuse deja să fie contestată, dar anii îndelungați de război rece își puseseră pecetea nu doar asupra relațiilor Est-Vest, ci a întregului ansamblu al relațiilor internaționale [133, p. 21]. Partidele comuniste din estul Europei nu au fost partide politice în sensul occidental al cuvântului, ci aparate destinate să conducă statul și să țină sub control societatea; ele nu au reprezentat interesele unei anume secțiuni a populației, ci le-au impus. Lucrul acesta era recunoscut de constituțiile est-europene, care atribuiu Partidului rolul conducător. Rol care-i permitea Partidului Comunist să subjuge statul și întreaga societate. În acest context, putem afirma că moștenirile din perioada comunistă au avut un rol important și au influențat cel mai mult direcțiile specifice ale democratizării, modernizării și ale reformelor implementate și tipurile de transformări din regiune în primul deceniu postcomunist. În consecință, considerăm că o abordare istorico-instituționalistă în cercetarea acestui spațiu ne oferă un set unic de instrumente analitice și metodologice pentru a înțelege această „mare transformare”. Prăbușirea comunismului la sfârșitul anilor '80 a fost determinată de descompunerea sistemului care sfida orice speranță de redresare. În această perioadă, economia statelor a început să decadă într-un ritm extrem de rapid, în același timp, în tot acest spațiu aveau loc și alte transformări de natură politică, culturală, procese începute în special în Uniunea Sovietică după preluarea de către Gorbaciov în luna martie a anului 1985 a conducerii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Totodată, au existat și alte cauze externe care au determinat colapsul Uniunii Sovietice și al întregului spațiu postcomunist instaurat în aproximativ jumătate din țările de pe continentul european.

Cauzele exterioare care au precipitat prăbușirea din 1989 a „lagărului socialist” și doi ani mai târziu a celui sovietic pot fi considerate următoarele:

1) sprijinul Papei Ioan-Paul al II-lea și cel al SUA, acordate revoltei polonezilor din 1980 acțiunilor sindicatului „Solidaritatea”, ceea ce a permis acestei organizații interzise de lege să existe până în 1989, în ciuda legii marțiale din decembrie 1981;

2) măsurile luate de guvernul american pentru a-i împiedica pe sovietici să cucerească cu forța puterea;

3) programul Reaganian al „războiului stelelor” (inițiativa de apărare strategică) care a „înnebunit”, pur și simplu, conducerea sovietică și i-a sporit sentimentul de inferioritate.

Regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est au reprezentat un sistem complex de presiuni bazat pe o imagine abstractă asupra lumii și impus prin diverse mijloace de control. Combinând controlul pozitiv (iluzia ideologică) și controlul negativ (constrângerea, violența, supravegherea îndeaproape), societatea participă la procesul propriei sale remodelări. În acest sens, totalitarismul presupunea o formă de interacțiune între regimul politic și substratul social.

Astfel, principalele probleme erau legate de mai multe fenomene și anume:

a. fragilitatea încrederii în sine a națiunilor est-europene și amenințarea orgoliilor identitare într-o zonă căreia desăvârșirea idealului național i-a fost interzisă de regimul totalitar de tip comunist;

b. fragilitatea societății civile, lipsa unei clase de mijloc puternice, ceea ce, pe fondul libertății recâștigate, a dat posibilitatea unui surogat de clasă mijlocie formată din potențați locali să câștige influență asupra guvernelor naționale și să-și promoveze interesele private/de grup pe seama avutului public. Acesta, putem menționa că este în esență mecanismul corupției sistemice care domină estul european subminând statul de drept, pervertind înțelesul drepturilor omului și blocând funcționarea instituțiilor democratice.

În ceea ce privește desăvârșirea idealului național și lipsa încrederii în sine a națiunilor central și est-europene, trebuie de spus că, pe perioada războiului rece, impunerea principiilor internaționalismului socialist ca suport ideologic pentru dominația sovietică, precum și supercentralismul autoritarist ca formă de organizare a societății, era interzisă exprimarea oricărei aspirații naționale (atât la nivelul majorității cât și la cel al minorităților) în țările din blocul comunismului real. Spre deosebire de tranzițiile timpurii la democrație, rolul factorilor internaționali în cazurile din estul Europei este unul mult mai important.

Trebuie însă să precizăm că procesele de tranziție și modernizare se află încă în desfășurare și ar fi imprudent să generalizăm exemplul experiențelor timpurii. Este încă posibil, și chiar probabil, după cum afirma M. Baccetta, ca „aceste transformări să genereze o varietate de forme, dintre care doar unele să aproximeze economiile de piață capitaliste din Vest. Transformările din majoritatea lumii postcomuniste au progresat până acum în direcția democrației liberale și a economiei de piață liberă” [11, p. 21]. Tiparele acestor transformări sugerează o serie de concluzii preliminare. Anul 1989 nu a găsit toate țările foste comuniste la același nivel de dezvoltare economică și socială și nici la același nivel de structurare a unor

alternative politico-economice. Cercetătorul american de origine poloneză Z. Brzezinski considera că prăbușirea sistemului bipolar va duce inițial la existența unei dezordini mondiale care va domina începutul erei de după războiul rece. Sfârșitul războiului rece marchează cea de-a treia mare transformare ce a avut loc în secolul XX în structura de organizare a politicii globale și în spiritul ce o motivează [23, p. 155].

Sistemele politice în Europa de Sud-Est, ca proces democratic, constituie rezultatul raportului dintre resursele de insecuritate locale, regionale, zonale și chiar continentale, care pot apare sub forma riscurilor, amenințărilor, pericolelor, sfidărilor și agresiunilor neconvenționale, ce se manifestă în toate dimensiunile sale (politică, economică, militară, culturală, juridică, spirituală) și interesele statelor, regiunilor, zonei europene.

Pentru democratizarea fiecărui stat și realizarea securității colective în regiunile și în zona sud-est europeană, la început rolul cel mai important l-a reprezentat necesitatea formării noilor sisteme politice. În această ordine de idei, constatăm că acest proces încă mai are loc și până în prezent, sistemele politice create la începutul anilor '90 sunt și astăzi într-o transformare democratică pentru a asigura înrădăcinarea valorilor europene, precum pluripartidismul autentic bazat pe o competiție sănătoasă între partidele politice și democrația bazată pe politici și programe axate pe întărirea ordinii constituționale, respectării drepturilor omului și dezvoltării societății civile. După anul 1989, în majoritatea statelor comuniste din Europa, excepție fiind România, populația a reușit, în general prin mijloace pașnice, să înlăture regimurile politice comuniste în Ungaria, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană etc.

Procesul de democratizare în acest spațiu a început cu asigurarea pluripartidismului. Încă de la sfârșitul anului 1989, în România spre exemplu, au fost reînființate vechile partide politice (Partidul Național Țărănesc; Partidul Național Liberal; Partidul Social Democrat), ulterior s-au constituit partide și formațiuni politice noi - Frontul Salvării Naționale; Partidul Unității Naționale Române; Uniunea Democratică a Maghiarilor Români; etc.

Polonia: Schimbările de personal de la sfârșitul anului 1988 au ușurat sarcina Partidului Comunist de a comunica direct cu Solidaritatea. Pe 18 ianuarie 1989 comitetul central, la îndemnul Președintelui Jaruzelski, a acceptat să reînceapă negocierile cu privire la relegalizarea sindicatului. Inițierea discuțiilor în jurul mesei rotunde a modificat imediat atmosfera la Varșovia, iar guvernul a putut declara oficial că Uniunea Sovietică era considerată răspunzătoare pentru masacrele de la Katyn. Era doar una dintre schimbările de atitudine pe care aveau să le

înregistreze autoritățile din Polonia și din alte țări comuniste. Solidaritatea urma să reintre în legalitate, aveau să fie aplicate reforme economice ample și, cel mai entuziasmant dintre toate, se adăugau introducerea unui organism legislativ bicameral și repunerea în drepturi a Bisericii Romano-Catolice poloneze. Chestiunile constituționale însă s-au dovedit mai greu de soluționat. Exista, mai întâi, problema președinției. Fusese un fapt de la sine înțeles că Jaruzelski avea să rămână șef al statului, pentru ca îndepărtarea lui să nu provoace tensiuni în armată sau în Uniunea Sovietică.

În noul Sejm, niciunui lider comunist nu i se putea garanta majoritatea. În cele din urmă, deputații Solidarității au căzut de acord asupra câtorva absențe discrete, iar Jaruzelski a fost ales președinte cu o majoritate de un vot. A rămas șef al statului și comandant al armatei, dar pentru toată lumea era limpede cui îi datora aceste poziții. Într-un gest care simboliza separarea partidului de stat, el a demisionat ulterior din Comitetul Central, Biroul politic și de la conducerea partidului. Pe 29 decembrie 1989, parlamentul a aprobat amendamentele constituționale prin care se abolea rolul conducător al partidului, statul primea noul nume de Republica Polonia și erau readoptate vechiul drapel și stema dinainte de război. Polonia încetase să mai fie un stat socialist; marxism-leninismul fusese aruncat la gunoi, iar partidul însuși era pe cale de dispariție.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, Polonia devine un stat comunist, îmbrățișând viziunea Moscovei, dar cu un guvern mai tolerant și mai progresist. Haosul creat a condus la formarea unui sindicat independent numit „Solidaritatea” ce avea să se transforme cu timpul într-o forță politică, astfel încât avea să fie principalul beneficiar în urma primelor alegeri parlamentare și prezidențiale libere postcomuniste din anul 1990. Cu ajutorul „terapii de șoc” de la începutul anilor '90, Polonia își transforma economia într-una din cele mai solide din Europa Centrală [41, p.18-28]. Cu toate acestea, Polonia se confruntă în continuare cu anumite curențe ce necesită o rezolvare, printre care se enumera: o rată mare a șomajului, o infrastructură nedezvoltată și învechită sau o clasă rurală săracă. Solidaritatea suferă în alegerile din 2001 o mare înfrângere, găsindu-se în imposibilitatea de a avea un deputat ales în camera inferioară a Parlamentului și cu noi lideri ai sindicatului insistând asupra ideii reducerii rolului politic.

Astfel, Constituția Poloniei a fost adoptată de către Adunarea Națională la 02 aprilie 1997, promulgată în urma referendumului popular din 25 mai 1997 și producând efecte din 17 octombrie 1997. Sistemul juridic al acesteia este bazat pe Sistemul Continental (Napoleonian) al legii civile și a Sistemului Juridic folosit în perioada comunistă – adepți ai teoriei introducerii

schimbărilor în trepte în procesul democratizării; un control judecătoresc limitat în ceea ce privește actele legislative, însă deciziile Curții Constituționale sunt finale; deciziile Curții Supreme de Justiție pot fi contestate la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CEDO) de la Strasbourg. Odată ieșită de sub sistemul comunist-totalitar pentru a-și asigura securitatea națională și bunăstarea economică, Polonia aderă în 1999 la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) și în anul 2004 la Uniunea Europeană. Actualmente, sistemul de vot se bazează pe principiile fundamentale ale democrației în baza căruia se organizează un sistem electoral, și anume, este unul universal, liber exprimat, drept de vot au toți cetățenii cu vârsta de la 18 ani în sus. Președintele Poloniei este ales pentru un mandat de 5 ani cu posibilitate de realegere pentru încă un mandat. Prim-ministru împreună cu viceprim-miniștrii sunt numiți de către Președinte și mai apoi necesită confirmarea Sejmului.

Parlamentul Poloniei este unul bicameral, format din două camere – Camera superioară sau Senatul (100 de locuri; membrii sunt aleși cu o majoritate de voturi la nivelul provinciilor, pentru a servi mandate de 4 ani) și o cameră inferioară sau Sejm (460 de locuri; membrii fiind aleși prin intermediul unui complex sistem de reprezentare proporțională pentru a servi un mandat de 4 ani); titlul de Adunare Națională sau “Zgromadzenie Narodowe” fiind utilizat doar în acele ocazii rare când cele două camere se întâlnesc în ședință comună [98, p.18-28].

Deși Polonia avea un mecanism bine dezvoltat de cenzură preventivă, versiunea oficială a patriotismului a fost atacată de un patriotism creștin tot mai influent și mai clar articular, susținut de Biserica Catolică. Spre deosebire de toate celelalte țări socialiste, revoluția culturală din Polonia a precedat-o cu câțiva ani pe cea politică, ele devenind mai apoi strâns legate. După cum am afirmat mai sus, „revoluția” poloneză era un fenomen cultural-politic de proporții masive. Polonia, ale cărei discuții la masa rotundă furnizaseră metodologia pentru dezmembrarea dominației comuniste în Europa Răsăriteană, a avansat constant către crearea unei societăți deschise, democratice.

La începutul anilor '90 însă, principala necesitate constituțională era definirea relațiilor dintre președinte și parlament, iar „constituția mică” făcea ceva pași în această direcție, fără însă a pune capăt disputelor dintre cele două fracțiuni politice principale. Tensiunile dintre ele au crescut după alegerile din septembrie 1993, care au adus la putere Alianța Democratică de Stânga (SLD), în combinație cu vechiul Partid (procomunist) Țărănesc, din rândurile căruia provenea și Prim-ministrul Waldemar Pawlak. Președintele și parlamentul au dus un război neîntrerupt în 1994 și 1995, în care Walesa folosea adesea un vocabular care amintea de

Pilsudski. Cele două subiecte în dispută erau teama, în mare măsură nejustificată, a lui Walesa că noua administrație voia să dea timpul înapoi și puterea pe mâna miniștrilor. Partidele politice în acest timp se regrupau și se reformau în același fel în care o făcuseră și cu șaptezeci de ani înainte, dar publicul, preocupat de asprimea noilor condiții sociale și economice, devenea tot mai apatic [255, p.13].

Menționăm că în 1990, guvernul lui Mazowiecki a pus în aplicare peste cincizeci de legi de restructurare a poliției, sistemului judiciar, mass-media și autorităților locale. Suporterii vechiului regim nu au manifestat o opoziție prea puternică. În ianuarie 1990, PZPR s-a autodizolvat, reapărând ca Democrația Socială a Republicii Poloneze (SDPR) și apoi ca forța principală a Alianței Democrate de Stânga (SLD). Admițând că își depășise termenul ca președinte, Jaruzelski a cerut Sejmului să îi scurteze perioada petrecută în funcție. Adunarea a acceptat, iar el a demisionat în decembrie 1990.

Spre deosebire de sistemele politice din zona estică a Europei, Polonia are ca strategie minimală de construcție și consolidare democratică implicarea activă a cetățenilor și societății civile în catalizarea normelor și ordinii democratice. Astfel, condiția elementară pentru atingerea nivelului optim de democratizare poloneză a reprezentat-o atât din punct de vedere istoric, cât și din punct de vedere procesual, societatea civilă. La nivelul fluxului maxim al democratizării se observă prevalența unor variabile, precum: sistem de partide, proces electoral, transparența instituțională, stabilitatea cadrului juridic și societatea civilă.

În consecință, pornind de la rezultatele obținute în cadrul modelelor analitice, teoreticianul român, S. Grecu propune două concepte noi: „acestea vor descrie și vor analiza într-o manieră comprehensivă evoluția democrației est-europene: consolidare democratică de tip *centrifug* și consolidare democratică de tip *centripet*” [84, p.66-67] .

Astfel, din punctul de vedere al dinamicii și interacțiunilor interne, Polonia tinde să formeze un sistem politic echilibrat, aflat în dinamică, cu o densitate constantă a stărilor și etapelor tranziționale. Deși strategia de consolidare democratică este diferită de cea a Ungariei, bazându-se în mod exclusiv pe resursele capitalului social și ale societății civile, Polonia este într-o anumită măsură simetrică cu dezvoltarea sistemului democratic din Ungaria sub aspectul politicilor de reformare statală, a tranziției politice negociate și a mecanismelor de inginerie constituțională și guvernamentală. Așadar, lecția democrației și a toleranței democratice este una dintre lecțiile vitale pentru o societate ce a ieșit din conul de umbră al practicilor totalitare.

Subiectul dat a reliefat un proces ambivalent, nuanțat în funcție de contextul geografic și de experiențele istorice, structurat pe acțiune civică, pe de o parte, și pe ingeniozitate politică, pe de altă parte.

Ungaria: La începutul anilor '90, parlamentul maghiar a adoptat legi care garantau dreptul la liberă asociere și adunare. În februarie au urmat cele care permiteau existența unui sistem multipartit și, pe 20 februarie, Comitetul Central al Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar a votat abandonarea rolului conducător. Pe parcurs au fost dezmembrate toate celulele de partid formate la locurile de muncă, odată cu milițiile muncitorești, conduse de comuniști. Toate acestea dădeau substanță votului din parlament: partidul nu mai deținea rolul conducător. Pe măsură ce puterea partidului se dilua, noi instituții și mecanisme erau pregătite pentru a o înlocui. Masa rotundă își încheiase discuțiile la mijlocul lui septembrie, trasând calea către un sistem electoral nou și complet deschis, abolirea consiliului prezidențial, alegerea președintelui prin vot direct, înființarea unei curți constituționale și schimbarea numelui țării în Republica Ungaria. Această ultimă recomandare a fost transformată în fapt de către Adunarea Națională din 23 octombrie 1989, exact la treizeci și trei de ani după ziua în care studenții din Budapesta își începuseră marșul istoric către statuia lui Stalin.

Asemenea Poloniei și Cehiei, Ungaria a devenit după 1989 recipientul unei cantități semnificative de investiții străine, ca rezultat al publicității făcute în jurul ideii de țară ieșită printre primele din comunism și foarte apropiată de piețele vestice.

Marginalizarea naționaliștilor a influențat și politica externă a Ungariei. Date fiind minoritățile maghiare numeroase din România, Slovacia și Iugoslavia, ne-am fi putut aștepta ca politica externă maghiară de după 1989 să se concentreze asupra statutului acestor grupuri. După o scurtă orientare de acest tip în Guvernul Antall (la care s-a renunțat rapid), politica externă maghiară a fost în mod substanțial ghidată de scopul general al integrării europene, mergând până la asumarea riscului unor represalii împotriva etnicilor maghiari din Vojvodina în timpul susținerii ezitante de către Ungaria a campaniei din Kosovo în 1999. Pe scurt, indiferent dacă forțele democratice sau capitaliste erau deja prezente în țările postcomuniste din Europa Centrală în 1989, ele au fost avantajate în mod incalculabil de poziția geografică pe continentul european și de perspectiva integrării în instituțiile vestice. În Ungaria, partidele au încercat să coopteze intelectualitatea și tehnocrații administrativi, în special la sfârșitul anilor '80. A oferit acestor grupuri stimulente considerabile pentru ca ele să se alăture partidului, întrucât expertiza lor era foarte utilă pentru formularea și implementarea politicilor de reformă ale partidului. Totodată, se

evită consolidarea de durată a elitelor într-o anumită poziție și se creează o competiție pentru pozițiile superioare. Astfel, partidele au cultivat diferite niveluri de pragmatism, experiență și flexibilitate în rândul elitelor de nivel mediu.

Pentru partidele din Ungaria, Polonia, Slovacia, lipsite de iluzii referitoare la vechile structuri și apeluri, democrația a însemnat competiție electorală. Deja provocați de societate, liderii acestor partide au înțeles că se confruntau cu o competiție considerabilă ca actori politici și că în condițiile de după 1989 această competiție era neîngrădită. Pe scurt, deși au renunțat la putere fără tragere de inimă, elitele de partid știau că vor fi nevoite să concureze și că apelul la continuarea fostului regim sau a politicilor anterioare le-ar dezavantaja.

Prin urmare, după căderea regimului comunist, Ungaria a rămas unică între vecinii săi prin aceea că a fost guvernată de o constituție formulată, în mare parte, de foștii oponenți ai democrației liberale. Mai mult, sinteza constituțională din 1989-1990 nu a fost niciodată ratificată prin referendum, după cum stipulează „Legea referendurilor” pentru orice document constituțional care nu are caracter provizoriu.

Deși au existat încercări repetate atât simbolice, cât și concrete de a schimba această situație, apelurile la reînnoirea constituțională pare să fi dispărut pe măsură ce democrația maghiară a intrat în secolul XXI. Există încă voci proeminente pe scena politică maghiară - printre care se numără membri importanți ai Partidului Socialist Maghiar și președintele Curții Constituționale, Lázlo Solyom - care au afirmat public că urmărirea unei legi noi a devenit absolut inutilă. După aceștia, constituția actuală „funcționează”, atunci când este inspirată de precedent, iar precedentul s-a acumulat în cursul existenței democratice, postcomuniste, a Ungariei. După cum se știe, actuala structură instituțională din Ungaria conferă o responsabilitate uriașă Curții Constituționale, pentru a decide asupra constituționalității în situațiile ambigue. După cum arată cazul Ungariei contemporane, atunci când apar forme organizaționale complementare pentru a stabiliza viața socială și politică, democrațiile neexperimentate pot începe procesele de transformare chiar și în absența multasteptatelor constituții noi [44]. Curtea Constituțională a Ungariei pare să fi îndeplinit acest rol: în absența activismului ei stabilizator, care a câștigat respectul populației, dezvoltarea democratică maghiară ar fi putut lua o altă traiectorie. Atunci când un sistem politic democratic nou, indiferent de calea urmată până în prezent, pare a oferi o viață mai bună majorității populației, vocile care îi cer schimbarea se estompează.

Problemele constituționale nerezolvate pot contribui la forma luată de consolidarea democratică în anumite state și pot avea chiar un caracter constitutiv. Întrebarea esențială se referă desigur la durabilitatea unui astfel de sistem, atunci când prosperitatea se diminuează sau când sistemul internațional din care face parte un anumit stat trece prin schimbări majore. Ungaria a ieșit liniștit și pașnic de sub imperiul totalitarismului, în 1989, iar la începutul noului deceniu s-a trezit într-un fel de vid, comuniștii fiind complet discreditați, dar nimeni altcineva neavând un mandat pentru a governa și a aplica reformele pe care toată lumea le știa necesare. Partidele din opoziție care au reușit să se organizeze, mai cu seamă Alianța Tinerilor Democrați (FIDESz), au înregistrat rezultate încurajatoare în mai multe sondaje de opinie. Dar tot foștii comuniști din Partidul Socialist Maghiar au obținut cele mai bune rezultate în alegerile preliminare.

Astfel Ungaria, unul dintre pionierii schimbărilor de la începutul anilor '90, se mișca foarte încet la începutul deceniului care urma. În pofida acestui fapt, și cu toate că sărăcia amenința atâția cetățeni maghiari, țara se bucura de încrederea Occidentului, urmând să atragă, în numai câțiva ani, jumătate din totalul investițiilor făcute în Europa Răsăriteană.

Analizând sistemul legislativ, în Ungaria, odată la 4 ani sunt alegeri parlamentare. Primul ministru este desemnat de Președinte. Prim-ministrul numește miniștrii și desemnează Guvernul. Parlamentul Ungar are o singură cameră, formată din 386 de membri. Sistemul electoral este unul dintre cele mai complicate sisteme din lume, 176 de membri sunt aleși pe circumscripție unică, 152 prin reprezentare proporțională în circumscripții multiple, iar 58 sunt aleși pentru realizarea reprezentanței proporționale. În circumscripțiile de membru propunerile a cel puțin 750 de votanți, autentificați prin semnătură, sunt ceruți pentru nominalizare.

Forma de stat a Ungariei este republică, iar în urma modificărilor Constituției de la sfârșitul anilor 1990, Ungaria a devenit o republică parlamentară. Constituția maghiară a fost modificată de mai multe ori, prima oară în anul 1949, schimbarea cea mai mare a fost în 1989 și a intrat în vigoare la 23 octombrie 1989. Președintele este ales o dată la 5 ani, funcția președintelui este reprezentativă (simbolică), dar el desemnează premierul și este autoritatea supremă a armatei.

Potrivit noii Constituții, adoptată după ieșirea Ungariei din lagărul socialist, Ungaria a devenit din „republică populară” o republică în care principiile separării clasice a puterilor și ale democrației politice s-au impus pe deplin. În orice democrație europeană, legea fundamentală a

proclamat pluripartidismul și a anulat posibilitatea ca un partid unic să exercite autoritatea publică. Organul suprem de putere al statului și de reprezentare populară a devenit, din nou, parlamentul. Consiliul Prezidențial a fost desființat și în locul acestuia a fost înființat postul de președinte al republicii. Referitor la atribuțiile președintelui, revizuirea Constituției a luat în considerare prevederile legii din 1946, limitându-le, astfel, în mod pronunțat. Noua Constituție, care poartă marca premierului conservator Viktor Orbán, a modificat sistemul politic al Ungariei.

În această ordine de idei, amintim că Secretarul General al ONU, Ban Ki-moon, aflat în vizită la Budapesta, i-a cerut lui Viktor Orbán să accepte „sfatul” altor organisme, precum ONU și Consiliul European, amintind „îngrijorările internaționale”. Astfel, noua Constituție a fost semnată de Președintele maghiar Pal Schmitt, un apropiat al lui Viktor Orbán, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2012.

Opoziția a catalogat schimbarea constituțională drept un „puci” constituțional. Noua Constituție are la bază un proiect ultraconservator al premierului Viktor Orbán, cu referiri la Dumnezeu și la familia tradițională.

România: În continuare, vom prezenta evoluția și modul de formare a sistemului politic românesc în noul context regional după prăbușirea lagărului socialist, în analogie cu alte state membre ale acestuia. Spre deosebire de alte țări ale blocului socialist, comunismul în România a fost înlăturat printr-o luptă violentă deschisă. Lipsa unei opoziții reale în interiorul Partidului Comunist a făcut ca în România să nu poată avea loc o tranziție pașnică de la comunism la democrație. Simptomatică pentru lipsa de realism cu care Nicolae Ceaușescu acționa în sistemul relațiilor internaționale a fost și poziția adoptată în cadrul țărilor socialiste. La mijlocul anului 1989, la consfătuirea statelor participante la Tratatul de la Varșovia, liderul comunist de la București a condamnat alunecarea rapidă a socialismului din toate țările europene pe panta prăbușirii și a cerut măsuri urgente pentru salvarea lui în Polonia.

Debutul procesului de schimbare politică, economică și socială în 1989 a imprimat, în funcție de caracteristicile naționale și ale comunismului ceaușist și de prăbușirea violentă a regimului și sistemului politic totalitar, un caracter preponderent instituțional perioadei de început a tranziției. Scopurile declarate țineau de revenire la democrație, bazată pe sistemul pluripartidist și economia de piață, pe reintegrarea României în spațiul politic și cultural european.

Pluralismul partinic a fost însoțit de dispersarea forțelor politice. Primele alegeri parlamentare și prezidențiale (mai 1990 și septembrie 1992) au fost organizate în mod liber, dar s-au desfășurat într-un climat de tensiune, solidaritatea socială și etnică, manifestată în timpul Revoluției din decembrie 1989. Evoluția instituțiilor politice românești, în procesul de formare a noilor instituții și a influențelor exercitate de diferite centre de putere, a reprezentat un compromis între principalele tendințe ce vizau pozițiile grupurilor politice din cadrul Frontului Salvării Naționale (FSN). Schimbarea structurală a modelat atât construcția și funcționarea instituțiilor politice, cât și practica politică.

Menționăm că metamorfoza subită a sistemului politic din România, nu a obținut receptivitatea maselor, precum tocmai se aștepta noua clasă politică: În ecuația acestei schimbări, imprevizibile, paradoxale, chiar incomprehensibile în raport direct cu rezultatele electorale, o importanță hotărâtoare au avut-o și fenomenele sociale care au singularizat România în anii '90-91. Nemulțumirile față de menținerea vechilor structuri din Era Ceaușistă s-au manifestat prin ample manifestații stradale ale minerilor.

În septembrie 1991, Guvernul Petre Roman este forțat de circumstanțe să demisioneze, atunci când minerii s-au întors în București pentru a cere majorarea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de muncă. În perioada imediat următoare, Parlamentul supune referendumului o nouă Constituție democratică, aceasta fiind aprobată în decembrie 1991. Ignorând complet tradiția constituțională românească, deși această tradiție fusese verificată pe parcursul a mai mult de 7 decenii „Constituția din 1991” nu reproduce absolut niciun articol din Constituția din 29 martie 1923. În schimb, reproduce texte întregi din Constituția franceză din 04 octombrie 1958, și se inspiră, în special cu privire la prerogativele Președintelui României, din Constituția Republicii Socialiste România din 21 august 1965.

Conform Constituției României din 1991, instituția președintelui este definită, după modelul francez, în care șeful statului deține o poziție importantă. Modificările efectuate în 2003, au dus la prelungirea mandatului de la 4 la 5 ani. Articolul 90 al Constituției se mărginește să prevadă că „Președintele Republicii emite decrete, care se publică în Monitorul Oficial al României. Mandatul președintelui este de 5 ani și se exercită de la data depunerii jurământului, în timpul mandatului el nu poate fi membru al unui partid sau îndeplini nicio altă funcție publică ori privată. În cazul săvârșirii unor fapte grave, prin care se încalcă prevederile Constituției, președintele poate fi suspendat din funcție de Camera Deputaților și de Senat, în ședința comună, cu votul majorității deputaților și al senatorilor, după consultarea Curții Constituționale. Camera

Deputaților și Senatul, în ședința comună, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților și senatorilor, pot hotărî punerea sub acuzare a Președintelui României pentru înalta trădare. Președintele României nu are o posibilitate reală de dizolvare a parlamentului, prevederile art. 89, alin. (1) prevăzând condiționarea dizolvării Parlamentului de respingerea de către acesta de două ori în 60 de zile a votului de încredere pentru formarea Guvernului, ceea ce face posibilă comparația cu Ungaria.

Trebuie de remarcat faptul că la fel ca și toate țările fostului lagăr socialist, România a pornit și ea pe calea integrării europene ca pe o șansă de modernizare și reducere a decalajului de dezvoltare față de alte țări occidentale. În acest sens, la 01 februarie 1993, România semnează Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană, act care instituie asocierea dintre România, pe de o parte, și Comunitățile Europene și statele lor membre, pe de altă parte. La doi ani după aceasta, în anul 1995, România depune cererea de aderare la Uniunea Europeană. Această cerere a fost posibilă datorită Declarației de la Snagov, document semnat la 21 iunie 1995 de către liderii partidelor parlamentare din România, care atestau acordul forțelor politice față de strategia națională pentru pregătirea aderării României la Uniunea Europeană. Astfel, 14 partide dintre cele mai importante din România, anunțau că au ajuns la un consens în ceea ce privește integrarea europeană și euroatlantică a țării. E de remarcat faptul că acest punct de vedere comun a fost elaborat în condițiile în care disensiunile dintre partidele politice românești atinseseră cote maxime. Acest consens a deblocat calea României spre integrarea în Uniunea Europeană.

În astfel de context, România a avut nevoie de 12 ani din momentul depunerii cererii până în momentul aderării. În ansamblu în această perioadă, toate guvernele, indiferent că au fost de stânga sau de dreapta, au promovat o politică coerentă de integrare europeană, realizând reforme fundamentale pe toate dimensiunile - economic, social, juridic pentru realizarea acestui deziderat. Reformele vizate au avut menirea de a armoniza legislația, de a crea mecanisme pentru punerea în aplicare a acquis-ului comunitar în special în domeniile economic, piața internă și, respectiv, justiție și afaceri interne. Aderarea României a fost însoțită și de o serie de măsuri de acompaniere specifice, instituite pentru a preveni sau pentru a remedia deficiențele în domeniile siguranței alimentare, fondurilor agricole, reformei sistemului judiciar și luptei împotriva corupției. Pentru ultimele două componente, a fost stabilit un mecanism de cooperare și verificare în scopul de a îmbunătăți funcționarea sistemului legislativ, administrativ și judiciar și de a remedia deficiențele grave în lupta împotriva corupției.

În toamna anului 2003, o serie de modificări au fost aduse Constituției României, printre care și decuplarea alegerilor prezidențiale de cele parlamentare. Intenția vădită a acestei reforme era de a atenua tendința de prezidențializare a sistemului politic românesc. În acest context, menționăm că, în perioada 1991-2003, nu au fost aduse amendamente constituționale, dar principalul factor care a dus la finalizarea procesului de reformă constituțională din 2003 a fost integrarea în Uniunea Europeană. În ciuda faptului că Reforma constituțională în România modificarea obligatorie a Constituției în pragul integrării în UE, a fost considerată o oportunitate istorică de a corecta o serie de neajunsuri ale formei adoptate în 1991, reforma constituțională din 2003 nu a reușit să rezolve tensiunile fundamentale generate de funcționarea instituțiilor centrale [144]. De altfel, evoluțiile care au dus la suspendarea președintelui, urmată de referendumul din 19 mai 2007, și menținerea unui guvern ultraminoritar pentru aproape jumătate din ciclul electoral 2004-2008 subliniază potențialele blocaje instituționale pe care le poate genera Constituția României în actuala formă. Pe parcursul timpului, sistemul politic românesc format după 1989 poate fi caracterizat prin diverse tentative de modificare a acestuia [73], iar reintroducerea după anul 2000 a temelor privind reforma clasei politice și a instituțiilor fundamentale a părut să beneficieze de oportunitatea născută de reforma constituțională necesară pentru aderarea la UE.

Această situație a fost provocată de faptul că orice modificare a competențelor sau a modalității de numire sau demitere a unei autorități publice implică și o modificare a reglementărilor constituționale ce privesc celelalte autorități publice. Punctual, cele mai importante propuneri au fost:

- forma de guvernământ — preferințele oponentilor au fost împărțite între susținerea actualei forme, considerată a fi „republica semiprezidențială”, și alte forme de republică - republică parlamentară și republica prezidențială și chiar monarhia constituțională;

- renunțarea la sistemul parlamentar bicameral sau menținerea sistemului parlamentar bicameral cu departajarea atribuțiilor celor două Camere;

- consacrarea expresă a principiului separației puterilor în stat și delimitarea mai corectă a atribuțiilor Guvernului față de cele ale Parlamentului (existând propuneri în favoarea eliminării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului și alegerea Prim-ministrului direct de către electorat);

- garantarea constituțională explicită a dreptului la proprietate; etc.

În concluzie, menționăm faptul că România încă de la ieșirea sa din era comunistă a pornit ferm pe calea democratizării după modelul european. În toți acești ani de până la aderare și după, în țara vecină clasa politică a dat dovadă de consecvență și unitate în ceea ce privește vectorul de dezvoltare externă a țării, și anume, integrarea în Uniunea Europeană și în NATO. Reforma constituțională din 2003 a permis la nivel de lege supremă recunoașterea dreptului instituțiilor Uniunii Europene de a adopta acte normative obligatorii pentru statele membre. Parlamentul României nu mai este astfel unica autoritate legiuitoare. Instituirea supremației dreptului comunitar, în raport cu dreptul intern, a presupus modificarea art. 11 din Legea fundamentală, în sensul recunoașterii unei poziții supraordonate a dreptului internațional față de legile interne. În același timp, reforme similare aveau loc și în statele vecine, procesul reformelor s-a manifestat mai întâi în Polonia și Ungaria. În Polonia, mișcarea a fost promovată de forțe din afara sistemului, în timp ce în Ungaria, chiar dacă protestele populare nu erau nici pe departe absente, partidul însuși a fost acela care a instituit cele mai multe dintre schimbările radicale [61, p.18]. Partidul maghiar avea să joace, de asemenea, un rol însemnat în destabilizarea statului est-german și deschiderea Zidului Berlinului, eveniment care a simbolizat eșecul socialismului est-european și a precipitat căderea guvernelor și a partidelor socialiste rămase.

În această ordine de idei, putem afirma că fostul spațiu socialist poate fi caracterizat printr-o evoluție distinctă a fiecărui stat în formarea sistemelor politice din perspectiva formei de guvernare. În acest spațiu putem întâlni diferite sisteme, de la sistemele semiprezidențiale - cazul României, la sisteme parlamentare - în Ungaria și Polonia.

Menționăm că ceea ce este specific acestor state - că în aceste țări, fundamentul juridic în jurul căruia s-au constituit noile sisteme politice au avut un caracter diferit. Astfel în Polonia actualul sistem politic s-a format ca urmare a reformelor întreprinse la începutul anilor '80. Din momentul ieșirii din sistemul socialist în 1989, reformele poloneze au continuat să se dezvolte, totodată păstrându-și caracteristicile originale. Analizând sistemul politic din Ungaria, constatăm că acesta poate fi caracterizat ca unul care s-a constituit în baza Constituției Socialiste a Ungariei din 1972, dar care pe parcurs a suferit mai multe modificări. În ceea ce privește actualul sistem politic românesc, observăm că acesta s-a constituit în baza modelului francez. Astfel, Constituția din 1991 a României a fost elaborată în baza Constituției Franceze.

Această stare de lucruri ne face să remarcăm că sistemele politice în țările foste membre ale lagărului socialist au avut la bază fundamente diferite. Cu toate acestea, există și anumite similitudini și deosebiri. În toate aceste țări după 1989, au fost instaurate regimuri democratice, a fost abolit „rolul conducător și îndrumător al partidului comunist” și s-a introdus pluripartidismul. O particularitate a acestor state a fost determinată de faptul că reformele democratice au fost realizate de cei care au făcut parte din nomenclatura comunistă. Ceea ce ține de forma de guvernare a sistemului politic, sistemul românesc are mai multe similitudini cu sistemul polonez, ambele state având parlament bicameral, stat unitar, și un președinte ales prin vot direct. Cu toate acestea, există unele deosebiri privind atribuțiile președintelui, motiv din care în Polonia cu toate că președintele este ales prin vot direct, aceasta rămâne a fi o republică parlamentară. Astfel, una dintre ipotezele explicative ale evoluției democrației în Europa Central-Răsăriteană, ancorată în teoria determinismului cultural a lui R. Inglehart, este aceea că modernizarea și transformările realizate în primele decenii, au avut ca efect creșterea orientărilor de tip individualist, iar partidele de stânga nu au găsit răspunsurile corecte pentru a răspunde la aceste schimbări intra-societale [168, p.88]. Numeroase studii empirice realizate la nivel național ori regional au evidențiat transformările din cadrul culturii politice a națiunilor postcomuniste din Europa Centrală și de Răsărit. Sub aspect doctrinar, stânga din Europa Centrală și de Răsărit este mai apropiată de social-democrație decât de socialism, din cel puțin două rațiuni. Prima este legată de influența social-democrațiilor germani, care au constituit principalul partener occidental al partidelor din regiune. Al doilea motiv este de tip psihologic: în cadrul procesului de social-democratizare al partidelor de stânga din spațiul postcomunist, acestea au avut tendința naturală de a se apăra de acuzația de „neocomunism” apropiindu-se de centrul politic.

În societățile din Europa Centrală și de Est, tranziția postcomunistă s-a înscris într-un context societal specific, ale cărui consecințe nu au încetat să-și producă efectele pentru mult timp de acum încolo.

Trecerea de la comunism la noul tip de societate, pe care cei mai mulți analiști occidentali o caracterizează prin sintagma „trecerea de la comunism la post-comunism”, a determinat mutații decisive prin prisma raportării lor la politic, care au conceput condiții favorabile creării unei stări de transformare a sistemelor politice [212]. Ele sunt analizate în acest context prin prisma efectelor lor asupra democratizării noilor societăți politice: impactul tulburărilor radicale din anii 1990 asupra conștiinței colective a populațiilor și semnificația schimbării modelului referențial în aceste societăți.

2.2. Specificul relației democratizare-modernizare în sistemele politice ale unor state din spațiul ex-sovietic

În fiecare din cele 15 foste republici sovietice, în ultimii ani, s-a constituit un tip aparte de statalitate și de sistem politic. În acest sens, evoluția democrațiilor și sistemelor politice în spațiul dat este una specifică de la modelul european îmbrățișat de Statele Baltice, la autocrațiile Asiei Centrale. Astfel, odată cu trecerea timpului, se accentuează diferența de dezvoltare democratică, economică între fostele componente ale imperiului sovietic. Unele dintre aceste state, care au avut anterior tradiții statale, și-au ales propria cale imediat ce Uniunea Sovietică s-a prăbușit. Altele, aflate la interferența celor mai diverse tradiții istorice, culturale și instituționale, își caută și astăzi identitatea, inclusiv alegerea sistemului de construcție statală, precum și cel al vectorului de dezvoltare externă.

Creată cu mai mulți ani în urmă prin voința politică a trei dintre liderii fostelor republici sovietice, în scopul preîntâmpinării dezmembrării catastrofale a URSS, Comunitatea Statelor Independente (CSI) a avut, peste ani, o evoluție neliniară, bizară, cu forme și conținut stranii. Scopul declarat inițial de către cei care au stat la temelia CSI era clar și, în principiu, acceptat: asigurarea dezmembrării ordonate a unui uriaș organism care timp de decenii, mai bine sau mai rău, a funcționat și, precum se părea, mai era destul de trainic.

Stranietatea evoluției statelor ex-sovietice constă, mai întâi de toate, în faptul că, deși euforia obținerii independenței statale în toate fostele republici sovietice mai era încă vie, proaspătă, palpabilă [118], liderii celor 12 state (cu excepția republicilor baltice) au exprimat destul de repede și, precum se pare, aproape unanim, acordul de a transforma Comunitatea Statelor Independente dintr-un organism de dezmembrare în unul de integrare. În procesul destrămării URSS și obținerii independenței precedată de suveranitate, republicile unionale au preluat modelul gorbaciovist. Astfel, liderii de partid au fost aleși în calitate de președinți, deoarece în cadrul URSS lipsea instituția șefului statului, care s-a format la inițiativa lui Gorbaciov, ales în calitate de președinte și fiind secretar general al CC al PCUS.

În continuare, vom analiza evoluția democratică și specificul modernizării în unele state foste membre ale Uniunii Sovietice, și anume, Ucraina, Federația Rusă și Țările Baltice. Raționamentul care a stat la decizia de a alege și a analiza evoluția tocmai a acestor state este dictat de faptul că Ucraina, ca și Republica Moldova, în anii săi de independență a oscilat în alegerea modelului de dezvoltare democratică, iar Federația Rusă a reprezentat elementul central care a influențat procesele politice în toate statele ex-sovietice în calitatea sa de fost centru al imperiului sovietic, dar și în noua postură de hegemon regional care are ambiții de putere

globală. În același timp, Statele Baltice reprezintă un model al unor state care au ales într-un mod ferm modelul de dezvoltare democratică occidental, și anume, cel european.

Ucraina: Evoluția democratică a sistemului politic din Ucraina se prezintă ca unul dintre cele mai complicate. Complexitatea fenomenului se reflectă în sistemul politic și statal, care s-a format în Ucraina după 1990-1991. Consiliul Suprem al Ucrainei a declarat actul de independență la 24 august 1991, care ulterior a fost supus referendumului.

După independență, Ucraina, a fost supusă unor modificări sociopolitice care au determinat necesitatea elaborării și adoptarea unei noi constituții. Astfel, pe parcursul anilor 1992-1993, au fost prezentate două versiuni de proiecte ale Constituției. Consiliul Suprem nu a acceptat niciuna din aceste variante, nefiind de acord ca Parlamentul să fie bicameral, ca președintele să aibă dreptul de a dizolva Parlamentul, etc., acestea au determinat ca în Ucraina să rămână în vigoare Constituția din 1978, supusă unui șir de modificări. Caracteristicile procesului de stabilire și constituire a unui nou cadru juridic democratic poate fi caracterizat prin incoerență, inerție, determinate de concurență nesănătoasă între diferite forțe politice. Astfel, ieșirea din impasul constituțional a survenit în 1996, când clasa politică din Ucraina a adoptat noua Constituție care a transformat țara într-o republică semiprezidențială [247, p.8].

Primul președinte al Ucrainei independente Leonid Kravciuk, susținut de electoratul din partea apuseană, a făcut tot posibilul pentru a scăpa de tutela Moscovei. Contrar, următorul președinte, Leonid Kucima, a fost în esență un lider cu viziuni „proestice” (în momentul alegerii sale pentru primul mandat. Totuși, cei opt ani de președinție a lui Kucima se caracterizează prin formarea statului ucrainean independent. Până la venirea acestuia la putere, Ucraina nu reprezenta decât „o fostă republică sovietică”. Cu toate că după independență în Ucraina a fost pusă baza unui stat democratic, în țara vecină în toți anii de după independență este prezent fenomenul concentrării resurselor economice în mâinile unui cerc îngust de persoane. Acest fenomen fiind prezent și în Federația Rusă (aceiași oligarhi, aceleași, la rândul lor, piramide financiare). De aceea Kucima avea în vedere, cu siguranță, promovarea unui urmaș fidel, după modelul Elțin-Putin.

Rada Supremă (Parlamentul Ucrainei) a păstrat timp îndelungat toate prerogativele puterii specifice sovietelor din URSS, fiind împuternicită „să rezolve orice problemă”. Această particularitate face ca Ucraina să difere mult de celelalte republici ex-sovietice și de țările din fostul lagăr socialist. Puterea legislativă este reprezentată de un parlament unicameral cu 450 de membri, numit Verhovna Rada (Rada Supremă). Parlamentul este responsabil de formarea Cabinetului de Miniștri, condus de Prim-ministru. Legile, actele parlamentului și cabinetului, decretele prezidențiale pot fi abrogate de Curtea Constituțională, dacă încalcă Constituția

Ucrainei. De asemenea și alte acte normative sunt și ele supuse verificărilor juridice. Curtea Supremă este instanța judecătorească supremă. Oficial, este garantată autonomia locală. Consiliile locale și primarii sunt aleși prin vot și exercită control asupra bugetelor locale. Liderii administrațiilor regionale sunt numiți de președinte.

În Ucraina activează un număr mare de partide politice, dintre care multe au foarte puțini membri și nu sunt de notorietate. Partidele mici se reunesc adesea în coaliții largi pentru a participa la alegerile parlamentare.

Iată unele aspecte ale sistemului politic ucrainean: activitatea unui parlament foarte numeros și puternic (mai puțin specific pentru o republică postsovietică) și, concomitent, un președinte puternic. Drept rezultat, componenta cea mai firavă a sistemului politic ucrainean o constituie guvernul, fapt care generează crize permanente în relațiile din triunghiul puterii „președinte - guvern – parlament”. Din cauza sistemului politic disproporționat, puterea executivă devine o victimă a tocmelii politice permanente între președintele țării și grupurile parlamentare.

O altă sursă de contradicții este sistemul autoadministrării locale. Conform Constituției ucrainene, președinții administrațiilor locale de stat (gubernatorii regiunilor și șefii de raioane) sunt numiți și eliberați din funcție de către președintele țării la propunerea cabinetului de miniștri. Și doar în centrele urbane de rang raional și regional primarii sunt aleși de către populație. Astfel, puterea executivă în regiuni și raioane nu este exercitată de către structurile executive ale organelor autoadministrării locale, precum prevede Constituția Ucrainei (art. 5). Această funcție revine unor structuri ale puterii executive de stat (administrației statale). Lipsa de facto în Ucraina a structurilor executive ale autoadministrării locale demonstrează indirect că organele de stat centrale se tem să transmită către populație prerogativele puterii regionale, sperând astfel să evite agravarea tendințelor separatiste. În ultimii ani, conducerea de la Kiev a eliberat din funcție foarte mulți primari aleși prin vot democratic de către populația orașelor respective (Kremenciug, Kirovograd, Odesa și altele).

Sistemul ucrainean de autoadministrare locală nu este perceput ca unul democratic. Acesta nu corespunde principiilor statului de drept și, în plan strategic, constituie chiar un pericol pentru stabilitatea Ucrainei. Centralizarea crescândă duce la intensificarea tendințelor federaliste și separatiste.

Sistemul politic al Ucrainei poate fi caracterizat astfel, prin faptul că îmbină elemente atât ale formei prezidențiale, cât și ale formei parlamentare. Așadar, președintele Ucrainei este ales prin vot universal de către popor pe o perioadă de 5 ani. Președintele țării numește prim-ministrul cu acordul Verhovnoe Rada, organul suprem al puterii executive, care este Cabinetul

de miniștri, Guvernul răspunde în fața Președintelui, dar prin control parlamentar, acesta este responsabil și în fața Parlamentului. Conform Constituției, forma de guvernare a Ucrainei este republica. În același timp, remarcăm că modelul de democrație care s-a constituit în Ucraina reprezintă o democrație deficitară. Monitorizările realizate de Freedom House califică Ucraina [58] ca pe un stat cu regim democratic parțial liber, clasându-se pe locul 62 din 100, indicele de 100 însemnând o democrație liberă.

Așadar, formarea sistemului politic în Ucraina a reprezentat un proces complex și controversat. Primii trei ani de independență se caracterizează prin tensiuni sociale care erau într-o permanentă creștere, dar și printr-o diversitate a strategiilor și platformelor politice. Vechiul sistem de relații sociale și ideologia comunistă încă mai persista, în Ucraina la acel moment, supraviețuirea acestora fiind parțial susținută de declinul continuu al nivelului de trai, determinând o parte a populației să manifeste nostalgii pentru trecut.

Cu toate că sistemul pluripartidist în Ucraina a început să apară încă din 1990, aceasta nu a însemnat crearea unui sistem real multipartit, întrucât simpla existență a unor formațiuni politice și mișcări din Ucraina nu a însemnat stabilirea sistemului politic democratic. Trăsătura comună a majorității forțelor politice din Ucraina constă în faptul că acestea nu și-au stabilit clar poziția asupra politicii externe și de securitate a țării. Implementarea Acordului de Asociere îi oferă Ucrainei un cadru european de modernizare pe mai multe dimensiuni, și anume, cele politic, juridic, economic și astfel realizându-se consolidarea capacităților instituționale ale statului. Însă toate eforturile de democratizare ca urmare a angajamentului proeuropean sunt strâns legate de evoluția în procesul de rezolvare a conflictului armat din Estul țării.

Federația Rusă: La sfârșitul anului 1991 - începutul anului 1992, în Federația Rusă începe a se contura, iar apoi a se cristaliza un nou sistem politic. Conform Constituției de atunci, președintelui nu i se rezerva acel spațiu enorm de manevrare, de care a dispus după 1993. Președintele era declarat șeful puterii executive și dispunea de dreptul de a numi și demite președintele guvernului doar cu consimțământul legislativului. Numirea și revocarea miniștrilor puteau fi efectuate fără acordul parlamentului. La fel i se atribuiau o serie de prerogative „temporare” [256]. Conform acesteia, legea mai prevedea și introducerea instituției vice-președintelui, statutul căruia era de fapt incert. Acesta avea împuternicirea de a realiza doar o serie de funcții „la cererea președintelui”.

Astfel, se formează un sistem dualist de putere, în care președintele era nevoit să cedeze în fața legislativului în mai multe domenii. Inclusiv și demiterea guvernului era posibilă doar cu acordul parlamentului. Acesta, dimpotrivă, putea să-și exprime votul de neîncredere prin simpla majoritate. La rândul său președintele Elțin nu putea dizolva parlamentul sau alte organe electiv

ale puterii de stat. În schimb, Sovietul Deputaților Poporului RSFSR era în stare să-i exprime vot de neîncredere președintelui în baza unei proceduri foarte simpliste.

Articolul 104 al Constituției îi oferea Sovietului Deputaților dreptul „de a examina și decide asupra oricărei probleme care se referă la Federația Rusă” (de fapt, acest articol a fost introdus pentru a înlătura monopolul partidului comunist, fiind relansată lozinca „toată puterea sovietelor”). În plus, președintele nu putea face parte din nicio formațiune social-politică (astfel Elțin a fost deposedat de dreptul de a-și crea un partid), iar cenzul de vârstă a fost limitat la 65 de ani (nu mai putea pretinde la un al doilea mandat). Cercetătorul Ebzeev consideră că modelarea ulterioară a sistemului politic al Federației Ruse a fost influențată de personalitatea lui Elțin, care urmărea doar un singur scop – obținerea unei puteri absolute, din care motiv a și fost „botezat” țarul Boris [258].

La începutul anului 1992, prin decret prezidențial este declarat în afara legii partidul comunist. Acesta însă nu a fost un impediment pentru coagularea unor noi forțe politice. În cadrul parlamentului se organizează câteva fracțiuni, cele mai influente fiind „Rusia”, „Uniunea Rusiei”, „Schimbarea – Noua politică”, care de fel nu sunt loiale președintelui. În februarie '92 este organizat Congresul forțelor cetățenești și patriotice, susținut activ și de Uniunea ofițerilor ruși, axată pe idei și principii panslaviste și ultranaționaliste.

În aprilie '92 are loc a șasea sesiune a Sovietului Deputaților Poporului. În cadrul ședinței, Elțin se pronunță pentru o republică prezidențială, fiind susținut de o serie de lideri regionali. O altă temă centrală a constituit-o judecata partidului comunist și adoptarea legii lustrăției. În general, componența legislativului era în favoarea lui Elțin, din care cauză Ruțkoi și cele trei fracțiuni au părăsit lucrările. Ca antipod al Congresului forțelor cetățenești și patriotice, este formată în parlament Coaliția reforme, astfel criza politică din FR înregistrează o nouă etapă, mult mai dificilă.

Punctul forte al opoziției era critica guvernului (o bună parte din componență care a fost numită de Elțin) pentru reformele economice nechibzuite ce au condus la pauperizarea populației. Se înaintează propunerea ca orice modificare în executiv să fie aprobată de legislativ. Este respinsă propunerea adepților președintelui de a i se oferi dreptul dizolvării parlamentului și modificarea procedurii de depășire a veto-ului de la simpla majoritate la două treimi [256].

Sunt prezentate patru proiecte de Constituție: unul oficial, elaborat de comisie și trei de fracțiuni. Cel oficial este mai neutru, proiectul prezentat de Shahrui se orientează spre sistemul prezidențial de tip american și proiectul Sobciak preconizează o republică parlamentară. Cel de-al patrulea era unul de tip socialist, fiind criticat de majoritatea forțelor politice. Însă adoptarea lor este amânată din cauza imposibilității stabilirii variantei de compromis, care încă o dată confirmă

polarizarea forțelor politice. Din acest considerent, începe să se invoce ideea unui referendum în vederea adoptării noii constituții.

Adeptii președintelui erau convinși de faptul că succesul votării va determina organizarea unor noi alegeri în legislativ. Mai mult ca atât, Sovietul era un organ temporar, reunindu-se doar în perioada congreselor, permanent fiind doar Prezidiumul. Însă ideea referendumului este abandonată sau, mai bine zis, conservată.

Congresul VII al Sovietul Suprem al Rusiei, din decembrie '92, s-a axat iarăși pe contrapunerea dintre președinte și legislativ în problema executivului. Se produce înlocuirea premierului Gaidar cu Cernomârdin, fiind lansat procesul de formare a componenței guvernului. Sovietul adoptă propunerea expusă în perioada celui de-al șaselea congres de a-i reveni funcția de confirmare a miniștrilor. Legea urma să intre în vigoare la 12 ianuarie, dar este anticipată de decretul președintelui, care confirmă componența la 23 decembrie 1993.

Fiind indignată de această acțiune, coaliția parlamentară condusă de Hasbulatov reia problema organizării referendumului privind adoptarea Constituției. Congresul stabilește data petrecerii unui referendum la 12 aprilie 1993, dar imediat renunță la această idee și decide ca proiectul legii supreme să fie votat de legislativ cu majoritate de două treimi. În urma litigiilor dintre șeful statului și parlament, utilizându-și avantajul în domeniul capitalului politic, Elțin a inițiat un referendum ce urma să confirme încrederea poporului în cursul reformelor democratice promovate de președinte și în însăși instituția sa. La 25 aprilie electoratul rus, cu 58,7% aprobă poziția și politica președintelui. Această susținere a populației l-a favorizat pe Elțin în confruntarea cu legislativul, de aceea la 21 septembrie el dizolvă prin decret Sovietul Suprem și Congresul Deputaților Poporului. Parlamentul refuză să se supună, declarând nul decretul prezidențial. Elțin și câțiva membri ai guvernului sunt destituiți și proclamat A.Ruțkoi în funcție de președinte al statului.

Confruntarea dintre cele două tabere s-a transformat într-un conflict armat, fiind asediată clădirea parlamentului și arestați liderii „rebeliunii”: Ruțkoi și Hasbulatov.

Legea fundamentală pune bazele unui nou sistem politic, care îi oferea președintelui posibilitatea influențării tuturor ramurilor puterii de stat. În primul rând, a fost lichidată instituția vicepreședintelui, astfel fiind evitat pericolul unei eventuale concurențe. Drept rezultat al acestor acțiuni, Duma de Stat, care a succedat Sovietul Suprem dizolvat, s-a transformat în Camera inferioară a parlamentului, cu atribuții foarte limitate.

Prin urmare, noul sistem stabilit în FR combină atât elementele guvernării prezidențiale instaurată în SUA, cât și principiile formei republicane semiprezidențiale, adoptată de Franța. Dar spre deosebire de modelul american, președintele Federației Ruse dispune de dreptul

dizolvării parlamentului, iar în comparație cu cel francez, poate forma cabinetul de miniștri, indiferent de rezultatul alegerilor parlamentare.

Președintele Federației Ruse. Conform legii supreme, președintele este declarat „garantul Constituției”, al drepturilor și libertăților cetățenești, fiind oficializat în calitate de șef al statului. Adoptă măsuri pentru apărarea suveranității, independenței și integrității Federației Ruse. Asigură funcționarea coordonată și interacțiunea organelor puterii de stat. Șeful statului formează și conduce Consiliul Superior de Securitate al Statului, în componența căruia intră membri permanenți (șefii structurilor de forță) și temporari, numiți de președinte.

În raport cu Guvernul, Președintele dispune de următoarele prerogative:

1. Numește candidatura premierului și celorlalți miniștri, după câștigarea alegerilor. Ea trebuie să fie aprobată de Camera inferioară a parlamentului, dacă este respinsă de trei ori consecutiv, șeful statului dizolvă Duma de Stat și-l întărește pe premier în funcție prin decret.
2. Președintele numește, la propunerea premierului, miniștrii și poate să-i demită.
3. Are dreptul să prezideze ședințele Guvernului Federației Ruse.
4. Ia decizia privind demiterea Guvernului.

Președintele stabilește alegerile pentru Dumă și o dizolvă în cazurile prevăzute de lege. Stabilește referendumul, conform procedurilor prevăzute de legea constituțională. Are dreptul de inițiativă legislativă. Promulgă legile și dispune de dreptul de veto, care poate fi depășit de parlament doar cu majoritate de două treimi. Adresează anual mesaje Consiliului Federației. Decretele și indicațiile prezidențiale sunt obligatorii pe întreg teritoriul Federației Ruse.

Adunarea Federală, sau *Parlamentul Federației Ruse*, este organul legislativ și reprezentativ (art. 94), care spre deosebire de legislativul sovietic este unul permanent (art., 99) fiind ales pe termen de patru ani. Adunarea Federală constă din două Camere: Consiliul Federației și Duma de Stat, care își țin ședințele separat (art. 100). Reuniunile comune sunt prevăzute doar în cazurile prezentării mesajelor Președintelui, a Curții Constituționale și în timpul întâlnirii cu șefii statelor străine.

Consiliul Federației este Camera superioară a parlamentului, fiind format din reprezentanții subiecților federali. Din momentul introducerii acestei instituții în 1993, modalitatea formării componenței sale a cunoscut câteva modificări.

Consiliul Federației împreună cu Duma de Stat participă la procesul de elaborare și adoptare a legilor, dispunând de dreptul de inițiativă legislativă. El examinează în mod obligatoriu problemele ce se referă la următoarele sfere: bugetul federal; impozite și taxe federale; reglementări în domeniul financiar, valutar și vamal; emiterea banilor; ratificarea și

denunțarea acordurilor internaționale, semnate de Federația Rusă; problemele războiului și ale păcii.

Duma de Stat este Camera inferioară a parlamentului, care reprezintă interesele popoarelor Federației Ruse în general. Începând cu 1993, componența ei se forma conform sistemului electoral mixt: jumătate din cei 450 de deputați erau aleși în baza listelor de partid, cealaltă – în baza circumscripțiilor electorale cu un singur mandat. La inițiativa Președintelui, din 13 septembrie 2004, la 22 aprilie 2005 a fost modificată „Legea privind alegerea deputaților”, care vor fi aleși în baza sistemului proporțional.

Astfel, structura puterii de stat constituită în FR nu se axează deplin pe principiul separării puterilor în stat. Rolul predominant al Președintelui îl plasează de facto deasupra celorlalte instituții. Prerogativele sale sunt exagerat de extinse și multiple. Ele includ asemenea atribuții, care-i oferă posibilitatea să depășească cu mult limitele constituționale, fiind declarat „garantul” Constituției. Președintele monopolizează dreptul adoptării deciziilor strategice privind soarta și viitorul țării, pornind de la prerogativele constituționale „determinarea direcțiilor principale ale politicii interne și externe”.

Faptul că în marea majoritate a fostelor state ale Uniunii Sovietice s-a impus sistemul prezidențial și sistemul semiprezidențial a fost determinat de mai mulți factori, precum ar fi slăbiciunea instituției legislative - Parlamentul. În sistemul totalitarist, această instituție se afla într-o stare pur formală de funcționare și în procesul trecerii la noua situație cu adevărat funcțională, ea nu a putut să se opună sistemului semiprezidențial.

Această incapacitate a parlamentului, cumulată cu teama de a nu se crea un vid de putere prin scăderea excesivă a prerogativelor instituției prezidențiale, a fost un alt factor ce a permis constituirea sistemului semiprezidențial. Implicarea unor viitori șefi de state în revoluțiile antitotalitariste și anticomuniste (Cehia, Croația, Rusia, România), fapt ce i-a impus în viața politică, a creat autoritate și credibilitate în fața poporului.

Aceleași monitorizări realizate de Freedom House [58] califică FR ca pe un sistem politic autoritar, fără libertăți, clasându-se pe locul 20 din 100, indicator care o plasează în lista țărilor ce frecvent încalcă drepturile și libertățile fundamentale ale omului, precum și cele politice.

Este evident că „democrația suverană” din Federația Rusă nu are nimic în comun cu democrația reprezentativă sau cu participarea populației la formularea deciziilor politice. În schimbul îngrădirii libertății și eliminării democrației, regimul lui Putin a oferit populației un anumit tip de ordine și stabilitate. Rapoartele internaționale cu privire la starea democrației din Rusia atestă grave deficiențe privind respectarea drepturilor omului, instaurarea statului de drept sau echitate socială.

Țările Baltice: Încă din anul 1990 Lituania, apoi în august 1991 Letonia și Estonia și-au declarat independența față de URSS, imperiu care în acel moment era pe cale de dizolvare. Douăzeci de ani mai târziu, în ciuda câtorva obstacole, acestea au întors definitiv pagina comunismului și și-au regăsit rădăcinile în Europa.

Lituania, Letonia și Estonia sunt marii câștigători ai căderii URSS-ului. În ciuda crudei realități postcriză și problemelor structurale, cum ar fi corupția, influența grupurilor de interese, dar și lipsa de competitivitate la toate nivelurile, Statele Baltice au reușit să iasă din spațiul sovietic. Ele nu mai sunt state postcomuniste, ci state occidentale puțin dezvoltate, caracterizate de valori, stereotipuri, probleme, norme și chiar și obiceiuri de consum, din ce în ce mai asemănătoare cu cele ale occidentalilor.

În aceste state a fost reorganizată întreaga economie și creat întregul arsenal juridic pentru a reglementa politica și viața statelor și a societăților după modelul european, fără a mai pune la socoteală primii pași în politică externă, pentru a ancora independența în arena internațională și a se integra în instituțiile occidentale. Aceste transformări au fost complet noi, exista doar voința, căci nimeni nu avea experiența unor astfel de reforme.

Lituania, spre deosebire de surorile ei din nord, a ieșit din perioada sovietică ceva mai omogenă din punct de vedere etnic. Acordând cetățenia tuturor sau aproape tuturor celor care trăiau în țară, aceasta a evitat statutul de societate divizată, cu care Federația Rusă adesea îl invocă în scopul de a “apăra drepturile rusofonilor”, pentru a discredita victoriile democrațiilor în Estonia și Letonia și pentru a se amesteca în treburile lor interne.

În ciuda ritmului rapid de schimbare de culoare a guvernelor, Statele Baltice au pus în aplicare o politică socioeconomică foarte liberală și capitalistă, cu un ritm frenetic de privatizare, chiar dacă adeseori destul de controversat. Chiar și guvernele de stânga explicau, ca și cum căutau să se justifice, că erau obligate să finalizeze tranziția spre o economie de piață, susținută de instituțiile internaționale. Între timp, ele căutau de asemenea să protejeze moștenirea post-comunistă.

Lituania, Letonia și Estonia au fost numite “tigrii baltici” datorită realizărilor economice impresionante [63]. Țările Baltice au respins, în mod conștient invitația Federației Ruse de a se alia la „inițiativa” acesteia și, în scurt timp, au devenit parte la procesul de extindere a Uniunii Europene (bineînțeles, înregistrând rezultate palpabile în construirea instituțiilor democratice și aplicarea reformelor economice), în contrast cu țările CSI care au înregistrat crize profunde economice și politice în acea perioadă.

Tranziția spre democrație și transformările economice au avut loc simultan. Odată cu întoarcerea independenței, a fost necesar de a face față unor noi realități politice și economice.

Motivele care au condus Țările Baltice să opteze spre Occident au fost, în primul rând, dorința de a restabili dreptatea istorică. Consecințele ocupației sovietice și ale anexării se doreau a fi șterse. Separarea regiunii baltice de Europa în 1940 a luat sfârșit după 50 de ani. Lituania, Letonia și Estonia au simțit atunci că se întorceau în leagănul lor, locul căruia le aparținea de drept. În plus, apropierea de organizații care promovează aceleași valori a consolidat sentimentul de securitate față de influența FR. În sfârșit, UE era văzută ca un model care venea să asigure stabilitatea economică și socială în regiune.

Cele trei țări au devenit membre UE și NATO în 2004. Integrarea nu s-a mărginit la atât. Intrarea în spațiul Schengen sau dorința de a prinde din urmă Estonia și de a adopta moneda euro sunt percepute ca o apropiere de inima continentului, pentru a nu rămâne la marginea unei Europe cu două viteze. Astăzi, Lituania, Letonia și Estonia sunt deocamdată state de la periferia Europei Occidentale, mici și lipsite de influență. Politica lor externă urmărește în primul rând să consolideze legăturile transatlantice, Parteneriatul Estic al UE, căutarea securității energetice, apropierea de țările nordice, precum și aprecierea politică a evenimentelor recente.

Ultimii ani pot fi considerați ca o poveste de succes pentru Statele Baltice. Libertatea și independența au fost redobândite, a fost implantată democrația, bunăstarea și siguranța oamenilor a crescut [63, p.18-28]. Lituania, Letonia și Estonia nu au devenit un Singapore al Mării Baltice, dar se poate spune că au făcut un salt apreciabil de la un sistem sovietic spre un mediu occidental, dinamic și modern.

Spre deosebire de Țările Baltice, în restul statelor din spațiul ex-sovietic, politicile implementate se disting mai mult prin rupturi între economic și social, dar și între procesul de elaborare și cel de implementare a lor în parte, motiv din care există discrepante între instituționalizarea formelor democratice și modernizarea activității instituțiilor politice. Aici relația democratizare-modernizare, chiar de la bun început, n-a avut un suport necesar, un suficient grad de liberalizare a vieții sociale, dar și de voință politică a reformării pe nou.

2.3. Concluzii la Capitolul 2

Concluzionând, putem menționa următoarele:

1. Prăbușirea sistemelor totalitare în spațiul european și noile condiții dictate de noile realități sociopolitice și globalizare au determinat evoluții neuniforme în tot acest areal. Așadar, de la căderea comunismului, țările Europei Centrale și de Est au înregistrat pe parcursul anilor mai multe realizări: să valorifice lecțiile democratizării (cu un anumit specific local de la țară la țară), să facă față obiectivelor de consolidare

a democrației, prin perfecționarea activității și relațiilor instituțiilor democratice (raporturilor dintre societatea civilă și societatea politică), condițiilor de funcționare a democrației.

2. În țările din Europa Centrală și de Est elita politică a manifestat capacități de a îmbina adecvat democratizarea și modernizarea, de a le supune strict obiectivelor sistemice ale tranziției democratice, fapt ce le-a reușit în mare parte să definitiveze deja tranziția și să se axeze pe consolidarea democrației. Un rol esențial în acest sens, l-a avut dezideratul ideii de „a reveni în Europa”, caracterizat, atât din perspectivă istorică, cât și filozofică. Acest deziderat practic a reprezentat dominanta acțiunilor elitelor politice din aceste state care și-au propus corectarea unei nedreptăți istorice. Trebuie subliniat că acest sentiment de nedreptate a generat un decalaj semnificativ de percepție între cele două Europe, în ceea ce privește procesul de aderare a statelor postcomuniste la UE.
3. Referindu-ne la spațiul ex-sovietic, putem remarca că printre problemele principale cu care se confruntă majoritatea statelor din acest spațiu sunt: asigurarea securității individuale, instabilitatea politică și cea economică. Cu toate acestea, Ucraina are o șansă reală de democratizare și modernizare a sistemului politic al țării ca urmare a angajamentului proeuropean început odată cu revoluția Portocalie și care s-a intensificat în special după revoluția Euromaidan, începerea conflictului armat din Estul țării urmat de anexarea Crimeii de către Federația Rusă, au grăbit semnarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, act care îi oferă astăzi Ucrainei un cadru european de modernizare.
4. În ceea ce privește evoluția sistemului politic din Federația Rusă, putem observa faptul că în cei aproape 30 de ani de la prăbușirea sistemului sovietic, ceea ce s-a reușit este construirea unui sistem politic autoritar cu unele elemente de democrație, fiind un tip de democrație dirijată. Astfel regimul creat de Putin în ultimii 20 de ani nu a reușit în mod eficient să rezolve contradicțiile, inechitățile sociale profunde și dilemele politice ale țării. Sub forma actuală, sistemul nu este capabil să renunțe la rolul dominant al statului în societate, nu predispune la respectarea drepturilor și libertăților individuale și nu permite formarea unei clase politice de alternativă, care să promoveze politici noi pentru modernizare și consolidarea democrației în această țară. De asemenea, putem constata că în Federația Rusă predomină slăbiciunea societății civile, în mod special absența unei intelectualități militante pentru democrație, care să se poată exprima în forme organizate politic.

5. Spre deosebire de majoritatea statelor ex-sovietice, Țările Baltice reprezintă o excepție, fiind singurele state ex-sovietice care au pornit ferm pe calea democratizării și modernizării după modelul european. Pentru aceste state, democratizarea după modelul european și integrarea lor în structurile Euro-Atlantice a reprezentat șansa care a permis corectarea unei nedreptăți istorice și de a nu mai admite pe viitor repetarea ei.

3. CONSTITUIREA ȘI EVOLUȚIA SISTEMULUI POLITIC DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PROCESELOR DEMOCRATICE ȘI ALE MODERNIZĂRII

Conținutul acestui capitol evidențiază principalele aspecte de evoluție și involuție în procesul de formare și funcționare a noului sistem politic democratic moldovenesc, precum și interconexiunea dintre democratizare și modernizare a sistemului politic din țara noastră. Accentele fiind puse pe perioada independenței și după, deoarece se consideră absolut fondat, că înțelegerea și explicarea evoluției Republicii Moldova, a stării în care țara se află actualmente țin de buna cunoaștere a începuturilor, a fundamentelor care urmau să asigure modernizarea prin dezvoltare și democratizare.

3.1. Dimensiuni evolutive și stagnante ale sistemului politic moldovenesc

Republica Moldova, ca și celelalte state din fosta Uniune Sovietică, a traversat o perioadă dificilă de schimbări radicale, care cuprind toate sferele vieții și activității. Societatea noastră se confruntă cu o restructurare, în mare măsură contradictorie, dar istoric inevitabilă.

În viața socio-politică se face o trecere de la totalitarism la democrație. Politologul V. Juc consideră că în pofida unor schimbări cardinale survenite în sfera politică, Republica Moldova continuă să se confrunte cu o serie de probleme stringente: sărăcia economică, criza de identitate, mizeria socială și nu în ultimul rând cu guvernări, de cele mai multe ori ineficiente [99, p. 33-36]. Însă, potrivit cercetătorului C. Solomon, una din particularitățile cele mai relevante ale procesului de democratizare a societății posttotalitare, la începutul anilor '90, rezidă în reafirmarea politicii în viața cotidiană, în redescoperirea ei de către cetățeanul de rând [198]. Mai târziu, după aproape trei decenii de independență, savantul polonez B. Zdaniuk consideră că formarea și dezvoltarea noilor instituții sociale de sorginte democratică a devenit un proces destul de dificil și contradictoriu plin de riscuri, vulnerabilități și amenințări atât interne cât și externe [237]. În acest context competitorul și-a propus să realizeze o analiză a cauzelor care au determinat momentele de evoluție democratică pe calea modernizării, dar și a cauzelor care au dus la efecte inverse de stagnare și de incertitudine cu care s-a ciocnit Republica Moldova în această perioadă.

Așadar, în literatura de specialitate, cercetătorii autohtoni descriu evoluția democrației Republicii Moldova prin prisma a patru etape de evoluție a statului moldovenesc:

1. Instituționalizarea (1990-1994). Această perioadă cuprinde în sine adoptarea actelor care au pus bazele noului stat: Declarațiile de independență și suveranitate, precum și manifestările cunoscute ca Mișcarea de Eliberare Națională.

2. A doua perioadă este cunoscută drept cea a Stabilizării (1994-2000). Această perioadă a precedat după ce majoritatea instituțiilor statului au fost fondate și după ce la 29 iulie 1994 a fost adoptată Constituția Republicii Moldova. Tot în această perioadă au activat cele trei guverne ale Alianței pentru Democrație și Reformă (ADR).
3. Cea de-a treia perioadă este cunoscută drept etapa Reformării din perioada comunistă, cu crearea instituțiilor pentru integrare europeană MAEIE. Această perioadă poate fi caracterizată prin: a) politică pro-rusească (2000-2003); b) guvernarea comunistă schimbă vectorul de politică externă, spre cel european, semnând și implementând Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană (2004-2009).
4. Perioada pragmatică, a realiștilor și idealiştilor, care de fapt reprezintă perioada Restructurării, o constituie perioada anilor (2009 - până în prezent). În acești ani toate guvernările au promovat o politică deschisă, declarativ proeuropeană și au semnat Acordul de Asociere al Republicii Moldova cu Uniunea Europeană.

Astfel, una din primele manifestări ale perioadei instituționalizării o constituie intențiile de autodeterminare, gestul Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (ales pe circumscripții uninominale în februarie 1990), care a decis la 23 mai 1991 schimbarea denumirii statului „R.S.S. Moldova” în „Republica Moldova” și, respectiv, a „Sovietului Suprem” în „Parlamentul Republicii Moldova”. La acel moment era în vigoare Constituția din 1978 a RSSM, subordonată Constituției URSS. Tot în aceeași perioadă (prima jumătate a lui 1990) a fost revendicată problema nevoii de adoptare a unei noi Constituții, care să nu fie subordonată, ca forță juridică, Constituției URSS.

Așadar, adoptarea unei noi Legi Fundamentale deriva și din necesitatea de a pune fundamentele unei noi reglementări juridice în conformitate cu noile realități din regiune. Deoarece constituția, sau Legea Fundamentală, a unui stat, a unui popor, cuprinde un ansamblu de norme, care definesc drepturile și obligațiile persoanelor care intră în componența statului, respectiv a poporului în cauză, pe de o parte, și instituțiile statului, create, chiar prin Constituție, pentru a garanta exercitarea drepturilor, ca și îndeplinirea obligațiilor asumate de cetățeni, prin Constituție, pe de altă parte.

Menționăm că pe data de 19 iunie 1990 a fost constituită o comisie în sarcina căreia a fost pusă elaborarea proiectului unei noi constituții. Comisia era prezidată de Mircea Snegur. În aceeași perioadă, la 23 iunie 1990, Parlamentul adoptă Declarația de Suveranitate a RSSM. Acest document conținea o serie de prevederi care mențineau RSSM în spațiul de influență sovietică. Scopul documentului respectiv era de a pune bazele participării țării noastre la procesul de reorganizare a URSS conform unor noi principii. Cu toate acestea, în Declarația de

Suveranitate se regăsesc o serie de precepte, considerate drept idei fundamentale (cauze primare) pentru autodeterminare. Menționarea în acest document a unor idei precum „alegerile libere și democratice”, „democratizarea”, „afirmarea libertății, independenței și unității naționale”, „statul de drept” „economia de piață” etc., au reprezentat precepte fundamentale pentru noua orânduire care urma să fie instaurată. Premergător datei de 27 august 1991, sub presiunile mișcării de eliberare națională, la 17 martie 1991, Sovietul Suprem al RSSM a refuzat oficial participarea la Referendumul Unional, inițiat de Moscova, prin care se urmărea menținerea Uniunii Sovietice [81, p.18].

Tentativa de lovitură de stat de la Moscova din 19 august 1991 a demonstrat că din vestigiile fostei URSS nu mai poate fi construită o nouă formațiune de tip statal. La 27 august 1991 Parlamentul Republicii Moldova adoptă Declarația de Independență [57].

Tot în această perioadă, continua să activeze comisia care lucra asupra proiectului noii Constituții. În 1993 comisia deja avea elaborat proiectul Constituției Republicii Moldova. Declarația de Independență urma să devină Preambulul noii Constituții a Republicii Moldova. În 1993 situația din Parlament devenise dificilă și foarte curând s-a ajuns la alegeri parlamentare anticipate. La acea etapă nu exista o lege electorală generală, cum avem astăzi Codul electoral. Astfel, în 1993, Parlamentul a adoptat o Lege privind alegerea Parlamentului. În baza acesteia în februarie 1994 au avut loc alegeri parlamentare anticipate. Președinte al Parlamentului nou-ales a devenit Petru Lucinschi, care se bucura de susținerea majorității parlamentare. Comisia pentru elaborarea proiectului de constituție a fost reorganizată, fiind substituiți unii dintre membrii săi cu alții. Comisia a fost plasată sub conducerea Președintelui Parlamentului. Noua comisie a introdus o serie de modificări esențiale în textul proiectului elaborat de prima comisie.

La 29 iulie 1994 Parlamentul a adoptat Constituția Republicii Moldova, declarând-o „Lege supremă a statului” [49]. Legislativul a dezbătut textul proiectului și l-a supus votării. Anterior textul proiectului de constituție fusese discutat în diverse colective. Însă acele discuții nu pot fi calificate drept implicare a poporului în punerea bazelor orânduirii constituționale din Republica Moldova, deoarece nu a fost organizat un Referendum constituțional.

Cu toate acestea, adoptarea unei constituții înseamnă mai mult decât punerea unei temelii normative, a unui cadru legal. Acest moment a fost asimilat cu un nou început politic, identitar, cu o nouă etapă din viața statului, a relației dintre cetățeni și instituții și, poate cel mai important, a unui nou și evolutiv consens politic, social și civic și asupra unui proiect național de construcție a societății [198].

Structura instituțională a sistemului politic din anii 1994-2000 poate fi descrisă în următorii parametri instituționali:

- executiv bicefal sau dualist, cu Președinte ales prin vot direct, investit cu atribuții executive, și cu un Prim-ministru care coordonează activitatea membrilor Guvernului, fiind desemnat de șeful statului și acționând în baza votului de încredere acordat de Parlament [195, p.158];

- Guvernul este responsabil în fața Parlamentului;

- Parlamentul este unica autoritate care poate adopta norme primare;

- majoritatea parlamentară poate oricând să exprime votul de neîncredere Guvernului, în lipsa garanției că Parlamentul și Președintele pot instala, într-un termen rezonabil, un nou Guvern viabil;

- incompatibilitatea dintre calitatea de deputat (reprezentant al poporului) și cea de membru al executivului (Președintele republicii, Prim-ministru, ministru);

- Parlamentul poate fi dizolvat de Președintele republicii dacă nu acceptă candidatura propusă de șeful statului pentru funcția de Prim-ministru;

- doar Prim-ministrul poate propune revocarea miniștrilor, însă numai șeful statului revocă și numește miniștrii;

- revocarea din funcție a Președintelui era posibilă prin referendum. Președintele putea să fie suspendat din funcție la inițiativa a cel puțin o treime din numărul total de deputați, pentru săvârșirea unor fapte grave prin care încălca prevederile Constituției;

În calitate de mecanisme de deblocare a crizelor politice și a blocajelor instituționale au fost instituite:

a) votul de neîncredere (neconstructiv!) exprimat Guvernului de către Parlament;

b) dizolvarea Parlamentului prin decretul șefului statului pentru nedorința (și nu neapărat pentru incapacitatea) majorității parlamentare de a acorda votul de încredere unui Guvern convenabil numai Președintelui țării;

c) obligativitatea promulgării prin decret prezidențial a legilor votate de Parlament în mod repetat după prima remitere de către Președinte Parlamentului; Primii ani de independență au fost marcați și de anumite scenarii de confruntare instituțională și blocaj sau crize posibile [175, p. 8].

Multitudinea interpretărilor, raționamentelor, învățăturilor, ideilor privind statul democratic este că acesta trebuie să fie garantul orânduirii, să adapteze în permanență regulile și structurile orânduirii la exigențele dezvoltării societății pentru a asigura o bună dezvoltare în spiritul dreptății și al ideii de bine comun, astfel ca toți membrii societății să aibă posibilitatea de a se bucura de progres. Acesta, pe lângă sarcina asigurării regulilor orânduirii, este responsabil și pentru infrastructură. Componentele orânduirii de care este responsabil statul sunt regulile, structurile de stat și infrastructura. Este necesar să facem o distincție clară între administrația de

stat și activitatea politică. Administrația trebuie să asigure respectarea regulilor și funcționarea normală a instituțiilor.

În iulie 2000 Parlamentul Republicii Moldova a revizuit unele prevederi din Constituție care îl privesc pe șeful statului. Modificările întreprinse atunci urmăreau scopul declarat de transformare a statului nostru într-o republică parlamentară. Cu toate acestea, au fost modificate doar modalitatea de alegere a șefului statului, nu și întregul ansamblu de atribuții ale acestuia. Circumstanțele în care s-a produs reforma constituțională din iulie 2000 indică mai mult la o confruntare instituțională dintre Parlament și Președinte, pe care a câștigat-o Parlamentul. Înainte de această revizuire, Președintele pierduse deja o altă „bătălie” politică în cadrul unui referendum național, la care poporul a fost chemat să se pronunțe asupra acordării de competențe suplimentare șefului statului. Schimbarea modului de alegere a șefului statului a fost operată în scopul obținerii de către Parlament a unor pârghii suplimentare de control politic asupra executivului.

Trebuie să înțelegem că deși reforma din 2000 a fost una parțială pe alocuri, a schimonosit, în loc să clarifice forma de guvernare [212, p.4], în condițiile unui deficit de memorie instituțională și de experiență democratică, era natural ca șeful statului să încerce concentrarea unor împuterniciri largi în mâinile sale, probabil considerând că astfel poate fi adus un plus de eficiență și de stabilitate regimului. Majoritatea parlamentară fragilă (ADR) se confruntau cu o opoziție consolidată (PCRM). Situația politică din Parlament era de așa natură, că o eventuală destrămarea a majorității nu avea cum să fie urmată de constituirea unei noi majorități viabile. Iată de ce atât Președintele cât și Parlamentul (mai precis partidele parlamentare de la acea vreme) căutau să-și atragă mai multe puteri și să obțină pârghii de influențare politică și decizională a celeilalte instituții. În confruntarea dintre Parlament și șeful statului, Guvernul era un fel de monedă de schimb, iar prim-ministrul era lipsit de orice posibilitate legală de a interveni în vederea stabilizării situației.

Reforma urmărea garantarea unei funcționări eficiente a sistemului politic, prin sporirea împuternicirilor Guvernului. Soluția fundamentală (instituirea parlamentarismului) care susținea fiecare amendament la Constituție, era în sine absolut legitimă. Principala problemă care urma să fie clarificată era dacă soluția fundamentală a fost aplicată la fiecare normă revizuită sau adăugată.

Slăbirea poziției Președintelui a fost exprimată prin schimbarea modalității de alegere și de destituire a acestuia. Președintele ales de către Parlament nu ar fi trebuit să dispună de atribuții executive [55, p.28], exercitarea unor atribuții executive de către Președinte, în noile condiții, în principiu nu se prezenta ca fiind de sorginte antidemocratică. Acest aspect însă este

interesant din perspectiva eficienței și funcționalității regimului. Dacă până la reformă șeful statului putea fi demis prin referendum, odată cu revizuirea Constituției, decizia de demitere a acestuia poate fi luată prin majoritatea calificată a Parlamentului (2/3 din numărul total al deputaților aleși). Președintelui, așadar, i-au fost păstrate unele prerogative importante, precum este dizolvarea Parlamentului, participarea la negocieri, încheierea de tratate internaționale etc. Dreptul de dizolvare a Parlamentului, în fond, nu este contrar logicii parlamentarismului, iar această măsură este necesară pentru depășirea eventualelor impasuri, cum ar fi imposibilitatea de formare a Guvernului sau incapacitatea legiferării.

Menționăm că prin reforma constituțională din 2000 s-a reușit, în parte, sporirea posibilităților puterii executive de a dirija eficient viața politică. Aceasta se regăsește în modalitățile prin care executivul intervine în activitatea legislativului. Întâi de toate, vom menționa dreptul de inițiativă legislativă oferit Guvernului (art. 73 din Constituție) [49]. De asemenea, spre deosebire de alți subiecți cărora le revine acest drept, Guvernul poate obține examinarea în regim de urgență a inițiativelor sale (art. 74 alin. (3) din Constituție). Posibilitatea respectivă este necesară și oportună, întrucât Guvernului îi revine sarcina asigurării executării legilor și realizării în mod eficient a programului de guvernare.

Totodată, cunoaștem că prin reforma din 2000 a fost introdusă și prevederea conform căreia orice propunere legislativă sau amendament care atrag majorarea sau reducerea veniturilor bugetare sau împrumuturilor, precum și majorarea sau reducerea cheltuielilor bugetare pot fi adoptate numai după ce sunt acceptate de Guvern. Această dispoziție, în opinia Comisiei de la Veneția, este foarte importantă [21, p.18], Guvernul este responsabil de politica economică a statului.

Introducerea unui amendament la buget de către deputați, fără acceptul Guvernului riscă să provoace un eșec al politicii economice a statului. După intrarea în vigoare a noilor reglementări constituționale a urmat prima tentativă de alegere a unui nou șef al statului de către Parlament, după ce expirase mandatul Președintelui în exercițiu de atunci. Această tentativă (prima testare a funcționalității regimului) a eșuat, nimeni dintre candidații înaintați neacumulând 3/5 din numărul total de voturi ale deputaților aleși. Noul statut al Președintelui făcea din această funcție un obiectiv foarte atractiv, partidele urmărind scopul instalării în această funcție a unor persoane care să le reprezinte. Avantajele care decurg din ocuparea funcției respective, inclusiv cele de imagine, sunt evidente. Drept urmare, Parlamentul a fost dizolvat și pe data de 25 februarie 2001 au avut loc alegeri parlamentare anticipate.

La alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001 a învins detașat PCRM. Acestuia i-au revenit, inclusiv prin redistribuire, 71 de mandate de deputat în noul Parlament.

Majoritatea parlamentară monopartinică dispunea de mai mult decât suficiente voturi pentru alegerea șefului statului fără concursul partidelor din opoziție. Astfel, alegerile prezidențiale din 04 aprilie 2001, în condițiile noului regim, s-au desfășurat cu succes. Viața politică (executivă și legislativă) a fost preluată și asumată în totalitate de PCRM. Al doilea test căruia i-a fost supus sistemul parlamentar moldovenesc a fost alegerea Președintelui la 04 aprilie 2005. În Parlamentul ales în data de 06 martie 2005 se formase, de asemenea, o majoritate parlamentară monopartinică (Frațiunea parlamentară PCRM), care deja nu mai dispunea de suficiente voturi pentru alegerea șefului statului. Datorită compromisului la care s-a ajuns între o parte a membrilor opoziției și majoritatea parlamentară, la 04 aprilie 2005 a fost realesă aceeași persoană în funcția de șef al statului. În favoarea acestei realegeri au votat, așadar, și unii membri ai opoziției. După alegerile prezidențiale a urmat investirea Guvernului, care a obținut doar votul de încredere din partea deputaților din majoritatea comunistă.

Din cele menționate mai sus rezultă că sistemul parlamentar din Republica Moldova a funcționat fără blocaje numai în două situații [122]:

1) Existența unei majorități parlamentare mari, care dispune de suficiente voturi și pentru alegerea șefului statului.

2) Implicarea partidelor din opoziție la alegerea șefului statului, făcută în scopul conștientizat al asigurării stabilității politice și evitării alegerilor anticipate, fără a susține neapărat și cabinetul agreat de majoritate. Dar marile provocări, cărora trebuia să le facă față varianta moldovenească de parlamentarism, abia urmau.

După alegerile parlamentare ordinare desfășurate pe 05 aprilie 2009, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut 60 de mandate de deputat. Celelalte partide care au avut acces în Legislativ au acumulat în total 41 de mandate (Partidul Liberal; Partidul Liberal Democrat; Alianța Moldova Noastră). Pentru alegerea șefului statului era necesar un dialog dintre majoritate și opoziție, care să conducă la un acord de compromis prin acest exercițiu. Dialogul (dacă poate fi numită astfel comunicarea) dintre majoritatea și opoziția parlamentară nu a fost de natură să conducă la un compromis acceptabil pentru ambele părți. Un singur vot nu a ajuns ca șeful statului să fie ales. După două tentative eșuate de alegere a șefului statului, Președintele în exercițiu a dizolvat Parlamentul și a numit data de 29 iulie dată pentru desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate.

În Parlamentul ales pe 29 iulie 2009 a fost formată o majoritate de coaliție (PL, PLDM, PDM și AMN) întrunind 53 de deputați, iar PCRM s-a retras în opoziție cu 48 de deputați. Noua componentă a legislativului iarăși a încercat să aleagă un șef al statului, susținut de majoritate (Alianța pentru Integrare Europeană), tentativă care de asemenea a eșuat. Fiind epuizată

procedura prescrisă de Constituție pentru alegerea Președintelui republicii, Parlamentul a fost nevoit să instituie interimatul pentru demnitatea respectivă [145, p.128]. Astfel, în această perioadă s-au căutat diverse tertipuri pentru ca președintele să fie ales și să se evite dizolvarea Parlamentului și a alegerilor anticipate.

În data de 05 septembrie 2010, a fost organizat Referendumul constituțional prin care cetățenii erau chemați să se pronunțe asupra modificării articolului 78 din Constituție, articol ce reglementează modalitatea de alegere a șefului statului. În urma acestui referendum, se dorea schimbarea regimului parlamentar cu cel prezidențial, ca o soluție de depășire a crizei constituționale. Cu toate că s-au făcut modificări în Codul electoral și s-a redus pragul electoral la 1/3, din numărul alegătorilor cu drept de vot, referendumul nu a trecut pentru că la vot sau prezentat doar 30,29% din alegători [124, p.49].

Pe 28 noiembrie 2010 au loc alegeri legislative anticipate. PLDM, PDM și PL obțin împreună 59 de mandate, iar PCRM 42. Alianța Moldova Noastră nu reușește să mai accedă în Parlament. La 16 decembrie: Parlamentul nu reușește să aleagă președintele țării. În total, au votat 62 de deputați, dar pentru Marian Lupu doar 58 de voturi. Pe 12 ianuarie: Curtea Constituțională din Republica Moldova anulează alegerile prezidențiale de la 16 decembrie, apreciind că acestea au fost neconstituționale. Alegerile prevăzute la 15 ianuarie nu au mai avut loc. La 07 martie: Parlamentul aprobă un proiect care prevede că votul pentru desemnarea președintelui Republicii Moldova se va desfășura la 16 martie. Astfel după o criză politică ce a durat 3 ani, președintele Republicii Moldova a fost ales Nicolae Timofti cu votul a 62 de deputați.

Cu toate că în anul 2012 președintele țării a fost ales, cu ajutorul voturilor din partea socialiștilor, problema alegerii șefului statului rămânea a fi una nerezolvată și aceasta urma să revină odată cu încheierea mandatului președintelui Nicolae Timofte.

Astfel, ca urmare a sesizării Curții Constituționale de către deputații fracțiunii Partidului Liberal Democrat, la 04 martie 2016 Curtea Constituțională a pronunțat Hotărârea privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui). În același context, autorii sesizării au solicitat verificarea conformității unor prevederi din Legea nr. 1115/2000, în partea ce ține de modificarea art. 78 și 85 alin. (4) din Constituție, având în vedere procedura de adoptare a acestora, cu art. 135 alin. (1) lit. c) și 142 alin. (1) din Constituție, precum și cu principiul constituțional al statului de drept, consacrat de Preambulul Constituției și art. 1 alin. (3) din Constituție. Autorul sesizării a solicitat verificarea constituționalității doar a modificărilor care vizează mecanismul alegerii Președintelui Republicii

Moldova cu votul a 3/5 din numărul deputaților. Principalele argumente fiind că în data de 05 iulie 2000 deputații în Parlament au adoptat în mod deliberat amendamente la Constituție neavizate de Curtea Constituțională, contrar procedurii stabilite expres de Constituție și de Regulamentul Parlamentului pentru revizuirea acesteia. Ca urmare a omiterii de a aviza repetat Curtea Constituțională privind modificările operate în proiectul de lege inițial și adoptarea amendamentelor contestate fără avizul acesteia a generat surse de blocaje și dezechilibre instituționale.

Revenind la anul 2000, menționăm că intervenția de atunci, în conținutul mecanismului articolului 78 din Constituție, menit să asigure funcționalitatea instituțiilor statului, a creat o situație inedită, care a generat ruperea acestei unități constituționale, pentru că nu asigură funcționarea normală a instituției Președintelui. Astfel, prin incapacitatea Parlamentului de a alege un candidat de compromis, s-a creat o situație de impas politic și instituțional, generându-se un cerc vicios de alegeri și dizolvări. De-a lungul anilor, la articolul 78 din Constituție, conceput ca mecanism excepțional, s-a recurs mai des decât la mecanismele ordinare, fiind organizate trei scrutine parlamentare anticipate, dintre care două numai pe parcursul anilor 2009-2010, perioadă în care Parlamentul nu a reușit să aleagă șeful statului în cadrul a patru încercări eșuate.

Faptul că aceste modificări au generat incertitudini în ceea ce privește alegerea Președintelui și funcționalitatea instituțiilor constituționale este confirmat și prin numeroasele solicitări de interpretare a articolului 78 din Constituție, precum și inițiativele de revizuire a acestor modificări. Îngrijorări în același sens au fost exprimate și de Comisia de la Veneția în avizele sale, în care aceasta a menționat, în repetate rânduri că, analizând Constituția în ansamblu, precum și obiectivul specific al art. 78, care este să asigure funcționarea eficientă a organelor constituționale, ar trebui să existe o limită pentru aceste repetiții, în scopul de a preveni abuzurile legate de dizolvările repetate și de a oferi garanția necesară unei stabilități politice în țară. Acea modificare, acea reformă constituțională care s-a făcut în anul 2000, fiind invalidată de către Curtea Constituțională, nu mai produce nici un efect juridic. Astfel, modificările care au survenit după Hotărârea Curții Constituționale din 04 martie 2016, au dus la înlocuirea articolului 78 cu cel care a existat până la reforma din anul 2000.

Republica Moldova a rămas un stat parlamentar, chiar dacă s-a revenit la alegerile directe ale șefului statului, s-a modificat doar modalitatea de alegere a șefului statului, nu și competențele acestuia. La ora actuală, competențele Președintelui Republicii Moldova țin exact de două domenii majore, politica de apărare, el este comandantul suprem și reprezintă statul în relațiile externe.

Curtea Constituțională nu a examinat nici una dintre competențele constituționale pe care le avea șeful statului. Prin urmare, Republica Moldova rămâne a fi un stat parlamentar cu un șef de stat ales prin alegeri directe.

Cu toate că de la declararea Independenței Republica Moldova a realizat un anumit progres în ceea ce privește stabilirea unui sistem democratic, considerăm că există o serie de lacune în funcționarea sistemului politic moldovenesc și acestea se datorează, în primul rând, caracterului ambiguu și incoerent al democratizării și modernizării instituțiilor și proceselor politice (Anexa 6).

Dacă să ne referim la procesele de modernizare și transformare democratică din Republica Moldova, acestea au un caracter relativ nou care au început fără o existență suficientă a premiselor necesare.

Referindu-ne la stadiul actual de dezvoltare a sistemului politic din Republica Moldova, observăm necesitatea sporirii gradului de angrenare, conexiune și interacțiune a elementelor sale constitutive, de conlucrare a lor în baza principiilor democratice, prin valorificarea experienței statelor cu democrație avansată. În acest context, remarcăm că o tendință a procesului de democratizare este caracterul îndelungat al transformărilor democratice. Pe parcursul anilor, observăm că democrația în țara noastră este însușită într-o anumită măsură după principiul „learning by doing” („înveți în timp ce faci”), iar clasa politică nu și-a corelat acțiunile cu societatea civilă care vizau reformele democratice. Caracterul anevoios și necontinuu al democratizării care a oscilat de mai multe ori pe parcursul anilor în evoluție sau stagnarea acestora, în condițiile Republicii Moldova, a dus la mișcări înapoi, iar exemplul reformelor administrativ-teritoriale care a presupus trecerea de la raioane la județe, și apoi iarăși la raioane, este unul elocvent. De asemenea, transformările care au avut loc în procesul de democratizare și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova poate fi caracterizat printr-o ambiguitate teleologică cu privire la forma și finalitatea pe care acesta trebuie să o aibă la sfârșitul procesului de tranziție [218, p.18]. Clasa politică nu au reușit prin discursurile și acțiunile sale să mobilizeze cetățenii la acțiuni comune întru realizarea obiectivelor ce țin de interesul public, menite să consolideze societatea prin dezvoltarea democrației participative. Realitățile sociopolitice ale ultimilor ani arată că la o parte mare din populație în special a tinerilor, se înregistrează o stare de apatie față de procesele politice și lipsă de încredere în faptul că prin implicare pot schimba lucrurile în țară. Aspectul dat fiind unul din marile neajunsuri ale activității elitelor politice moldovenești.

Pe de altă parte, democratizarea Republicii Moldova a dus la formarea mai multor interconexiuni ce au permis reformarea sectorului public. Modernizarea aparatului instituțional

este declarat ca fiind o prioritate politică pe agenda tuturor guvernărilor aflate în serviciul publicului. Cu atât mai mult că Republica Moldova declarativ este ancorată într-un proces de modernizare continuă la standardele europene prin angajamentele asumate în cadrul Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană.

Astfel, transformarea democratică spre modernizare este un proces complex de depășire a vechiului și de afirmare a noului. În aceste condiții, fenomenul democratizării sistemului politic moldovenesc este însoțit de un particularism eclectic, cu nuanță atât evolutivă, cât și stagnantă, de criză și chiar involutivă, ceea ce distinge Republica Moldova de majoritatea țărilor est-europene. Ne referim, în primul rând, la condițiile care preced începutul democratizării și modernizării sistemului politic din Republica Moldova.

Pe parcursul anilor, am fost martorii la o oscilație ciclică a vectorului de politică externă, acesta schimbându-se în funcție de cine prelua guvernarea. Astfel, partidele de stânga din Republica Moldova, marea majoritate a acestora au promovat vectorul estic, și anume, orientarea prorusească, iar partidele de centru și dreapta, s-au afirmat pe scena politică din Republica Moldova, promovând ideea integrării în Uniunea Europeană ca fiind unicul model de dezvoltare și modernizare al țării care nu are o altă alternativă. Cu toate acestea, scurta istorie a Republicii Moldova ne-a demonstrat că în anumite circumstanțe unele partide politice de stânga ca Partidul Comuniștilor, și-au schimbat la un anumit moment viziunea față de direcția politicii externe al țării, alegând vectorul de dezvoltare europeană. Soluție pentru această oscilare permanentă între Est-Vest este declararea Integrării Europene drept proiect de țară care să fie inclus în Constituție în condițiile unei conjuncturi politice favorabile.

Un indicator esențial care permite evaluarea parcursului democratic este rezultatul activității politice. În cazul Republicii Moldova, rezultatul constă în scopuri care, de cele mai multe ori, nu au fost realizate pe deplin, iar exemplul reformelor din sistemul judiciar și cel al procesului de descentralizare locală sunt exemple care dovedesc lipsa de voință politică, dar și de eficiență a sistemului de a se reforma [107, 50]. Considerăm că dezvoltarea locală, ca una din elementele de bază ale unei dezvoltări democratice sustenabile, a rămas doar la nivel de strategii și planuri de acțiuni. În condițiile actuale ale globalizării, menționăm că îmbunătățirea stării de lucruri la nivel regional și local, este una din necesitățile de bază și poate fi realizată prin sporirea capacităților instituționale, prin pregătirea unei echipe de funcționari la nivel regional în scrierea și implementarea de proiecte.

Diversele clasamente realizate privind nivelul democrației în Republica Moldova, monitorizarea de către Consiliul Europei, criza politică din ultimii ani, dar și atitudinea populației față de instituțiile statului față de clasa politică și de toate procesele social-politice care au loc, relevă aflarea democrației țării într-o arie nesigură, care este încă vulnerabilă la anumite derapaje nedemocratice. Cei aproape 30 de ani de independență au arătat că există mai multe lacune în funcționarea sistemului politic al Republicii Moldova și acest fapt se datorează în primul rând caracterului ambiguu și necoerent al democratizării și modernizării instituțiilor și proceselor politice, stare de lucruri care s-a extins asupra sistemului judiciar care a fost în mare parte vulnerabil în fața intereselor guvernanților.

La sfârșitul anilor '90, dispozițiile politice euforice ale oamenilor au degenerat în apatie profundă și oboseală provocată de eșecuri. Speranțele sociale nerealizate legate strâns în conștiința oamenilor de procesele de democratizare, nesoluționarea cronică a numeroaselor probleme de dezvoltare socială, sărăcirea în masă a populației, creșterea corupției și a criminalității, incapacitatea clasei politice de a soluționa cele mai complicate probleme economice au condus la deziluzionarea mării majorități a populației de politică, precum și la apariția în rândurile acesteia a sentimentului de nostalgie pentru timpurile trecute. Stabilizarea substanțială a raporturilor politice, sporirea protecției sociale a păturilor vulnerabile ale populației, întărirea semnificativă a coeziunii sociale a societății, îmbunătățirea (relativă) a situației economice etc., pe de o parte, iar de pe altă parte, creșterea în țară a tendințelor autoritare, de oligarhizare și traseism politic, însoțite de reanimarea unor modalități administrative de guvernare, au condus în ultimii zece ani la transformarea „oboselii politice” în „indiferentism” politic.

Este de remarcat că interesul pe care îl manifestă o bună parte a cetățenilor față de politică comportă, în linii generale, caracter informativ. Acesta indică asupra faptului că, pentru cea mai mare parte a populației țării, politica nu prezintă o valoare de luat în seamă. Precum demonstrează cercetările științifice, politica în scara generală a valorilor astăzi ocupă ultima poziție [141, p. 88]. Oamenii se simt distanțați de viața politică și adoptă, față de aceasta, o poziție mai mult de observatori. Rămânând pe poziția de observatori, cetățenii Moldovei astăzi simt cele mai diverse sentimente și senzații legate de schimbările fundamentului politic din țară: de la mulțumirea deplină față de noua guvernare, până la tristețea înfrângerii; de la bucurie și optimism, până la teamă și groază. Cu toate acestea, sentimentele respective nicidecum nu devin argumente suficiente de antrenare mai activă a maselor largi ale societății în viața politică. În

acest context, se poate constata că în Moldova contemporană continuă să se înregistreze o diminuare a activismului politic al populației.

3.2. Legătura dintre democratizare și modernizare în câmpul valoric al sistemului politic din Republica Moldova

Schimbările fundamentale legate de prăbușirea sistemului sovietic și începuturile implementării principiilor de democratizare, prin trecerea treptată la normele statului de drept, la economie și relațiile de piață ne-au făcut să fim martori și chiar participanți la toate aceste evenimente, perioadă în care s-au format o serie de interconexiuni și interdependențe care au adus un nou suflu de modernizare, care ne-a lansat spre noi orizonturi civilizaționale și la crearea de condiții pentru un nivel mai înalt al bunăstării.

Avalanșa pe care o aduc procesele de democratizare și caracterul pe deplin inedit al diferitelor schimbări în sistemul politic presupunea ca și condiție necesară crearea fundamentului pentru exercitarea efectivă a puterii de stat în scopul direcționării acesteia într-o albie constructivă - una de dezvoltare modernă în standard cu practicile și procedurile democratice, dar și cu noile tehnologii. Astfel, în tot acest proces, resursele cultural-informaționale au jucat un rol esențial, deoarece acestea au presupus asimilarea de către populație a unor informații și cunoștințe noi, privind practicile democratice. Sondajele sociologice arată că cetățenii moldoveni se informează zilnic despre evoluțiile politice din țară din mijloacele mass-media. Astfel cultura politică, cultura generală, percepțiile și imaginea pe care și-o formează populația despre rolul subiecților politici, profesionalismul și calitatea acestora, sunt strâns legate de felul cum activitatea lor a fost reflectată în mass-media (Anexa 5).

Procesul culturalizării politice a maselor a presupus și dezvoltarea pluralismului politic ca pe o condiție indispensabilă pentru funcționarea democrației. Pluralismul politic într-o democrație autentică nu presupune divizări și divergențe neconstructive, ci o competiție sănătoasă bazată pe o deschidere către ceilalți prin acceptarea diversității ca pe o valoare care nu permite excluziunea niciunui grup. Înfăptuirea idealurilor democratice în condițiile pluralismului presupune un climat politic favorabil spre dezvoltare și o reșezare a raporturilor dintre oponenți într-un cadru corect de conlucrare și concurență, gravitând în jurul problemelor fundamentale ale societății. Succesul modernizării sistemului politic pe temeuri democratice depinde, în mare măsură, de componenta culturală a vieții politice. Procesul democratizării în sfera politică trebuie să includă în sine nu doar modalitățile de creare a instituțiilor de guvernare a societății, dar și funcționarea lor fără abateri de la principiile democratice [6, p.8]. Acest imperativ actualizează

diverse probleme legate de rolul climatului cultural asupra transformărilor social-politice din țara noastră.

Prin urmare, procesul de democratizare a sistemului politic și a societății în ansamblu din Republica Moldova au loc în contextul a două dimensiuni determinante:

- a) Prima dimensiune este necesitatea democratizării sistemului politic, care este un proces obiectiv fără o altă alternativă și fără de care nu poate fi asigurată tranziția de la un sistem politic totalitar la unul democratic bazat pe pluralismul politic și stat de drept.
- b) A doua dimensiune obiectivă vizează asigurarea funcționării eficiente a noului sistem politic creat, astfel încât acesta să se modernizeze continuu ca să fie asigurată funcționabilitatea sa prin alinierea reformelor statului conform standardelor internaționale.

Astfel schimbarea politică care începuse a se materializa se referă, pe de o parte, la reforma instituțională, prin care se trece de la instituțiile politice ale societății și guvernării proprii regimului comunist, la instituții caracteristice unui regim democratic, iar pe de altă parte, la ceea ce se numește exercitarea democrației, prin garantarea și asigurarea de către stat a drepturilor fundamentale ale omului, mai ales a celor politice - exprimare, asociere, participare [36, p.88-100].

În acest context, modernizarea continuă a sistemului politic va avea ca impact eficientizarea și adaptarea funcțiilor la realitățile din societate. Pentru realizarea acestui obiectiv, este necesară consolidarea politică a societății, fortificarea coeziunii sale.

Altfel spus, sistemul politic democratic funcționează eficient doar acolo unde societatea într-o măsură semnificativă este consolidată politic. În legătură cu aceasta, consolidarea politică a societății constituie una din condițiile definitorii de întărire a democrației. Succesul proceselor de transformare și consolidare a societății depinde de un ansamblu întreg de factori, printre care un rol deosebit de important revine constituentelor vieții sociale, cum sunt cele de ordin economic, instituțional, istoric și cultural. Cu timpul însă a devenit evident că liberalizarea culturală sau cea economică, în forma în care aceasta a fost întruchipată în viața societăților în proces de transformare, nu a fost suficientă pentru a se solda cu rezultatele scontate, iar crearea condițiilor noi necesare pentru funcționarea optimă a societății democratice va ocupa nu doar un singur deceniu. Abia mai târziu, când euforia primilor ani de tranziție a scăzut considerabil și eficiența redusă a funcționării sistemului politic nou-creat a devenit cu mult mai evidentă, s-a

impus conștientizarea faptului că reformarea democratică trebuie, în mod expres, să includă în sine și aspectele cultural-politice.

Tranziția politică contemporană în țara noastră, ca și în multe țări cu democrație tânără, reprezintă trecerea de la sistemul totalitar de organizare a puterii politice la sistemul democratic de conducere. Pe de o parte, o astfel de interconexiune presupune un șir întreg de transformări instituționale, o mare parte a cărora la moment în țara noastră sunt implementate. Pe de altă parte, transformările cardinale ale orientărilor valorice ale populației mai continuă. Specificul tranzitoriu al etapei actuale de dezvoltare a societății noastre determină principalele caracteristici ale culturii sale politice, care este și ea o cultură de tip tranzițional. Pentru modernizare, în acest sens, este proprie îmbinarea diferitelor valori politice, a obiectivelor și standardelor de activitate politică ce se referă la diverse sisteme politice: totalitare sau democratice.

În legătura cu aceasta, Moldova contemporană, aflându-se între două epoci istorice, se situează între două culturi politice. Valorile ordinii sociale precedente încă nu sunt anihilate pe deplin, cu atât mai mult că în țară există o întreagă pătură socială care și până în prezent este nostalgică după timpurile sovietice. Concomitent, societatea, în marea sa majoritate, se pronunță în favoarea valorilor democratice.

Astfel, procesele de modernizare a sistemului politic din Republica Moldova au coincis cu procesele democratice de formare și devenire a statului independent și suveran. De aceea formarea valorilor democratice în conștiința oamenilor s-a dovedit a fi întrețesută în procesul național-cultural de autoidentificare a poporului, ce întotdeauna și pretutindeni decurge destul de anevoios. În cazul Moldovei, țară cu un destin istoric complicat, procesul semnalat a căpătat un caracter deosebit de acut și dramatic, contopindu-se cu lupta de renaștere național-culturală a poporului, de revenire la izvoarele culturii naționale. În acest context, ideea de transformare democratică fundamentală a societății este conjugată cu liberalizarea extinsă a vieții sociale, căpătând chiar de la începutul schimbărilor respective un colorit vădit naționalist. Concomitent, tendința febrilă a poporului către independență la începutul transformărilor a asigurat o largă susținere publică a forțelor politice de orientare liberală.

Ideile de decomunizare și de renaștere național-culturală a țării au devenit cele mai populare idei ce inspirau masele la acțiuni practice menite să lanseze societatea pe o nouă traiectorie de dezvoltare [142, p.28]. Fuziunea ideilor liberalismului, anticomunismului și naționalismului, care s-a produs la începutul reformării democratice a sistemului politic din Republica Moldova, a pus într-o anumită măsură și începutul proceselor dezintegrării sociale,

dezbinând societatea nu atât după opțiunile politice, cât după apartenența națională. În contextul dat, menționăm că societatea contemporană în tranziție nu poate prospera fără un climat favorabil, corespunzător noilor realități, în cadrul relațiilor interetnice, fără a facilita crearea de condiții optime pentru asanarea și armonizarea acestora, fără o atitudine atentă și responsabilă față de consolidarea în continuare a conlucrării interetnice. Mediul național, reflectând într-un mod specific realitatea înconjurătoare, exercită o influență permanentă, uneori decisivă, asupra conștiinței individuale și celei etnice a personalității, modulând într-un anumit mod albia evoluției relațiilor interetnice.

Una din dimensiunile acestor procese este oferirea cetățenilor cunoștințe, aptitudini și abilități necesare pentru participarea activă la dezvoltarea unei societăți democratice, crearea de oportunități pentru un dialog productiv și rezolvarea conflictelor dintre oameni, construirea consensului, comunicării și interacțiunii; conștientizarea drepturilor și responsabilităților omului, normelor și valorilor, standardelor sociale etice și morale. Fiind principalul partener în dezvoltarea democrației, comunitatea internațională se implică activ în dezvoltarea de proiecte, ce au ca menire creșterea culturii politice și responsabilității sociale a cetățenilor, oferind asistență pentru dezvoltarea societății civile în țara noastră.

Astfel, instituțiile societății civile, create în Republica Moldova în perioada reformelor democratice – organizații nonguvernamentale și nonprofit, centre, comunități, fundații etc. – încă de la începuturile activității lor au participat dezvoltând proiecte menite să implice o participare cât mai largă a cetățenilor prin dezvoltarea de proiecte de educație a maselor care vizează îmbunătățirea culturii politice, angajamentului civic și inițiativelor sociale. Deja în primii ani ai democratizării vieții publice a Republicii Moldova, programele educaționale ale ONG-urilor includeau domenii precum dezvoltarea societății civile, studiul liderilor comunității, fundamentele liderismului, descrierea și motivarea proiectului, alfabetizarea computerizată a membrilor asociațiilor nonguvernamentale. Astfel de activități, pe parcursul anilor '90, au fost realizate de către organizațiile internaționale Fundația Soros-Moldova, Fundația Eurasia, USAID, TACIS, FHI360, UNDP și altele. La cele internaționale s-au alăturat și unele organizații sociale din Republica Moldova, precum Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului; Centrul pentru Pluralism din Republica Moldova; Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale IDIS "Viitorul"; Asociația pentru Democrație participativă "ADEPT"; Centrul „Contact”; Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului; Institutul pentru Politici Publice; etc. – toate acestea au aceeași sarcină pentru educația civică. Trainingurile acestor organizații au preluat și au realizat sarcina nu numai de a educa democrația în mase, dar și de a inocula valorile democrației.

Promovând reforma economică, instituțiile societății civile insuflă o nouă viziune de inițiativă și responsabilitate personală.

O altă dimensiune determinată de relația democratizare-modernizare este cea a socializării politice.

Socializarea, bazată pe participarea mai largă a cetățenilor la procesele politice prin alegeri, dar și în calitate de candidați, este o altă dimensiune pozitivă modernizatoare pe care democrația o aduce. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale [208] a permis accesul ușor al unui număr cât mai mare din populație la o gamă largă de informație care contribuie la cunoștințele lor generale despre politic și astfel să înțeleagă și să evalueze faptele politice, să formuleze opțiuni politice și să participe la rezolvarea problemelor politice corespunzător statutului și rolurilor pe care le-au asimilat. Socializarea politică este un proces complex, multifazic de formare și dezvoltare a culturii politice a individului, de însușire de către acesta a unor roluri care îl fac capabil să participe la viața politică.

Asigurarea și protecția drepturilor omului, indiferent de apartenența sa etnică, consolidarea interconexiunilor democratice, constituie una din prerogativele fundamentale ale socializării politice a personalității în condițiile actuale. De aici, rezultă că, procesului modernizării îi revine un rol aparte în căutarea unor modalități adecvate rigoriilor actuale ale dezvoltării statului de drept, în condițiile democratizării societății contemporane și ale opțiunilor de integrare europeană a Republicii Moldova [45], acceptabile pentru aplanarea și depășirea disensiunilor și controverselor posibile în cadrul relațiilor interetnice. Societatea democratică tinde să ofere drepturi și facilități egale tuturor cetățenilor săi, indiferent de apartenența lor etnică, religioasă, socială etc., dar prevede și responsabilitatea lor în fața legii, precum și anumite restricții, care au menirea să condamne și să prevină pornirile și manifestările antiumane și antisociale, precum xenofobia, rasismul, egoismul național, șovinismul etc.

Fără îndoială, socializarea ca fenomen duce la evoluția procesului de înnoire a societății, a normalizării relațiilor umane și la consolidarea coeziunii interumane, care depinde în mod direct de gradul de implicare a reprezentanților tuturor etniilor care locuiesc în Moldova, de profunzimea conștientizării legităților acestui proces, de gradul de percepere a sarcinilor actuale și de perspectivă ale politicii sociale. Experiența europeană și mondială demonstrează că singura cale de soluționare a tuturor problemelor și controverselor în domeniul social-politic constă nu în dezmembrare, nu în neîncrederea reciprocă, ci în soluțiile democratice comunitare și colaborarea acestora.

Actualmente, fenomenul așa-numitor mutații psihologice, care se impun odată cu modernizarea, s-a manifestat diferit în toate republicile din fosta URSS. Posibilitățile oferite de democratizarea societății și reformele economice radicale permit ascensiunea la un nivel calitativ nou a relațiilor umane, ceea ce va determina și asanarea mai rapidă a societății în tranziție.

În dezbaterile contemporane, democratizarea, fiind analizată multiaspectual din perspectiva teoriei politice, politicii comparate, relațiilor internaționale, sociologiei, studiilor culturale și economiei politice, este abordată diferit, ca un set distinct de schimbări succesive realizate într-o perioadă anumită de timp, ca o serie de lupte politice cu final deschis, ca transformare a structurilor profunde sau ca utopie. Democratizarea este conceptualizată ca discurs, cerere, set de schimbări instituționale, formă de dominație a elitelor, sistem politic dependent de controlul popular, exercițiu al politicii de putere și cerere de solidaritate globală, iar enumerarea poate continua. Conform opiniei lui J. Grugel, democratizarea este un concept la fel de „contestat în esență”, precum democrația însăși [85].

Cu toate acestea, pe lângă problemele cu care se confruntă democrația ca formă de organizare politică și metodă de guvernare cu principiile și mecanismele sale, ea presupune o serie de avantaje determinate de interconexiunile de natură modernizatoare pe care le-a generat în anumite perioade de timp: participarea efectivă a populației la procesul de luare a deciziilor; prezența unor elite care guvernează societatea cu sprijinul acesteia, guvernare ce presupune responsabilitate și limite; prezența mai multor forțe politice legal recunoscute care luptă pentru acapararea puterii politice; structurarea unei ideologii bine definite; organizarea instituțiilor statului pe principiul separației puterilor în stat etc. Paradigma democratică s-a dovedit a fi produsul unui efort istoric, instituțional și cultural de anvergură, totuși democrația contemporană, prin geneza și manifestările sale curente, rămâne deseori dezorientată în fața unui șir de probleme, provocări și incertitudini care nu întotdeauna sunt soluționate în mod rațional și adecvat de către actorii politici și factorii decizionali.

Democratizarea Republicii Moldova a permis modernizarea sistemului politic al acesteia pe mai multe palete: instituțional, aici a avut mai multe efecte transformarea treptată a instituțiilor de stat, care a permis adaptarea acestora la noile realități. În Republica Moldova clasa politică a declarat mereu că au drept prioritate dezvoltarea conceptelor și programelor de reformare instituțională în condițiile transformărilor sociale și politice. Punct de reper în acest sens sunt recomandările și documentele de politici ale organizațiilor internaționale – Organizația Națiunilor Unite, UNESCO, Consiliul Europei, în care se scot în evidență rolul principal al

democratizării ca o condiție a asigurării drepturilor omului, dezvoltarea instituțională și a societății civile.

Astfel, procesul democratizării a dus la o serie de interconexiuni, care pe lângă procese de modernizare declanșate la nivelul societății civile au presupus și transformări instituționale în conformitate cu realitățile. Un exemplu în acest sens este Hotărârea de Guvern nr. 966 din 09.08.2016 [91] privind aprobarea Planului de Acțiuni privind reforma de modernizare a serviciilor publice pentru anii 2017-2021, care prevede realizarea obiectivelor ce țin de modernizarea serviciilor publice statuate în Strategia de reformă a administrației publice pentru anii 2016-2020. În același timp, reforma administrației publice este o pre-condiție pentru realizarea oricărei alte reforme în orice sector și pentru implementarea angajamentelor importante asumate prin Programul de activitate al Guvernului; Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană; Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”; Obiectivele de Dezvoltare Durabilă. Continuitatea, durabilitatea și impactul tuturor inițiativelor de reformă, care implică resurse umane și financiare considerabile, presupun pregătirea unui corp de funcționari motivați și profesioniști, care să aplice în activitatea lor proceduri moderne de bună guvernare. Astfel, procesele de modernizare democratică din prezent constituie un deziderat declarat de toate guvernările ce au fost la conducere în ultimii zece ani.

Modernizarea politică a Republicii Moldova se realizează gradual, la toate nivelurile, fără a avea un impact vizibil pentru moment, dorindu-se totuși ca în timp să aibă loc transformarea tuturor componentelor politice și sociale ale statului. Astfel, reforma sistemului administrației publice este un proces complex de apropiere a țării noastre de standardele Uniunii Europene, iar scopul final este transformarea Republicii Moldova într-un partener de încredere al Uniunii Europene, care are instituții democratice și moderne. Așadar, un prim pas în acest sens a fost crearea Consiliului național pentru reforma administrației publice, care de altfel este și o recomandare a partenerilor de dezvoltare, consiliul fiind o platformă de nivel înalt pentru luarea deciziilor privind direcțiile strategice ale reformei administrației publice atât la nivel central, cât și la nivel local [50].

Republica Moldova și-a asumat un angajament formal de a accelera dezvoltarea țării. Având un cadru de lucru strategic, care definește calea de dezvoltare a Republicii Moldova, în prezent avem o situație în care guvernarea vorbește despre succesul reformelor realizate, în special cele legate de Agenda de Asociere, iar opoziția și societatea civilă contestă rezultatele acestor reforme. În atare sens, reformele în domeniul administrării publice, de rând cu cele din

justiție, sunt fundamentale, deoarece succesul acestora va avea ca impact realizarea reformelor din toate celelalte sectoare. Astfel, o birocrație eficientă constituie temelia procesului de transformare, stabilind relații eficiente dintre stat, populație și sectorul privat. Starea de lucruri existentă, dar și oportunitățile create prin semnarea Acordului de Asociere necesită urgentarea definirii strategiei operaționale de reformă atât la nivel central, cât și la nivel local. În acest context putem defini problema-cheie: realizarea obiectivelor de bună guvernare și implementarea angajamentelor Acordului de Asociere necesită un sistem de administrație publică eficient și responsabil [2].

O dimensiune practică de modernizare instituțională reprezintă E-guvernarea. Particularitățile și valorile E-guvernării (guvernării electronice) sunt creșterea implicării mai active a cetățenilor în procesul decizional.

Actualmente, rolul principal al E-guvernării este de a schimba relațiile dintre stat și cetățeni, dintre guvernanți și guvernați cu ajutorul tehnologiilor informaționale. Scopul final care se dorește a fi atins este ca E-guvernarea să devină un instrument, o metodă eficientă de interacțiune dintre cetățeni și stat. Procesul de democratizare început acum o jumătate de secol, în o parte din țările lumii a dus la crearea de condiții noi, modernizatoare, unde administrația se dezvoltă, manifestând o creștere continuă a serviciilor publice. Este evidentă în acest sens tendința statelor de a găsi soluții la noile provocări, de a face față unor noi necesități sociale, de a oferi noi condiții de viață mai bune membrilor lor. Desigur, statul modern cu aparatul său administrativ enorm trebuie să reziste schimbărilor și să se axeze pe noi modalități de guvernare. Paralel, e cazul să invocăm și fenomenul globalizării, în condițiile căruia practic a devenit indispensabilă utilizarea noilor tehnologii informaționale și comunicaționale, inclusiv la nivelul administrației publice centrale și locale [117, p.12-13]. În ultima vreme, tot mai mult au fost conștientizate multiplele priorități și avantaje pe care le aduc tehnologiile performante, acestea fiind implementate activ în vederea sporirii eficienței și democratizării administrației publice. Pe cale de consecință se poate susține că, în prezent, guvernarea electronică reprezintă un vector principal care ar garanta reformarea administrației publice, a modernizării acesteia. Tot aici se mai poate vorbi și de alte proiecte din domeniul justiției, care au ca scop utilizarea tehnologiilor informaționale, pentru a exclude implicarea factorului uman în repartizarea dosarelor și diminuarea fenomenului corupției.

De asemenea, putem remarca dezvoltarea de proiecte în sfera alegerilor ce vizează utilizarea tehnologiilor informaționale. Registrul electronic al alegătorilor permite monitorizarea

în timp real a alegătorilor care participă la vot. Astfel, utilizarea acestui sistem permite o mai mare transparență în ziua alegerilor vizavi de numărul alegătorilor care au participat la vot, dar și exclude o serie de fraude, prin faptul că nu permite votarea dublă și fraudarea alegerilor prin utilizarea unor buletine de vot suplimentare. Această componentă legată de alegeri necesită încă a fi dezvoltată prin oferirea posibilității implementării votului electronic, drept oportunitate pentru participarea cât mai multor cetățeni, în special cei aflați peste hotare, în cadrul scrutinelor. Astfel, crearea unui Sistem Informațional pentru Votul prin Internet [221] se va înscrie în actualele tendințe legate de digitalizarea serviciilor guvernamentale, dar și prin faptul că va sigura un principiu constituțional de acces nediscriminatoriu al tuturor cetățenilor la vot egal, direct, secret și liber exprimat [49, p.42].

Succesul conceptului de guvernare electronică depinde mult de voința politică a guvernanților. Deoarece, pentru a face funcțional acest sistem, autoritățile trebuie să parcurgă o serie de etape, precum: informatizarea și tehnologizarea instituțiilor publice în paralel cu extinderea infrastructurii informaționale naționale; instituirea obligativității utilizării mijloacelor electronice de către toate instituțiile publice în raport cu cetățenii, concomitent cu informarea și educarea beneficiarilor, și, nu în ultimul rând, instituirea obligativității utilizării mijloacelor electronice de către toți cetățenii în raporturile acestora cu administrația publică [208].

Din perspectiva celor menționate, se poate susține că guvernarea electronică este un proces de reformare a sectorului public prin noi tehnici de management al informației, creat cu scopul de a spori gradul de participare politică a cetățenilor, de a eficientiza activitatea aparatului administrativ și activitatea statului în întregime. Avantajele pe care le aduce din punct de vedere democratic utilizarea E-guvernării, îl constituie accesul cetățenilor la informația publică, participarea societății civile la procesul decizional, asigurarea transparenței actelor administrative și comunicarea operativă cu cetățenii. Crearea acestei legături între veriga-sistem și veriga-cetățean este absolut necesară pentru a înlocui neîncrederea care există în autorități, cu încrederea din partea oamenilor că vor fi protejați și respectați de instituțiile statului.

Democratizarea Republicii Moldova a avut ca rezultat necesitatea modernizării și a sferei justiției, iar statul de drept este un element fundamental al unui stat democratic [152]. Astfel, putem remarca rolul Uniunii Europene care susține reforma sectorului justiției în Republica Moldova prin diverse proiecte demarate până în 2017, proiectele au sporit independența și eficiența instituțiilor juridice de urmărire penală și de investigare prejudiciară și au oferit asistență pentru coordonarea eforturilor de reformare a diverselor instituții. Acestea fiind:

Susținerea sistemelor de executare, probațiune și reabilitare din Republica Moldova; Proiect de sprijin în investigarea prejudiciară, urmărirea penală și organizarea apărării în Republica Moldova; Sporirea eficienței, responsabilității și transparenței instanțelor de judecată din Republica Moldova; etc.

O altă dimensiune, pe care a adus-o democratizarea vieții politice din Republica Moldova, este sfera drepturilor omului. Această sferă a devenit un subiect important promovat intens de societatea civilă și impus autorităților, făcându-le pe acestea să-și asume responsabilitatea pentru atare domeniu, prin adoptarea mai multor acte internaționale, cum ar fi: Convenția Europeană pentru Drepturile Omului; Declarația Universală a Drepturilor Omului și o serie de alte convenții internaționale ce vin să protejeze drepturile copilului și a persoanelor cu dizabilități [181]. Astfel, autoritățile și-au asumat, prin actele internaționale pe care le-au semnat și prin legislația națională, că drepturile omului trebuie protejate și puse în aplicare, iar discriminarea pe orice motiv este combătută [47].

Domeniul drepturilor omului [140] din perspectiva modernă a experienței internaționale, a obligat autoritățile să asigure și să creeze condiții ca toate grupurile din societate să fie respectate, fiind puse în aplicare măsuri de combatere a discriminării și definite obiective specifice în acest sens, prezente în toate politicile sociale, guvernările asumându-și să ia măsuri pentru a proteja cetățenii împotriva discriminării și excluderii sociale.

Recunoscând diversitatea drept valoare care necesită eforturi continue pentru a se asigura că toți participă la viața comunității, că se identifică cu comunitatea și că nu se simt excluși. Autoritățile și-au asumat să promoveze în mod activ diversitatea și coeziunea socială, în cele mai bune interese ale tuturor cetățenilor, prin punerea la dispoziție a resurselor necesare, susținerea și subvenționarea activității ONG-urilor, promovarea dialogului și încurajarea parteneriatelor dintre diverși actori sociali. Politicienii și personalul instituțiilor de stat asigură, împreună cu toți partenerii strategici, încorporarea și transpunerea obiectivelor de egalitate în strategii specifice, planuri și furnizarea de servicii publice [153].

Din perspectiva educațională, procesul de democratizare a Republicii Moldova a permis conștientizarea ancorării politicilor sale și în sfera educației internaționale [180]. În acest context, Moldova participă la numeroase acțiuni academice ale Uniunii Europene în domeniul educației, bunăoară Erasmus Plus. Universitățile din toată lumea, în special cele din Europa, și-au dezvoltat politicile lor educaționale luând în calcul diversitatea culturală, construită pe doi piloni, și anume:

- aspectul modernizator al creării de legături între sistemul educațional moldovenesc și cel internațional, constă în abordarea bazată pe protejarea și stimularea cunoașterii și aprecierii pentru propria cultură, pentru rădăcini și pentru identitate;
- încurajarea deschiderii și interesului real pentru celelalte culturi, într-un spirit de toleranță și respect reciproc.

Așadar, sunt considerate a fi extrem de importante atât recunoașterea, cât și conștientizarea diferențelor și identităților dintre culturi, încercând să se realizeze o îmbogățire a dialogului intercultural. Procesul de integrare europeană presupune, în mod evident, și existența diferitelor forme de dialog. Extinderea Uniunii Europene reprezintă o oportunitate de cunoaștere a culturii diferitelor țări și o încercare de înțelegere reciprocă dincolo de avantajele economice.

De la adoptarea Declarației de la Bologna în 1999, învățământul superior din Europa a intrat într-o nouă fază a reformei. Deci, când vorbim de respect pentru diversitate, ne referim la educarea întregii populații, pentru a învăța să aprecieze diversitatea, să-și schimbe comportamentul și atitudinea față de diferite grupuri pe care le-ar putea discrimina din cauza stereotipurilor și a prejudecăților. Proiectele de mobilitate educațională au contribuit la:

- ✓ creșterea competențelor și capacității organizațiilor nonguvernamentale care lucrează cu tinerii în domeniul diversității;
- ✓ creșterea nivelului de cunoștințe privind accesarea fondurilor europene destinate tinerilor, în mod special "Youth in Action" și "Erasmus Plus".

Noile paradigme educaționale, promovate cu insistență în ultimul timp, inclusiv grație inițiativei UNESCO, includ și educația pentru toleranță ca prioritate, paralel cu educația pentru pace și democrație și educația pentru drepturile omului. Aceste componente însemnate ale educației axiologice au ca scop cunoașterea și respectarea valorilor fundamentale ale societății democratice, dezvoltarea conduitei participative la viața socială, cultivarea păcii și a toleranței etc. În Concepția Educației din Republica Moldova, printre temeiurile obiectivelor educaționale se evidențiază și formarea capacității de a acționa pe baza tolerării diferențelor [208], iar la indiciile culturii civice atestăm manifestarea toleranței față de diferențe și a solidarității în viața cotidiană.

Așadar, democrația, ca atitudine și comportament, se învață, se însușește pe bază de modele de la cea mai fragedă vârstă, școala devenind laboratorul principal pentru practicarea sau exersarea acesteia, dar și un agent de integrare socială, și un centru cultural al comunității. Cadrul sociopolitic transformator al societății în schimbare din Republica Moldova este însoțit

de factori evolutivi complecși și multivalenți ca semnificație și rezonanță socială majoră pentru binele comun, dar totodată și pentru binele în parte al fiecărui cetățean. Astăzi devine tot mai vădit rolul pe care ar trebui să îl aibă instituțiile statale și politice la edificarea democrației pluraliste, observăm totuși că calea parcursă de instituțiile politice în procesul de democratizare, nu este una rectilinie, ci în salturi, marcată de enorme dificultăți ale devenirii în condițiile dependenței economice.

3.3. Concluzii la Capitolul 3

Analiza evoluției democratice a Republicii Moldova ne permite la finalul acestui parcurs istoric, să facem unele concluzii:

1. În faza inițială a schimbărilor radicale, viața socială în Republica Moldova a cunoscut o fierbere politică de amploare, în proces fiind antrenate pături largi de populație în acțiuni politice diverse: manifestații numeroase, mitinguri de protest, dezbateri politice zgomotoase. În perioada de democratizare a sistemului politic din Republica Moldova, atitudinea cetățenilor țării față de politică s-a schimbat substanțial: de la limita extremă de politizare a conștiinței maselor la începutul transformărilor, la starea de apatie profundă și de extenuare cauzată de decepțiile față de politică, căci aceasta nu a reușit să creeze pentru populație condiții pentru un nivel de viață decent.
2. Democratizarea Republicii Moldova poartă un caracter anevoios și necontinuu manifestat prin oscilații continue în evoluție sau stagnare, fapt care a dus la mișcări înapoi, iar exemplul reformelor administrativ-teritoriale care a presupus trecerea de la raioane la județe, și apoi iarăși la raioane, este unul elocvent. Transformările care au avut loc în procesul de democratizare și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova poate fi caracterizat printr-o ambiguitate teleologică cu privire la forma și finalitatea pe care acesta trebuie să o aibă la sfârșitul procesului de tranziție.
3. Sistemul politic din Moldova este încă unul tranzitoriu, în aceste condiții importanța democratizării acestuia este una primordială, ceea ce se poate realiza numai prin valorificarea vectorului european ca și catalizator al procesului de reformare. Totodată, putem remarca și rolul pe care l-a avut Uniunea Europeană în toți acești ani pentru consolidarea și modernizarea a tot ceea ce înseamnă instituții și bună guvernare în Republica Moldova.
4. Democratizarea Republicii Moldova a declanșat modernizarea sistemului politic al acesteia pe mai multe palete, cum ar fi cel instituțional, aici a avut mai multe efecte

transformarea continuă a instituțiilor de stat, care a permis adaptarea acestora la noile realități. În Republica Moldova au loc căutări active în domeniul dezvoltării conceptelor și programelor de dezvoltare instituțională în condițiile transformărilor sociale și politice, dorindu-se realizarea unei democrații consolidate. Punct de reper în acest sens sunt recomandările și documentele de politici ale organizațiilor internaționale, în care se scot în evidență rolul principal al democratizării ca o condiție a asigurării drepturilor omului, a dezvoltării instituționale și a societății civile.

5. Procesul democratizării a creat o serie de interconexiuni, care pe lângă procese de modernizare, declanșate la nivelul societății civile, au presupus și transformări instituționale în conformitate cu realitățile existente. Ca rezultat, s-a reușit într-o anumită măsură, formarea unei societăți civile, modernizarea serviciilor publice, recunoașterea drepturilor omului, iar majoritatea politicilor statului înglobează elemente ce țin și de crearea de oportunități pentru participare egală a tuturor cetățenilor.

4. CONSECINȚELE GLOBALIZĂRII ASUPRA DEZVOLTĂRII SISTEMULUI POLITIC MOLDOVENESC

Plecând de la premisa că globalizarea reprezintă o întindere a proceselor economice, politice, sociale și culturale peste granițe, regiuni și continente, determinate de extinderea activităților actorilor transnaționali de nivel global, aceștia au determinat și stabilit regulile de organizare și desfășurare a anumitor acțiuni pe un areal întins. Astfel, globalizarea, ca și proces complex, presupune interacțiuni și interdependențe multiple dintre societăți ce aparțin unor zone de civilizații diferite. Aceasta generând fenomenul standardizării, prezent practic în toate nivelurile: politic, economic și cultural [54, p-94-95], iar în acest mod, globalizarea devine o forță ce se impune în mod incontestabil și în evoluția sistemului politic al statelor. În primul subcapitol, vom analiza contribuția Uniunii Europene în consolidarea democrației, modernizarea instituțiilor și serviciilor publice din Republica Moldova, care din perspectiva proximității geografice pentru țara noastră reprezintă un actor regional, iar prin potențialul său economic, tehnologic, politic și diplomatic reprezintă un actor de anvergură globală. În al doilea subcapitol, vom analiza rolul altor trei actori globali, și anume, a Organizației Națiunilor Unite, Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională și a Băncii Mondiale, precum și rolul, și impactul acestora asupra transformărilor democratice din Republica Moldova.

4.1. Impactul proceselor europenizării asupra sistemului politic al Republicii Moldova: realități și perspective

Condițiile dictate de provocările globale de la începutul anilor '90, întregul sistem internațional contemporan a devenit tot mai complex, nevoit a fi adaptat noilor realități. În noile condiții, singura opțiune a Republicii Moldova și a statelor ce au pornit pe calea democratizării, a fost angajarea acestora într-un amplu proces de restructurare și modernizare pentru a-și consolida instituțiile statale, dar și pentru a ajusta politicile lor la provocările pe care le aduce globalizarea.

Disoluția Uniunii Sovietice în mai multe entități politico-statale independente, decise să-și afirme în mod suveran propria lor identitate politică, economică și culturală, a determinat actorii vieții internaționale să-și revizuiască din temelie atât conținutul, cât și forma raporturilor contractuale cu noile state ex-sovietice. Uniunea Europeană (pe atunci Comunitatea Economică Europeană) nu a fost o excepție în acest sens. La 20 iulie 1992, Comisia Europeană propune semnarea acordurilor de parteneriat și cooperare cu noile state independente, apărute în urma destrămării URSS [101, p.23] (Anexa 2). Negocierile pentru semnarea APC au început cu mai multe state exsovietice, dar nu și cu Moldova. La 01 noiembrie 1993 și, repetat, la 28 ianuarie

1994, Președintele Republicii Moldova, Mircea Snegur, adresează președinților Consiliului European și Comisiei Europene scrisori, în care constată cu regret că Moldova este unica țară din spațiul Europei Centrale și de Est cu care UE încă nu și-a definit relațiile.

Insistența autorităților moldovenești de atunci a făcut până la urmă ca Acordul de Parteneriat și Cooperare (APC) să fie negociat și semnat într-un termen destul de scurt - la 28 noiembrie 1994, la numai 10 luni de la ultimul mesaj al președintelui Snegur. Evoluția cronologică a relațiilor dintre Republica Moldova și UE poate fi văzută în Anexa 2. Deoarece intrarea în vigoare a APC era de lungă durată, la 02 octombrie 1995 a fost semnat și la 01 mai 1996 a intrat în vigoare Acordul interimar privind comerțul dintre Republica Moldova și UE, fapt care a permis o dinamizare a schimburilor comerciale.

Sfârșitul anului 1994 și prima jumătate a anului 1995 este perioada când Moldova apare într-o lumină favorabilă pe arena internațională, ajungând chiar să fie un exemplu al reformelor democratice. Anume în această perioadă, mai exact la 13 iulie 1995, Republica Moldova devine prima țară din CSI care este admisă în Consiliul Europei, pas important pe calea apropierii țării noastre de standardele democrațiilor europene. În același timp, țara noastră continua să-și stabilească noi parteneriate de dezvoltare cu Uniunea Europeană. Acest parteneriat stabilit cu Uniunea Europeană reprezintă de fapt un amplu proces de europenizare. Astfel europenizarea este un proces complex de transformare pe care și l-au asumat statele ce au aderat la Uniunea Europeană, precum și alte state vecine cu UE care au semnat Acorduri de Asociere [2], precum și alte acte strategice de colaborare. Europenizarea presupune asumarea identității și culturii europene, preluarea treptată a modelului politic, economic, social, de guvernare predominant în statele membre UE, asimilarea politicilor de organizare, a structurilor economice, organizaționale, a acquis-ului comunitar, redefinirea identităților naționale, regionale, locale în raport cu identitatea europeană. Acordul european propus unor țări ex-socialiste conține prevederi politice și economice pe care statele ex-sovietice, cu excepția celor baltice, nu sunt în măsură să le îndeplinească în totalitate și, prin urmare, li se propune un acord de tip intermediar, ancorat pe promovarea cooperării, sprijinirea construcției instituționale și consolidarea societății civile, dezvoltarea dialogului politic și deschidere. În acest sens, acordurile de parteneriat și cooperare, pe de o parte, și acordurile de asociere și stabilizare, pe de alta, prezintă prin esența și caracterul lor două abordări regionale distincte ca obiectiv final și spațiu de aplicare, plasând relațiile dintre părți pe diferiți vectori.

Așadar, relația RM cu UE a fost strâns legată de vectorul de politică externă a guvernelor ce s-au perindat pe parcursul anilor de după independență.

În programul Guvernului Sangheli tematica relației Republicii Moldova cu Uniunea Europeană era descrisă doar printr-o singură frază generală. Faptul că relația țării noastre cu Uniunea Europeană reprezintă o prioritate pentru politica externă, la fel prioritară este și relația cu Comunitatea Statelor Independente.

Spre deosebire de predecesorul său „agrarian“, Guvernul Ciubuc I, nu face nici o referință la relația țării noastre cu Uniunea Europeană. În schimb, guvernul Ciubuc II se produce în condiții absolut noi, pentru prima dată într-un program de guvernare votat în Parlamentul Republicii Moldova s-a stipulat că integrarea europeană este un obiectiv strategic al politicii externe a Republicii Moldova, fiind aduse motivarea și pașii necesari de întreprins întru realizarea acestui scop.

Evoluția politică din cadrul ADR a culminat, din punct de vedere politic, cu formarea Guvernului Sturza, constituit în baza unei formule absolut noi – „Algoritmul politic“. Considerăm că acesta este guvernul care s-a afirmat drept un guvern proeuropean (de fapt, unicul până atunci), iar proeuropenismul a jucat un rol esențial în soarta sa ulterioară. Demiterea ulterioară a Guvernului ADR a servit drept hârtie de turnesol în materie de „proeuropenism“ al forțelor politice din Republica Moldova. Însuși titlul programului de guvernare se declara a fi axat pe dezideratul integrării europene: „Supremația legii, revitalizare economică, integrare europeană“. Putem spune că este un program, într-un anumit sens, novator, deoarece, în opinia noastră, este primul program de guvernare care se prezintă sub o formă politică – ca o „Concepție politică” [45]. Este o schimbare importantă, deoarece însăși forma prezentării programului denotă o „mutație“ politică ce este mult mai aproape de o formă și de un conținut european. Cel puțin, în domeniul politicii externe, acest program de guvernare a stabilit o claritate și o anumită coerență.

În această perioadă, frontul de activitate al MAE, al Guvernului erau concentrate într-o singură direcție – integrarea europeană. Iar subcapitolul dedicat acestei probleme, chiar în titlul său, menționează în mod expres acest lucru: „Integrarea țării în Uniunea Europeană este obiectivul strategic principal al politicii externe a Republicii Moldova. Această orientare este determinată de factorii obiectivi ai edificării unui stat democratic și prosper, bazat pe economia de piață, și angajării în spațiul european de securitate și stabilitate” [53, p.28-38].

Argumentăm că prevederile acestuia s-au bazat pe intensificarea demersurilor politico-diplomatice în favoarea demarării negocierilor privind asocierea Republicii Moldova la UE, pe încheierea unui Acord de Liber Schimb între Republica Moldova și Uniunea Europeană și pe obținerea din partea UE a unui regim de vize favorabil pentru cetățenii Republicii Moldova [24]. Ultima parte a documentului este, în opinia noastră, una centrală, deoarece subordonează,

practic, întreaga activitate în domeniul politicii externe dezideratului integrării europene. În mod logic, capitolul „Politică externă“ a Guvernului Sturza nu conținea nicio referință la CSI. Iar referința la relațiile cu Federația Rusă era făcută în contextul „reglementării situației conflictuale din raioanele de Est ale republicii“ și în contextul conformității serviciilor de mediere din partea țărilor mediatoare, inclusiv a Federației Ruse.

O reușită a programului dat, pe lângă coerența logică în expunerea priorităților politicii externe, este, în opinia noastră, și cea politică. Anume orientările fundamentale de politică externă a Republicii Moldova, care derivă din interesele naționale vitale de edificare a unui stat independent, prosper și democratic, integrat plenar în structurile europene, vor fi menținute și promovate în continuare [195, p.158].

Demiterea Guvernului Sturza, care își câștigase faima de cel mai proeuropean guvern din recenta istorie a Republicii Moldova, a avut efectul unui scurtcircuit în evoluția parteneriatului cu Uniunea Europeană. Pusă în fața unui mesaj confuz și în condițiile instabilității politice de la Chișinău, asociată cu dificultatea de a prevedea posibila configurație și orientare politică a viitorului Guvern, Uniunea Europeană a fost nevoită să aleagă expectativa în relațiile sale cu Republica Moldova. De asemenea, a fost suspendat dialogul politic cu autoritățile de la Chișinău, fapt tradus prin amânarea, pentru o perioadă nedeterminată, a reuniunii Consiliului de Cooperare preconizată pentru 16 noiembrie 1999. Lipsa unui dialog activ cu UE în preajma pregătirilor pentru istorica ședință a Consiliului European de la Helsinki, a constituit un mare deserviciu pentru politica de integrare europeană promovată de Republica Moldova [184, p. 168], țara noastră fiind omisă în concluziile Consiliului European de la Helsinki cu privire la extinderea spre Est a UE. Odată cu venirea Guvernului Braghiș, vectorul politicii externe s-a schimbat, această guvernare readuce problema integrării europene în albia chestiunilor generale. În consecință, Uniunea Europeană nu mai prezintă un cadru prioritar de stabilitate, pierzând caracterul său strategic. Acest rol este transferat din nou în CSI. În același timp, prioritățile politicii externe vor fi nuanțate și adoptate în funcție de evoluțiile internaționale, cu impact direct sau indirect asupra Republicii Moldova și în concordanță cu interesele țării în vederea edificării unui stat prosper și democratic.

În ceea ce privește, Guvernarea din timpul lui Vladimir Voronin, problema integrării Republicii Moldova în UE devine una din liniile de demarcare între trecut și viitor. Mesajul politic din partea structurilor de stat rămâne, în cele mai multe cazuri, încă foarte ambiguu.

Merită să fie menționat faptul că după intrarea în vigoare a Acordului de Parteneriat și Cooperare la 01 iulie 1998 [1], relațiile RM cu UE au fost plasate într-un cadru legislativ oficial, care a pus și baza juridică a aplicării *programului TACIS* ca o formă de asistență tehnică în

Moldova. Deși conceput inițial ca un program chemat să materializeze sprijinul UE pentru desfășurarea procesului de tranziție în statele ex-sovietice, evoluția sa timp de un deceniu a marcat caracterul și obiectivele sale originale. Astfel, asistența furnizată de TACIS nu mai poate fi redusă doar la conținutul său tehnic, ea concentrându-se în acel moment asupra dezvoltării unor economii de piață viabile în spațiul ex-sovietic, precum și a consolidării bazelor lor democratice și juridice. Intrarea în vigoare a Acordurilor de Parteneriat și Cooperare într-o serie de state din spațiul CSI, a făcut ca TACIS-ul să devină principalul instrument de implementare a APC (Anexa 1).

Inițind în acest sens un amplu program de asistență intitulat „Implementarea APC“, programul TACIS a reușit să-și aducă contribuția la consolidarea capacităților instituționale și la perfecționarea sistemului de comunicare și de luare a deciziilor între instituțiile implicate în derularea consecventă a procesului de materializare a obiectivelor APC [25, p.18]. În plus, sub auspiciile sale au fost elaborate un șir de instrumente de natură să faciliteze eforturile de aliniere a legislației moldovenești la normele și standardele legislației Uniunii Europene. De asemenea, TACIS a fost un program promotor al cooperării transfrontaliere și al integrării Republicii Moldova în rețeaua transeuropeană de transport.

Astfel, în conformitate cu art. 78 din APC, UE se angaja să acorde Moldovei asistență financiară și tehnică temporară sub formă de donații prin intermediul programului TACIS. La început, acest program a avut trei etape [13, p.48-49]:

- a. 23 septembrie 1997 - septembrie 2008: implementarea APC. A fost elaborat Ghidul pentru implementarea APC care avea drept scop să asiste funcționarii moldoveni în eforturile lor de interpretare și implementare a APC, să ofere asistență în domeniul legislației existente;
- b. februarie - decembrie 1999: stabilizarea capacităților structurale și facilitarea conștientizării de către opinia publică din Moldova a rolului și importanței implementării APC. Astfel, a fost creată o bază de date privind legislația Moldovei și a UE, a fost înființat un centru de documentare, au fost realizate studii privind armonizarea legislației etc;
- c. aprilie 2000 - 2003: o perioadă cu un buget total de 2,5 mil euro.

În martie 2004 este lansat un nou concept al programului TACIS care urmărea două obiective de bază: reducerea sărăciei și cooperarea cu UE în domenii de interes strategic. Noul concept presupunea și diversificarea spectrului de instrumente. Astfel, pe lângă asistența tehnică vorbim și despre twinning, investiții, sprijin pentru buget. De asemenea, TACIS devine un promotor al cooperării transfrontaliere și al integrării Moldovei în rețeaua transeuropeană de transport.

Printre programele sprijinite de TACIS pentru Moldova sunt:

1. Programul de infrastructură la posturile de frontieră Leușeni-Ungheni-Giurgiulești (începând cu 1997).
2. Programul de cooperare transfrontalieră (dezvoltarea sectorului privat în agricultură, stimularea activității întreprinderilor mici și mijlocii, stimularea și încurajarea antreprenoriatului și a sectorului informal) la Ungheni (octombrie 2002 - octombrie 2004).
3. Programul de informare și educație în domeniul protecției mediului (elaborarea unui pachet informațional pentru oficialități, reprezentanți ai ONG-urilor etc., instruirea echipelor naționale și formarea formatorilor, proiecte pilot la nivel național și regional) (octombrie 2002- decembrie 2004).
4. Consolidarea managementului la frontieră (activități menite să faciliteze traficul de persoane și de bunuri la frontieră, precum și să combată activități criminale, ca traficul ilicit de persoane, etc.) (decembrie 2003 - decembrie 2004).
5. Programul de armonizare a sistemului de standardizare din Republica Moldova (armonizarea legislației, dezvoltarea resurselor umane, capacități instituționale, promovarea cooperării internaționale în acest domeniu) (aprilie 2003 - aprilie 2005).
6. Programul de consultanță politică pentru oficiile Prim-ministrului și al ministrului Economiei (elaborarea și implementarea Programului de reforme al Guvernului Republicii Moldova și, în particular, a Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (11 martie 2004 - 11 martie 2005), [19, p.5-6.].

Un alt instrument de asistență financiară al UE este *Programul Securității Alimentare (Food Security Programme, FSP)* [46, p. 18]. Acesta este un program destinat reducerii sărăciei și îmbunătățirii securității alimentare, inclusiv prin măsuri luate în sectorul agricol, reformă socială și managementul banilor publici. Acesta a constituit programul ce presupunea suport bugetar condiționat de realizarea unor angajamente stipulate anterior. În Anexa 1 puteți vedea sumele alocate de UE, inclusiv prin intermediul Programului TACIS și FSP pentru perioada 1991 - 2006.

Revenind la Acordul de Parteneriat și Cooperare, menționăm că acest document a fost instituit inițial pentru o perioadă de zece ani, și avea următoarele obiective: continuarea dialogului politic; promovarea comerțului și a investițiilor; cooperarea în domeniile legislativ, economic, social, financiar și cultural; susținerea eforturilor Moldovei de a consolida democrația, de a dezvolta economia și de a finaliza tranziția la economia de piață.

Încă din preambulul documentului observăm că prevederile Acordului de Parteneriat și Cooperare exprimă de fapt chintesența acestuia, și anume: angajamentul Comunității, Statelor ei

Membre și al Republicii Moldova de a consolida libertățile politice și economice care constituie însăși baza parteneriatului [184, p.160].

În general, dacă e să ne referim la procesul de integrare europeană, acesta presupune o abordare generală, globală. Astfel, integrarea politică, ca domeniu distinct, nu presupune un proces identic cu integrarea culturală sau integrarea psihologică, ci reprezintă o componentă a integrării ca atare.

Integrarea Republicii Moldova în UE a devenit una din problemele principale ce frământă clasa politică din Moldova. Practic, integrarea a devenit un element constant al vocabularului politic, fie prin exprimarea adeziunii la valorile și perspectiva integrării europene, fie prin contestarea oportunității integrării europene pentru Republica Moldova.

În pofida amplului efort diplomatic, menționăm că Moldova, în acel moment, a fost acceptată doar cu statut de observator, lăsând, astfel, deschisă pentru moment chestiunea includerii sale cu statut de participant cu drepturi depline în Pactul de Stabilitate.

Desfășurarea primelor reuniuni ale celor trei instituții consacrate de APC în derularea dialogului politic au scos în evidență nuanțarea discursului proeuropean al autorităților de la Chișinău în vederea integrării graduale a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. În acest sens, merită a fi menționat mesajul din 13 decembrie 1996 al dlui Petru Lucinschi, președintele Republicii Moldova, adresată dlui Jacques Santer, președintele Comisiei Europene, în care pentru prima dată a fost exprimată oficial ideea asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană către anul 2000. Urmărind materializarea acestui obiectiv, la 27 octombrie 1997 Petru Lucinschi adresează o nouă scrisoare lui Jacques Santer, solicitând inițierea negocierilor privind semnarea unui Acord de Asociere la UE. Deși această scrisoare a fost concepută de partea moldovenească ca o cerere oficială de aderare la UE, nu putem spune că tot astfel a fost primit mesajul de către partea europeană.

Pe parcursul anilor, de la proclamarea independenței, a fost edificat un dialog relativ stabil între UE și RM [37, p. 38]. Putem vorbi chiar despre un cadru juridic, mai mult sau mai puțin funcțional, care pare să confirme doleanța noastră de integrare europeană (este vorba de Acordul interimar privind comerțul, Acordul privind comerțul cu mărfuri textile și Acordul de Parteneriat și Cooperare).

Dialogul politic reprezintă unul din elementele esențiale ale Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova. Noua formă de cooperare politică este, deopotrivă, expresia interesului UE de a angaja Moldova în asumarea fermă a responsabilității ce-i revine întru conservarea stabilității și securității în Europa, precum și al interesului Republicii Moldova de a-și asigura sprijinul UE în consolidarea fragilului său statut

de stat independent și integrarea sa în comunitatea națiunilor democratice. Obiectivele enunțate de dialogul politic sunt edificatoare în această privință. În conformitate cu acestea, Părțile se angajează să contribuie la o mai mare convergență a pozițiilor lor în problemele internaționale de interes reciproc, să sprijine transformările politice și economice ce au loc în Republica Moldova, să încurajeze cooperarea în chestiuni ce țin de consolidarea stabilității și securității în Europa, respectarea democrației, promovarea drepturilor omului și ale minorităților.

În acest sens, Acordul de Parteneriat și Cooperare [1] preia majoritatea obiectivelor prezente în Acordul European, este fundamentat pe aceleași principii democratice declarate esențiale pentru implementarea ambelor acorduri, cuprinde aceleași domenii de colaborare și dezvoltă același model de instituționalizare a dialogului politic etc.

Acordul de Parteneriat și Cooperare nu trebuie văzut doar prin prisma unui simplu acord ce stabilește regulile chemate să guverneze evoluția de mai departe a relațiilor moldo-europene. Putem vedea în acest Acord și un angajament încheiat între cele două Părți în numele afirmării valorilor democratice. Prin intermediul acestuia, Uniunea Europeană s-a angajat să susțină eforturile realizate de Republica Moldova, îndreptate spre consolidarea democrației și finalizarea tranziției spre o veritabilă economie de piață. Consolidarea și diversificarea legăturilor economice și comerciale nu mai este un scop în sine, acestea fiind mai degrabă un mijloc pentru a crea o largă simetrie de dezvoltare în toate domeniile de cooperare între Republica Moldova și Uniunea Europeană.

În anul 2001, UE lansează o nouă inițiativă privind relația sa cu statele din Europa de Est, numit Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, tot atunci țara noastră a fost invitată să participe la activitățile Conferinței Europene - for consultativ la nivel de miniștri ai afacerilor externe ai țărilor candidate la aderare în UE. Un alt motiv important, pentru care Moldova a fost invitată la acest for, este apropierea geografică a Uniunii Europene de frontierele noastre. Astfel, în 2004 au loc două evenimente deosebit de importante: la 02 aprilie 2004, 7 noi state aderă la NATO, printre ele și România, astfel frontiera de vest a țării noastre devine frontieră cu Alianța Nord-Atlantică. La 01 mai 2004, aderarea a 10 noi membri la Uniunea Europeană apropie Moldova și mai mult de spațiul UE [208].

Aceste procese, a căror inițiere a avut loc mai mulți ani în urmă, au impus UE să elaboreze o nouă politică față de mai multe state, inclusiv Republica Moldova.

Recunoscând importanța vecinilor în dezvoltarea și securitatea Uniunii, Consiliul European a solicitat Comisiei elaborarea unui document care ar stabili cadrul unei politici coerente, adaptată noilor realități de după aderarea celor 10 state în 2004, și care să formuleze cadrul general al Politicii Europene de Vecinătate ca politică oficială a UE față de vecinii săi. În

acest scop, în martie 2003, Comisia a prezentat comunicarea „Europa lărgită - Vecinătatea: un nou cadru pentru relațiile cu vecinii noștri din Est și Sud” [126, p. 320], în care se menționa pentru prima dată noțiunea de Politică Europeană de Vecinătate și se definea un nou cadru al relațiilor Uniunii cu vecinii săi. Comunicarea specifică oportunitățile și provocările pentru UE, promovând ideea necesității de intensificare a cooperării cu statele limitrofe în vederea creării unei zone a prosperității și buneii vecinătăți la hotarele UE. Potrivit comunicării, UE dorește să aibă în jurul său „un cerc de prieteni cu care ar stabili o relație fructuoasă și pașnică” [196, p.124]. De asemenea, Comisia a subliniat întărirea relațiilor de cooperare cu statele vecine care nu au șanse imediate de a adera la Uniune.

Următorul pas important în dezvoltarea PEV l-a prezentat comunicarea Comisiei Politică Europeană de Vecinătate - document de strategie, din 12 mai 2004, prin care au fost definite obiectivele, principiile și metodele ce urmează a fi utilizate la implementarea PEV. Documentele de lucru prevăzute în cadrul PEV sunt: documentele strategice, planurile de acțiuni și rapoartele de țară.

Trebuie de menționat faptul că Politică Europeană de Vecinătate a deschis noi perspective de modernizare și consolidare a sistemului politic din Republica Moldova prin implementarea Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova, semnat la 22 februarie 2005 [91], acesta a permis:

- Perspectiva avansării dincolo de cooperare spre un grad semnificativ de integrare, inclusiv prin accesul pe piața internă a UE și posibilitatea de a participa progresiv la aspectele cheie ale politicilor și programelor UE.
- Ridicarea nivelului oportunităților și intensității cooperării politice, prin intermediul dezvoltării în continuare a mecanismelor pentru dialogul politic.
- În contextul eforturilor de soluționare a problemei transnistriene, asigurarea reformei legislative și constituționale în conformitate cu standardele europene.
- Continuarea cooperării la nivel de experți și consultanță cu Comisia de la Veneția și UE, precum și asigurarea unui cadru constituțional democratic și stabil atât pentru cetățeni, cât și pentru instituțiile de stat din Moldova (reîntregită).
- Asigurarea funcționării corecte a Parlamentului, inclusiv reforma imunității parlamentare în corespundere cu propunerile făcute de Consiliul Europei.
- Continuarea reformei administrative și consolidarea autoadministrării locale în conformitate cu standardele europene, în special cele ce se conțin în Carta europeană a autoguvernării locale.

- Revizuirea legislației existente în scopul asigurării independenței și imparțialității sistemului judecătoresc, inclusiv asigurarea imparțialității și eficienței procuraturii, precum și în scopul consolidării capacității justiției.
- Continuarea și implementarea activității legislative pentru a reforma în continuare sistemul judecătoresc în conformitate cu standardele europene.

Un alt aspect ține de prevederile Planului de Acțiuni. Acesta vizează asigurarea transparenței în luarea deciziilor autorităților publice prin accesul instituțiilor media la informațiile acestora, prin elaborarea și implementarea unui cadru legal adecvat ce garantează libertatea expresiei și a mass-mediei. Tot aici subliniem și dezvoltarea unui dialog eficient între diferite forțe politice ale țării, în urma recomandărilor Consiliului Europei și utilizarea la maxim a oportunităților oferite de acestea.

Raportul Guvernului din noiembrie 2007, privind implementarea Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova, scoate în evidență o serie de măsuri în vederea consolidării și modernizării sistemului politic din Republica Moldova [91], precum ar fi:

- a) În contextul eforturilor de soluționare a problemei transnistriene, asigurarea reformei legislative și constituționale în conformitate cu standardele europene, continuarea cooperării la nivel de experți și consultanță cu Comisia de la Veneția și UE, precum și asigurarea unui cadru constituțional democratic și stabil atât pentru cetățeni, cât și pentru instituțiile de stat din Moldova. În vederea asigurării reformelor legislative și constituționale în conformitate cu standardele europene (i.e. Recomandările Consiliului Europei), toată legislația națională adoptată de către Parlament în perioada 2005-2007, a fost supusă expertizei Consiliului Europei, Comisiei de la Veneția, OSCE/BIDO. La 15 iunie 2006 Parlamentul a adoptat legea de modificare a legislației privind actele legislative și normative în Moldova, în contextul armonizării legislației naționale la acquis-ul comunitar. Parlamentul a implementat propunerile Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind reforma parlamentară și imunitatea parlamentară prin adoptarea amendamentelor la Regulile de Procedură (Legea nr. 430-XVI din 27.12.2006).
- b) Asigurarea funcționării corecte a Parlamentului, inclusiv reforma imunității parlamentare în corespundere cu propunerile făcute de Consiliul Europei. Parlamentul a implementat propunerile Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind reforma parlamentară și imunitatea parlamentară prin adoptarea amendamentelor la Regulile de Procedură (Legea nr. 430-XVI din 27.12.2006). Parlamentul a adoptat o serie de modificări ale Codului electoral. A fost asigurată aplicarea tuturor prevederilor Codului electoral modificat în

cadrul alegerilor locale din primăvara anului 2007, inclusiv prin cooptarea la etapele de pregătire a experților europeni și ai societății civile.

- c) Continuarea reformei administrative și consolidarea autoadministrării locale în conformitate cu standardele europene, în special cele ce se conțin în Carta europeană a autoguvernării locale și acordarea unei atenții speciale expertizei și recomandărilor Congresului Autorităților Locale și Regionale din Europa, inclusiv în ceea ce privește managementul bugetelor locale de către administrațiile locale și atribuirea competențelor bugetare (resurse care să corespundă responsabilităților).
- d) Continuarea și implementarea activității legislative pentru a reforma în continuare sistemul judecătoresc în conformitate cu standardele europene; La capitolul garantarea independenței efective a sistemului judiciar, legislația din domeniul justiției a fost modificată prin Legea nr. 174-XVI din 22 iunie 2005 și Legea nr. 247-XIV din 21 iulie 2006 pentru modificarea și completarea unor acte legislative care asigură organizarea și funcționarea sistemului judecătoresc în Republica Moldova.

De asemenea, Conform Raportului de evaluare din 03 aprilie 2008 al Comisiei Europene referitor la implementarea Politicii Europene de Vecinătate, Republica Moldova a întreprins pași semnificativi pe calea apropierii de UE [196, p.129]. Acțiunile date de apropiere de standardele UE vizau măsuri privind protecția drepturilor omului și consolidarea statului de drept și care au stat la baza realizării unei strategii complexe de reformare a sistemului de justiție, precum și ratificarea Convenției ONU privind combaterea corupției. Același raport menționat mai sus constata faptul că standardele UE încă nu au fost pe deplin aplicate în domenii precum detenția preventivă. Necesitatea reformelor persistă și în raport cu funcționarea și independența organelor de urmărire penală. Termenul restrâns în care pragul electoral a fost ridicat la 6%, interzicerea constituirii de blocuri electorale, precum și interdicția titularilor a două sau mai multor cetățenii să dețină funcții publice în contextul alegerilor parlamentare din 2009, a pus sub semnul întrebării anumite progrese obținute în procesul de democratizare [210, p.15]. În implementarea reformelor un rol important îl au societatea civilă, organizațiile nonguvernamentale și partidele politice din Republica Moldova.

În acest context, Planul de Acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană a constituit o bază solidă pentru o mai bună integrare economică bazată pe adoptarea și implementarea regulilor și reglementărilor economice și comerciale având potențialul de a spori la acel moment comerțul și creșterea investițiilor [107].

În ceea ce privește a doua etapă de implementare a Planului de Acțiuni, acesta prevedea acțiuni referitor la dimensiunea transfrontalieră a Republicii Moldova, ca pas important în procesul de apropiere de standardele europene.

În anul 2009, la inițiativa Poloniei și Suediei, în cadrul Summit-ului de la Praga din 07 mai, a fost lansat Parteneriatul Estic. Astfel, Parteneriatul Estic constituie o nouă formă de colaborare pe care Uniunea Europeană l-a stabilit cu șase state ex-sovietice, Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova, Ucraina și Belarus. Această nouă formă de colaborare vine să aprofundeze și mai mult relația celor șase state cu Uniunea Europeană deoarece prevede întâlniri anuale ale miniștrilor de externe și o întâlnire la nivel înalt la fiecare doi ani. Parteneriatul Estic a pus bazele unei noi abordări de dezvoltare democratică, punând accent pe democrația locală și a autonomiei locale, drept rezultat al modernizării statelor prin următorii factori [122, p. 73]:

- Includerea autorităților locale și regionale în definirea și punerea în aplicare a politicilor și strategiilor în cadrul Parteneriatului Estic.
- Accesul direct la instrumente financiare corespunzătoare (europene și naționale), pentru orașele și regiunile țărilor partenere, împreună cu eliminarea barierelor existente în calea utilizării acestor fonduri (de exemplu, reguli incompatibile privind achizițiile publice).
- Recunoașterea cooperării teritoriale drept o prioritate a Parteneriatului Estic, iar Comisia Europeană fiind încurajată să sprijine în continuare eforturile în acest sens.
- Fundamentarea cooperării cu împărtășirea experienței practice despre instrumentele, măsurile și soluțiile regulatorii disponibile pentru implementarea politicilor prin seminare, vizite de studiu, instruirii, etc., fie pe dimensiunea bilaterală sau regională. Astfel politica regională reprezintă un instrument de solidaritate pentru țările Parteneriatului Estic, este forța motrice a coeziunii și a integrării acestor teritorii. Solidaritatea urmărește să aducă beneficii concrete cetățenilor mai defavorizați și regiunilor mai puțin dezvoltate. Coeziunea se sprijină pe principiul că avem de câștigat, cu toții, din reducerea decalajelor dintre regiuni în ceea ce privește venitul și gradul de dezvoltare. Parteneriatul Estic poartă un mesaj politic clar cu privire la necesitatea de a menține și de a susține cursul reformelor, inclusiv promovarea dezvoltării social-economice a partenerilor. Țările partenere au un potențial, în mare parte, neexploatat pentru creșterea economică, iar UE datorită proximității geografice are un interes direct în sprijinirea dezvoltării economice. Având în vedere că fondurile disponibile sunt limitate, accentul trebuie pus pe sprijinirea dezvoltării cadrului legal și instituțional necesar pentru o politică eficientă de dezvoltare regională, prin dialog politic, asistență tehnică pe bază de activități pilot. Această pregătire se desfășoară concomitent cu punerea în aplicare a acordurilor

cu privire la lansarea dialogurilor privind politica regională încheiate cu mai mulți parteneri estici.

În cadrul Parteneriatului Estic au fost demarate o serie de inițiative, care dau un impuls suplimentar procesului de modernizare, care a mobilizat susținerea mai multor donatori din diferite instituții financiare internaționale și care au fost axate pe creșterea investițiilor din sectorul privat. Acestea sunt: Programul de management integrat al frontierei; Inițiativa de promovare a întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM-uri); Politici energetice regionale și eficiența energetică, diversificarea surselor de energie: Coridorul energetic sudic, Prevenirea, pregătirea și reacția la cataclisme naturale și provocate de om; Inițiativa de promovare a bunei guvernări în domeniul mediului; etc.

Așadar, evidențiem o serie de obiective ale Parteneriatului Estic, privite prin prisma modernizării, aici putem enumera: cooperarea și schimbul de informații cu privire la aspectele relevante politicii regionale; schimburi de bune practici privind dezvoltarea și punerea în aplicare a strategiilor regionale, inclusiv programarea multianuală; și organizarea de seminare și ateliere de lucru care vor introduce și implementa standardele și practicile europene de dezvoltare regională.

Parteneriatul Estic fiind o platformă care a stabilit o cooperare progresivă a acestor țări, cu Uniunea Europeană, prin crearea zonelor de liber schimb, încheierea unor „pacte de mobilitate și securitate”, care presupun lupta împotriva migrației ilegale, modernizarea sistemelor de azil, structuri integrate de gestionare a frontierelor ca în final să fie eliminate vizele de călătorie pentru zona Schengen. De asemenea, alte obiective ale parteneriatului sunt promovarea unei mai bune mobilități a forței de muncă, securitate energetică sporită pentru UE și parteneri, precum și programe care sprijină dezvoltarea economică și socială a țărilor partenere.

Așadar, Parteneriatul Estic (PaE) completează politica externă a UE față de țările Europei de Est și din Caucazul de Sud ca o dimensiune specifică estică a Politicii Europene de Vecinătate.

Făcând o analiză mai detaliată a Parteneriatului Estic, putem menționa că această platformă a creat premisele unui angajament politic mai puternic cu Uniunea Europeană, și anume:

- elaborarea și semnarea unor noi generații de acorduri de asociere;
- integrarea în economia UE prin intermediul acordurilor de liber schimb aprofundat și cuprinzător;

- facilitarea călătoriilor în UE prin liberalizarea treptată a regimului de vize, însoțite de măsuri de gestionare a imigrației ilegale; măsuri sporite de securitate energetică;
- asistență financiară sporită;
- cooperare mai strânsă în materie de climă și mediu;
- intensificarea contactelor directe dintre oameni și o mai mare implicare a societății civile.

Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană s-au dezvoltat pe o traiectorie ascendentă pe parcursul ultimilor ani. Preluarea puterii în anul 2009 de către Alianța pentru Integrare Europeană și lansarea Parteneriatului Estic a dat un nou suflu pentru dezvoltarea vectorului principal al politicii externe al Republicii Moldova prin declararea de către guvernarea de atunci că integrarea europeană și aprofundarea relațiilor cu Uniunea Europeană, atât cele bilaterale cât și multilaterale prin intermediul inițiativelor regionale, în special Parteneriatul Estic (Anexa 7) reprezintă o prioritate.

O altă latură a modernizării este cea economică promovată prin intermediul Parteneriatului Estic, și anume, angajamentul Moldovei pentru a promova cultura antreprenorială în sistemul de învățământ prin crearea rețelelor structurate care să permită schimbul de bune practici în domeniul educației antreprenoriale.

Un alt aspect al modernizării a constat în dezvoltarea mecanismelor de evaluare a inițiativelor de sprijin pentru țările din cadrul PAE în îmbunătățirea accesului la informațiile de ordin politic, social și economic.

În concluzie, putem menționa că după zece ani de la lansarea Parteneriatului Estic reglementările politice pentru Republica Moldova au demonstrat o îmbunătățire semnificativă în mai multe domenii, precum ar fi și domeniul E-guvernare [32, p.160]. La fel, cadrul de reglementare a fost simplificat, cu mai multe etape de ghiotina legislativă pentru a asigura eliminarea legislației învechite sau inutile. S-a propus o nouă strategie de dezvoltare social-economică a țării pentru perioada 2012-2020, strategie care acum este în curs de finalizare. Amintim că noua strategie [208] implică părțile interesate în procesul de creștere a culturii antreprenoriale, deși schimbul de bune practici este inhibat de defectele sistemelor educaționale și de accesul limitat la sursele de informare. În timp ce reformele în cadrul de reglementare sociopolitică sunt în curs de desfășurare, abordarea necesităților întreprinderilor existente rămâne o problemă importantă.

Viziunea comunității europene se înscrie în actualele tendințe ale globalizării faptul că descentralizarea și regionalizarea reprezintă cheia ce garantează în mare parte modernizarea și

transformarea profundă a regiunilor, iar realizarea acestor deziderate este o condiție pentru a obține suportul financiar al UE.

Totuși, pe viitor, instrumentele financiare în domeniul dezvoltării regionale pentru care Republica Moldova trebuie să se pregătească sunt fondurile structurale - instrumente financiare prin care Uniunea Europeană acționează pentru eliminarea disparităților economice și sociale dintre regiuni, în scopul realizării coeziunii economice și sociale:

Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR) – fondul structural care sprijină regiunile mai puțin dezvoltate, prin investiții în sectorul productiv, infrastructură, educație, sănătate, dezvoltare locală și întreprinderi mici și mijlocii, precum și la conversia economică și socială pentru zone care se confruntă cu dificultăți structurale.

Fondul European pentru Orientare și Garantare în Agricultură (FEOGA) – secțiunea „Orientare” – fondul structural destinat politicii agricole comune a Uniunii Europene, care sprijină măsuri pentru modernizarea agriculturii și dezvoltare rurală. Secțiunea „Orientare” contribuie la sprijinirea regiunilor mai puțin dezvoltate, prin îmbunătățirea eficienței structurilor de producție, procesarea și marketingul produselor agricole și forestiere, precum și dezvoltarea potențialului local în zonele rurale.

Facilitarea participării beneficiarilor naționali la programele tematice ale UE include și alte programe cum ar fi:

Programul „*Competitivitatea întreprinderilor și a întreprinderilor mici și mijlocii*” (COSME 2014-2020).

Programul-cadru de cercetare și inovare (2014-2020) – „*ORIZONT 2020*”, programele clusteriale regionale, susținute de *Strategia UE pentru Regiunea Dunării (2014-2020)* și *Programele de cooperare regională (2014-2020)*.

Extinderea *Programului de atragere a remitențelor în economia națională „PARE 1+1”*. Dezvoltarea programelor de susținere antreprenorială a tinerilor și femeilor din zonele rurale și de adaptare a companiilor la „economia verde”; Susținerea sectoarelor productive ale economiei prin crearea și dezvoltarea instrumentelor infrastructurii antreprenoriale, și anume: parcuri industriale, clustere, zone economice libere, parcuri științifico-tehnologice, incubatoare de afaceri și de inovare; Reducerea intensității energetice și a consumului specific de energie în toate sectoarele economiei naționale prin implementarea *Programului național pentru eficiență energetică 2011-2020* și a planurilor naționale de acțiuni în domeniul eficienței energetice; etc.

În acest context, Parteneriatul Estic a deschis noi perspective de consolidare a democrației și modernizării Republicii Moldova creând premise pentru semnarea Acordului de

Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană [2] care a fost semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles, Belgia.

Acordul de Asociere RM-UE stabilește un nou cadru juridic pentru cooperarea cu UE, care transferă cooperarea Moldovei cu UE la o nouă etapă, cea a asocierii politice și integrării economice, reflectând importanța strategică a relațiilor moldo-comunitare. Astfel, după parafarea la 28 noiembrie 2013 și semnarea acestuia la 27 iunie 2014, țara noastră a intrat într-o nouă etapă a relațiilor sale cu UE. Acordul de Asociere constituie pentru Moldova o agendă de reforme, realizarea cărora va promova și apropia țara noastră de obiectivul de integrare europeană. La 02 iulie 2014 a avut loc ratificarea Acordului de Asociere de către Parlamentul Republicii Moldova. Astfel, odată ratificat, Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană reprezintă un pas important spre legiferarea deplină a asocierii politice și integrării economice a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. Acesta poate fi definit ca un act de înțelegere între Republica Moldova, pe de o parte, și UE cu statele sale membre, ce creează un cadru juridic modern prin preluarea de către țara noastră de componente esențiale ale acquis-ului comunitar care se bazează pe două elemente esențiale: asocierea politică și integrarea graduală pe piața unică europeană.

Acordul de Asociere nu prevede aderarea Republicii Moldova la UE, ci mai curând recunoaște aspirațiile europene ale Republicii Moldova și prevede realizarea unei serii de reforme politice, economice și sociale care vor permite o integrare graduală a țării în UE. Prin urmare, acest document reprezintă un mecanism de angajare a Republicii Moldova într-un amplu proces de modernizare pe mai multe dimensiuni, iar realizarea tuturor obiectivelor stabilite vor duce la consolidarea instituțiilor democratice și va contribui la ridicarea nivelului de viață apropiindu-l de cel al statelor UE. Astfel creându-se o relație de interdependență mai puternică între Republica Moldova și UE ce va oferi mai multe pârghii de obținere a statutului de țară candidată la UE.

Așadar, deja de cinci ani, Acordul de Asociere prevede principii și obiective foarte concrete pe toate aspectele vieții unei societăți democratice. *Titlul I* al acestuia definește principiile generale ale cooperării între Părți, printre care: respectarea principiilor democratice, drepturilor omului, libertăților fundamentale și statului de drept; respectarea principiului suveranității și integrității teritoriale a statelor, inviolabilitatea frontierelor și independența; promovarea principiilor economiei de piață, buna guvernare, lupta cu corupția și crima organizată; promovarea dezvoltării durabile. *Titlul II* se referă la dialogul politic, reforme și cooperare în domeniul politicii externe și de securitate. *Titlul III* reglementează domeniile ce țin de spațiul de libertate, securitate și justiție, și presupune consolidarea cooperării polițienești în

domenii ca migrația și azilul, gestionarea frontierelor, protecția datelor cu caracter personal, circulația persoanelor, combaterea criminalității organizate etc.

Ca parte componentă a Acordului de Asociere a fost demarat dialogul cu UE privind instituirea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (DCFTA) între Republica Moldova și UE. Acordul privind crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător presupune liberalizarea graduală a comerțului cu bunuri și servicii, reducerea taxelor vamale, barierelor tehnice și netarifare, abolirea restricțiilor cantitative și armonizarea legislației Republicii Moldova la cea a UE. Spre deosebire de regimul comercial de până la semnarea Acordului de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător, care era un regim unilateral acordat de UE pe un termen limitat, Acordul de Liber Schimb, este un acord multilateral, încheiat pe o perioadă nelimitată, oferind beneficii la export mult mai mari și o previzibilitate pe termen lung pentru afaceri. Un element important a fost prezența la negocierile privind crearea ZLSAC a reprezentanților din regiunea transnistrieană în calitate de observatori [19, 24]. Obiectivul general al Republicii Moldova este de a încadra toate produsele din Nomenclatorul mărfurilor din țara noastră în prevederile Acordului.

Totodată, Republica Moldova și-a asumat responsabilitatea de a continua ajustarea cadrului legislativ, normativ și instituțional în domeniul administrării vamale, regulilor de stabilire a originii mărfurilor, evaluării conformității produselor, concurenței, proprietății intelectuale necesare în pregătirea economiei țării față de un regim liberalizat cu UE.

Menționăm că liberalizarea regimului de vize a presupus măsuri complexe de modernizare a serviciilor publice. Acest obiectiv a fost realizat prin implementarea Planului de Acțiuni, menit să asigure funcționabilitatea componentei practice, și anume, implementarea legislației. Implementarea Parteneriatului de Mobilitate Republica Moldova-UE, implementarea proiectelor și inițiativelor în domeniul securității documentelor, a politicilor migraționale, combaterii migrației ilegale, au contribuit la consolidarea capacităților instituțiilor statului pe acest segment. Ca și realizare putem menționa că Republica Moldova emite doar pașapoarte biometrice, Sistemul de protecție a datelor cu caracter personal este securizat în conformitate cu standardele europene oferind posibilitatea folosirii semnăturii electronice. A fost adoptată o nouă lege privind protecția datelor cu caracter personal în conformitate cu standardele europene. De asemenea, a fost creată o nouă structură, și anume, Poliția de Frontieră a Ministerului Afacerilor Interne.

În sfera migrației, Republica Moldova a semnat protocoale de readmisie cu țări precum: Austria, Estonia, Ungaria, Germania, Letonia, Lituania, România, Slovacia, Malta și Danemarca. Tot în acest domeniu țara noastră a construit un centru pentru cazarea temporară a străinilor.

Totodată, Republica Moldova și-a asumat să întreprindă toate măsurile necesare pentru a asigura și facilita libertatea de mișcare a cetățenilor săi, precum și a tuturor străinilor sau apatrizilor. Astfel a fost amendat cadrul legal privind procedura de înregistrare a străinilor și apatrizilor, prin acces eficient la documente de identitate pentru toți cetățenii Republicii Moldova. În același timp, Republica Moldova a adoptat un Plan de Acțiuni Național privind Drepturile Omului pentru perioada 2011-2014, a aprobat Planul de Acțiuni privind asistența oferită minorității rrom pentru perioada 2011-2015, a intensificat cooperarea cu societatea civilă și organizațiile internaționale privind garantarea drepturilor minorităților și sporirea toleranței etnice, a fost adoptată Legea privind Egalitatea de Șanse și Reformarea Centrului Anticorupție.

Referindu-ne la domeniul drepturilor omului printre măsurile luate în eliminarea discriminării și asigurarea egalității de gen, putem remarca înființarea Consiliului pentru prevenire și eliminare a discriminării și asigurarea egalității, organizarea activității mediatorului comunitar pentru comunitățile populate de rromi.

Așadar, sintetizând cooperarea țării noastre cu UE, atât în ceea ce privește Parteneriatul Estic, cât și în cadrul Acordului de Asociere, constatăm că aceasta are loc pe patru platforme tematice: democrația, buna guvernare și stabilitate; integrare economică și convergență cu politicile sectoriale ale UE; securitatea energetică; contactul dintre oameni.

Principalele instrumente prin intermediul cărora Uniunea Europeană acordă sprijin Republicii Moldova sunt: Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat; Parteneriatul Estic; Programele de cooperare transfrontalieră (Programul Operațional Comun România – Ucraina-Republica Moldova; Programul Operațional Comun „Bazinul Mării Negre; Programul de Cooperare Transnațională Sud-Estul Europei) și altele.

Cu toate că în ultimii 10 ani Republica Moldova a pornit mai accelerat pe calea democratizării după modelul european, fiind atinse anumite realizări catalogate la un moment dat „Povestea de succes” al Parteneriatului Estic, crizele politice care au avut loc ca urmare a oligarhizării guvernării, scandalurile de corupție care au culminat cu fraudă din sistemul bancar au stopat, într-o anumită măsură, procesele de modernizare și consolidare instituțională. Rapoartele unor instituții internaționale arată că în țara noastră încă mai există mari curenți de funcționare a acestora. Potrivit Raportului Freedom House: „Moldova, un stat lipsit de democrație (2015-2016)” atestă faptul că cele mai mari curenți ale democrației moldovenești le înregistrează la capitolele „corupție” (5,75), „guvernare democratică” (5,75), „independența mass-mediei” (5,25) și „independența justiției” (4,75) și „independența antreprenorială” (4,11) Anexa 4.

Aceste probleme de funcționare a democrației în Republica Moldova sunt prezente și în rapoartele Uniunii Europene. Rezoluția Parlamentului European referitoare la situația politică din Moldova ca urmare a invalidării alegerilor locale de la Chișinău din 2018, și într-o altă Rezoluție a Parlamentului European din 14 noiembrie 2018, atrage atenția că invalidarea scrutinului local reprezintă un semn îngrijorător și semnificativ al deteriorării continue în aplicarea standardelor democratice în Republica Moldova, în special că un sistem judiciar independent și transparent este un pilon esențial al democrației și al statului de drept; întrucât această invalidare demonstrează o tendință tot mai pronunțată spre o guvernare autoritară și arbitrară și scăderea simțitoare a încrederii populației în autoritățile și instituțiile sale.

Rezoluțiile date reafirmă perspectiva europeană a Republicii Moldova însă cu anumite condiții: să adere la principiile democrației, să respecte libertățile fundamentale, drepturile omului și drepturile minorităților și să asigure un stat de drept. Rezoluția din 14 noiembrie 2018 privind Republica Moldova subliniază că implementarea reformelor la care aceasta s-a angajat trebuie să fie prioritatea statului.

4.2. Rolul actorilor politici globali în dezvoltarea democrației din Republica Moldova

Formarea Republicii Moldova și punerea bazelor sistemului politic democratic în condițiile pe care le cerea și în mod obiectiv le dictau realitățile de la începutul anilor '90 au angrenat țara noastră într-un amplu proces de transformări sistemice și aceste modificări au fost strâns legate de procesele de globalizare, de deschiderea hotarelor țării, de primirea suportului european și internațional care permite promovarea și susținerea reformelor de modernizare a țării. Astfel, în condițiile globalizării, întregul sistem internațional contemporan a devenit tot mai complex, bine organizat instituțional. În noile condiții, statele ce au pornit pe calea democratizării s-au angajat într-un amplu proces de restructurare și modernizare pentru a-și consolida instituțiile statale, dar și pentru a ajusta politicile lor la provocările pe care le aduce globalizarea (plurilingvismul populației, standardizarea tehnologică, diversitatea și omogenizarea culturală, mondializarea economică, boli și maladii, terorismul, migrația etc.) asupra stabilității propriilor instituții și procese social-politice, economice și cultural-identitare.

În Republica Moldova sunt implementate anual mai multe proiecte menite să asigure eficiența și buna funcționare a sistemului politic la toate nivelurile sale, proiecte care sunt dezvoltate cu suportul actorilor globali ca Organizația Națiunilor Unite, Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională și Banca Mondială, dar și alți donatori regionali precum ar fi: Agenția Suedeză de Dezvoltare și Cooperare Internațională (SIDA); Fundația Est Europeană;

Consiliul European; Ambasada Britanică la Chișinău; Agenția Austriacă pentru Dezvoltare; Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare, etc.

Astfel, în prezentul subcapitol, competitorul și-a propus să analizeze impactul celor mai importante proiecte dezvoltate și implementate de mai multe organizații internaționale ce activează la nivel mondial, organizații care au dezvoltate rețele de instituții și reprezentanțe în majoritatea statelor din lume. Vom prezenta o serie de proiecte elaborate și implementate în Republica Moldova de către Organizația Națiunilor Unite [238, 211], Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională [69] și Banca Mondială [137], proiecte care sunt axate pe promovarea și dezvoltarea democrației în Republica Moldova. În scopul de a promova bunele practici și de a formula anumite propuneri care să contribuie la eficacitatea dezvoltării și implementării de strategii și politici privind democrația, putem remarca rolul pe care l-au avut actorii globali sus-numiți, structuri care au desfășurat ani la rând diverse programe ce țin de subiectul democrației în Republica Moldova. Aceste proiecte au generat efecte asupra organizațiilor care le implementează, asupra factorilor de decizie, dar și asupra regiunilor în care sunt implementate. Prin proiectele menționate s-a urmărit în complex consolidarea democrației prin dezvoltarea diverselor mecanisme care să permită funcționarea eficientă a sistemului politic, astfel încât să asigure o bună guvernare care să aibă ca efect asigurarea statului de drept, o economie de piață funcțională și reducerea decalajului de dezvoltare dintre regiuni.

Republica Moldova a aderat la Organizația Națiunilor Unite la 02 martie 1992, iar de atunci ONU sprijină Republica Moldova în atingerea obiectivelor sale de dezvoltare majore și îndeplinirea viziunii sale, și anume cea de a deveni o țară europeană modernă și prosperă [231, p.4]. Astăzi, peste douăzeci de agenții rezidente și nerezidente ale ONU, fonduri și programe activează pe teritoriul Republicii Moldova. În vederea asigurării unei coerențe programatice între diferite entități ale ONU, misiunea ONU [64] în Republica Moldova a adoptat modelul „Unitate în Acțiune”, care se bazează pe un cadru de parteneriat comun ce stabilește priorități pe o perioadă de 5 ani, un cadru bugetar unic, un model eficient de mobilizare a resurselor complementare, precum și o practică comună de desfășurare a activităților.

Din anul 2000, politicile Organizației Națiunilor Unite au activat în temeiul a opt obiective de bază, denumite Obiective de Dezvoltare ale Mileniului [211], acestea fiind:

ODM 1: Reducerea sărăciei extreme și a foametei

ODM 2: Asigurarea accesului universal la învățământul general obligatoriu

ODM 3: Promovarea egalității de gen și împuternicirea femeilor

ODM 4: Reducerea mortalității infantile

ODM 5: Îmbunătățirea sănătății materne

ODM 6: Combaterea HIV SIDA, a tuberculozei și a altor maladii

ODM 7: Asigurarea durabilității mediului

ODM 8: Crearea unui parteneriat global pentru dezvoltare

Din anul 2015, aceste obiective sunt completate de 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă, considerate obiective universale care să soluționeze cele mai persistente provocări cu care se confruntă lumea, din domeniul mediului, politic și economic.

Pentru o țară în proces de tranziție ca Republica Moldova, crearea parteneriatelor pentru dezvoltare cu actorii globali este indispensabilă în atingerea unui nivel de viață înalt pentru toată populația și integrarea țării în structurile europene și internaționale. Unul din proiectele relevante în acest sens ale ONU în Republica Moldova îl constituie „**Programul pentru democrație**” desfășurat în perioada iulie 2012 - martie 2017. Astfel, prin „Programul pentru democrație” Organizația Națiunilor Unite a urmărit consolidarea capacităților instituționale ale Parlamentului și Comisiei Electorale Centrale din Republica Moldova, prin îmbunătățirea funcțiilor de bază ale instituțiilor, sporind prezența aspectelor ce vizează dimensiunea de gen și drepturile omului în procesele politice și electorale. Suportul oferit instituției Parlamentului și al Comisiei Electorale Centrale de către ONU sunt părți integrante ale asistenței ce se realizează prin Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare care implementează programe pentru o guvernare democratică în întreaga lume. PNUD este unul din instrumentele Organizației Națiunilor Unite care ajută statele să dezvolte sau să reînnoiască cadrul democratic pentru a consolida funcționarea acestuia, prin îmbunătățirea aspectelor de reprezentare, responsabilitate democratică și transparență întru beneficiul cetățenilor. Obiectivul general al Programului pentru democrație constă în îmbunătățirea calității proceselor democratice din Moldova și alinierea acestora la standardele europene.

În asigurarea acestui deziderat, un rol esențial îl are *Componenta parlamentară*, ca obiectiv nr.1 ale acestui program. Ea este axată pe consolidarea capacităților instituționale ale Parlamentului pentru a întruni standardele europene privind aspectele de gen și drepturile omului. Acțiunile acestui program sunt îndreptate spre componenta de gen și cea a drepturilor omului, și anume, crearea unei platforme incluzive a femeilor deputate, precum și asigurarea unei abordări comune ce vizează standardele internaționale cu privire la drepturile omului, prin stabilirea unei relații consolidate de cooperare a Parlamentului cu Instituția Avocatului Parlamentar (Ombudsman) [75].

Cel de-al doilea obiectiv al „Programului pentru democrație” este consolidarea funcțiilor legislativă și de control ale Parlamentului. Accentul se pune pe consolidarea controlului

parlamentar în domeniul drepturilor omului, precum și pe îmbunătățirea controlului parlamentar în executarea bugetului.

Cea de-a treia componentă a programului este promovarea calității rolului reprezentativ al Parlamentului și încurajarea unei interacțiuni mai strânse între deputații Parlamentului, cetățeni și societatea civilă. Obiectivul fiind sporirea interacțiunii dintre deputați, cetățeni și societatea civilă prin crearea și dezvoltarea cel puțin a trei oficii teritoriale de informare a Parlamentului și stabilirea unui mecanism pentru realizarea audierilor publice descentralizate.

Printre rezultatele „Programului pentru democrație”, putem remarca că în ultimii 4 ani, procesul legislativ a avut loc prin consultări publice ale proiectelor de legi pe platforma online www.particip.gov.md [208], precum și prin vizite în teritoriu. Controlul parlamentar privind executarea bugetului și implementarea legislației se desfășoară prin intermediul Comisiilor parlamentare care sunt mai bine informate și au capacități îmbunătățite. Funcția de reprezentare a fost consolidată prin asigurarea unei mai bune comunicări cu cetățenii și prin sporirea accesului la informație. Drept exemplu sunt cele patru oficii Teritoriale de Informare a Parlamentului deschise la Edineț, Orhei, Leova și Comrat. Au fost consolidate capacitățile atât ale deputaților, cât și ale funcționarilor din Parlament pentru o mai bună revizuire a politicilor, aspectelor legislative și bugetare, precum și pentru o supraveghere mai eficientă a implementării acestora.

Prin proiectul ONU implementat de PNUD-Moldova „Programul pentru democrație”, programul respectiv a urmărit și susținut constituirea Platformei de dialog comun a femeilor deputate din Parlamentul Republicii Moldova. Programul a oferit suport în realizarea primului Audit de gen în Parlament și elaborarea proiectului Planului de acțiuni pe aspectele ce țin de asigurarea egalității de gen pentru anii 2015-2017. Domeniul privind egalitatea de gen și drepturile omului sunt integrate în Procedurile operaționale standarde ale Oficiilor Teritoriale de Informare a Parlamentului. Astfel, ca și rezultat prin acest program, legislativul utilizează tot mai mult mecanisme de control care au fost dezvoltate cu suportul Programului, incluse aspectele legate de audierile publice și vizitele în teritoriu. Au fost elaborate Proceduri pentru funcționarea Centrului de Vizite și Informare al Parlamentului. De asemenea, au fost organizate instruirii cu privire la tehnici de comunicare și abilități de prezentare pentru deputații și funcționarii din cadrul Parlamentului. Programul dat a mai oferit suport Parlamentului în consolidarea capacităților de elaborare a proiectelor de legi. Au fost elaborate amendamente la Regulamentul Parlamentului, pentru a spori consolidarea rolului comisiilor parlamentare pe subiecte și domenii de responsabilitate legată de relația Republicii Moldova cu Uniunea Europeană.

Printre rezultatele programului, putem remarca crearea Consiliului pentru Integrare Europeană care asigură un control parlamentar comprehensiv în vederea implementării

Acordului de Asociere UE-Moldova și Acordului de liber schimb. O direcție importantă a programului a fost oferirea de suport în procesul de consolidare a rolului Parlamentului și deputaților în prevenirea și combaterea corupției, prin intermediul expertizei specializate. Astfel, prin acest program au fost dezvoltate mecanisme pentru Parlament care să ajute la punerea în aplicare a Instrumentului de Autoapreciere Anticorupție pentru parlamentari, în acest mod fiind analizată eficiența Parlamentului în lupta împotriva corupției în Republica Moldova. Pentru a asigura continuitatea și sustenabilitatea, a fost elaborat și aprobat Planul de Acțiuni pentru consolidarea capacităților Parlamentului în combaterea corupției 2016-2018, care include circa 60 de acțiuni. Cu suportul Programului, opt deputați, reprezentanți ai diferitelor fracțiuni, au constituit Biroul Național GOPAC Moldova, platformă care are drept scop lupta cu corupția.

O altă componentă a „Programului pentru democrație” este cea *electorală*, obiectivul prioritar al acesteia este sporirea capacităților administrației electorale la nivel central, teritorial și local pentru a desfășura alegeri incluzive și profesioniste din perspectiva asigurării egalității de gen și cea a drepturilor omului. Astfel Comisia Electorală Centrală (CEC) [92] își asumă responsabilitatea să integreze politicile legate de egalitatea de gen și drepturile omului în toate activitățile sale. De asemenea, programul a oferit suport Comisiei Electorale Centrale pentru consolidarea capacităților CEC de implementare a legislației privind finanțarea partidelor politice.

„Programul pentru democrație”, implementat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, a oferit suport incluziv pentru sporirea capacităților administrației electorale din Unitatea Teritorial-Administrativă Găgăuzia.

Prin intermediul programului dat a fost oferit suport pentru dezvoltarea Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (CICDE) care este o structură a Comisiei Electorale Centrale având ca și atribuții instruirea continuă a funcționarilor electorali. Instituția are responsabilitatea de a elabora planuri de dezvoltare strategică bine definite pentru formarea de administratori electorali profesioniști, atât la nivel local, cât și raional.

Cel de-al doilea obiectiv strategic al „Programului pentru democrație”, este axat pe dezvoltarea instrumentelor care să asigure o mai bună transparență pentru un proces electoral de încredere bazat pe date oficiale, obținute prin utilizarea tehnologiilor informaționale modern [208]. Astfel că în această direcție a fost propusă revizuirea conceptului Sistemului Informațional Automatizat de Stat „Alegeri” (SIASA) pentru a fi actualizat, precum și dezvoltarea conceptului de vot electronic/votarea la distanță prin internet. În acest sens, pentru asigurarea transparenței în alegeri putem remarca dezvoltarea Conceptului Registrului de Stat al Alegătorilor. Acesta are menirea de a asigura o mai mare Securitate a procesului electoral, deoarece face imposibilă

votarea multiplă, căci odată ce alegătorul s-a prezentat în incinta secției de votare, operatorii consemnează în acest sistem că el a participat la scrutin, iar dacă votantul se va prezenta la o altă secție de votare, el va fi identificat imediat de operator, deoarece în Registrul de Stat al Alegătorului va fi consemnat că deja și-a exercitat acest drept. Astfel, prin intermediul „Programului pentru democrație”, implementat de către PNUD-Moldova a fost realizată dezvoltarea Registrului de Stat al Alegătorului, precum și asigurarea mentenanței, și sporirea funcțiilor sistemelor IT ale Comisiei Electorale Centrale. Alte măsuri putem remarca în dezvoltarea cadrului legislativ și strategic al sistemului de adrese și dezvoltarea Registrului de Stat al Adreselor, dar și dezvoltarea altor registre cheie necesare pentru funcționarea Registrului de Stat al Alegătorilor. Astfel trebuie să fie asigurată interoperabilitatea dintre Registrul de Stat al Adreselor, Registrul de Stat al Alegătorilor, Registrul de Stat al Populației și alte registre.

În acest sens, putem remarca faptul că în premieră, în cadrul alegerilor parlamentare din 2014, Comisia Electorală Centrală (CEC) [92] a utilizat metode avansate de administrare a alegerilor prin intermediul Sistemului Informatic Automatizat de Stat – Alegeri (SIASA), instrument dezvoltat cu suportul „Programului pentru democrație care înglobează în sine și Registrul de Stat al Alegătorului. Comisia Electorală a întreprins acțiuni pentru dezvoltarea RSA, integrând în acest sistem și alte registre deținute de instituții centrale, registre de stat ale populației, și anume, de la serviciul de Stare Civilă, Centrul de Guvernare Electronică și ÎS Cadastru. Prin utilizarea acestui instrument Comisia Electorală Centrală a asigurat o mai bună transparență a procesului electoral prezentând în ziua alegerilor prin intermediul RSA rata de participare în timp real, precum și alte date dezagregate pe criterii de gen sau de vârstă. Putem remarca că și ulterior instrumentul electronic Registrul de Stat al Alegătorului a fost utilizat și în cadrul Alegerilor prezidențiale din 2016, alegerilor locale anticipate din 2018, precum și în cadrul alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019. Putem afirma faptul că după anul 2014 toate scrutinele au fost organizate prin prisma unor Noi standarde regionale de calitate datorită instruirilor oferite de Centrul de Instruire Continuă în Domeniul Electoral (CICDE).

De asemenea, sub aspect legislativ și normativ, au fost adoptate o serie de acte legislative care să reglementeze din punct de vedere legal funcționarea sistemelor electronice. Exemplu în acest sens este adoptarea legii privind interoperabilitatea pentru Centrul de Guvernare Electronică, precum și noul cadru legal al sistemului de adrese, elaborate pentru a asigura pe viitor un schimb de date mai eficient și calitativ.

Pe parcursul ciclurilor electorale din perioada 2012-2016, Programul a susținut CEC și CICDE în campaniile de informare a alegătorilor și a publicului larg cu privire la procesul de vot. În conformitate cu Legea 101, CEC [92] a întreprins primii pași pentru realizarea proiectului

pilot de votare prin internet, drept instrument de vot la distanță, proiect care deocamdată nu a reușit să fie implementat. Cu toate acestea, implementarea noii metode de votare va permite incluziunea diasporei în procesele electorale, dar și a altor categorii de persoane care în ziua scrutinului fizic nu vor putea să se deplaseze la secția de votare.

Un alt program important pentru consolidarea democrației prin prisma asigurării drepturilor omului, dezvoltat și implementat de reprezentanța Organizației Națiunilor Unite în Moldova este **„Proiectul Susținerea Instituțiilor Naționale pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Omului conform recomandărilor Comitetelor Convenționale ONU și Revizuirii Periodice Universale (UPR)”** [211].

Scopul general al proiectului dat, care a fost implementat în perioada anilor 2014-2017, era axat pe protecția și promovarea efectivă a drepturilor omului, egalității și nondiscriminării în Republica Moldova, cu atenție deosebită acordată femeilor, minorităților, grupurilor marginalizate și celor vulnerabile. Consiliul pentru Egalitate și Oficiul Avocatului Poporului [75] sunt cele două instituții naționale majore ce țin de domeniul drepturilor omului în Republica Moldova, activând în special în sectorul egalității, nondiscriminării, protecției și promovării drepturilor omului. Proiectul își propune drept scop să sporească capacitățile instituționale, astfel încât activitatea acestor entități să se axeze pe obiectivele strategice de bază vizând drepturile omului și maximizarea impactului lor prin prisma integrării drepturilor omului și egalității, inclusiv egalității de gen, și acționând pe marginea problemelor strategice și soluționarea cazurilor individuale.

Obiectivele proiectului sunt crearea și susținerea unui mediu propice Instituțiilor Naționale pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Omului, fortificarea capacităților organizaționale și durabilității Instituțiilor Naționale pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Omului. Printre obiectivele acestui proiect este susținerea și eficientizarea puterii instituționale ale Oficiului Avocatului Poporului și Consiliului pentru Egalitate [75]. Astfel încât aceste două entități să devină principalele structuri Naționale ale Moldovei pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Omului. Așadar, prin intermediul proiectului **„Susținerea Instituțiilor Naționale pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Omului conform recomandărilor Comitetelor Convenționale ONU și Revizuirii Periodice Universale (UPR)”** au fost implementate o serie de măsuri. Printre acestea putem remarca consolidarea unui mediu favorabil activității Instituțiilor Naționale de Protecție și Promovare a Drepturilor Omului (INPPDO) prin elaborarea și diseminarea pe larg a Studiului privind percepția discriminării în Republica Moldova pe parcursul anului 2015. De asemenea, a fost oferit suport pentru sporirea capacităților

organizaționale și durabilitatea INPPDO consolidate prin susținerea dezvoltării profesionale a 19 reprezentanți (15 femei și 4 bărbați) ce activează la Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității și ai Oficiului Avocatului Poporului. Au fost organizate o serie de vizite de studio, organizate la instituții omoloage din Letonia și Serbia, precum și în cadrul cursurilor de instruire la nivel internațional. A mai fost oferit și suport pentru gestionarea eficientă a cauzelor de către Consiliul pentru Egalitate, susținută prin traducerea a 27 hotărâri ale Consiliului în din română în Rusă, șase din ele – în engleză, precum și publicarea acestora pe pagina web a instituției. Proiectul a oferit suport financiar inclusiv pentru dezvoltarea capacităților organizaționale și tehnice ale INPPDO. În acest sens, au fost procurate echipamentele tehnice necesare care includ și echipamentul pentru monitorizarea eficientă a locurilor de detenție de către Oficiul Avocatului Poporului.

De asemenea, prin proiectul „**Susținerea Instituțiilor Naționale pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Omului INPPDO**” (13 femei și 5 bărbați) au fost instruiți reprezentanți în vederea sporirii cunoștințelor și a capacităților de monitorizare a implementării recomandărilor Evaluării Periodice Universale (UPR) și compilare a rapoartelor alternative pentru al doilea ciclu UPR. De asemenea, a fost oferit suport pentru dezvoltarea strategiilor de comunicare ale celor două instituții și punerea lor în aplicare. Ca rezultat, a sporit volumul informației publicate atât în română, cât și rusă pe site-urile oficiale ale Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității [46] și pe pagina oficială a avocatului poporului [74], ombudsmanul fiind considerat în prezent simbolul unui stat democrat, esența a tot ceea ce guvernul ar trebui să facă, adică, dezvoltarea bunăstării cetățeanului, apărarea libertăților individuale și supravegherea birocrăției administrative pentru ca aceasta să trateze echitabil pe toți cetățenii.

Printre proiectele inițiate de Organizația Națiunilor Unite din Moldova menite să consolideze democrația din țara noastră în perioada 2016-2018 este și programul “**SCORE în Republica Moldova: Consolidarea coeziunii sociale**”, Indicele Coeziunii Sociale și Reconcilierii (SCORE). Acesta este un instrument inovator conceput pentru a măsura durabilitatea păcii în societățile din întreaga lume. Pentru a atinge acest obiectiv ambițios, SCORE examinează două componente principale ale păcii – reconcilierea și coeziunea socială – și relația complexă dintre ele. Reconcilierea se referă la procesul de restaurare a coexistenței armonioase dintre grupurile care au fost anterior implicate într-un conflict violent, în timp ce coeziunea socială se referă la calitatea conviețuirii între oameni în propriul lor grup și cu instituțiile care îi înconjoară. Adițional la măsurarea reconcilierii și coeziunii sociale, SCORE mai analizează componentele

cultural-specifice ale păcii, care variază în funcție de diferite contexte și ajută la completarea și îmbogățirea analizei. SCORE este conceput ca un instrument adaptabil, potrivit pentru societățile multietnice care au depășit un conflict și se confruntă acum cu provocări simultane de consolidare a păcii și de consolidare a statului. Astfel, SCORE a fost utilizat în Cipru, Bosnia și Herțegovina, Liberia, Ucraina, Nepal, și acum și în Republica Moldova. Pentru Republica Moldova, accentul este pus mai degrabă pe coeziunea socială, decât pe reconciliere. Obiectivele acestui proiect sunt definirea și evaluarea nivelului de coeziune socială în Republica Moldova, precum și ajustarea intervențiilor ONU în țară pentru a sprijini mai bine realizarea coeziunii sociale. Printre rezultatele planificate se află sporirea imaginii solide a relațiilor din interior, dintre și printre grupuri și stat. Astfel urmează să fie realizată periodic evaluarea coeziunii sociale. Cu alte cuvinte, un „barometru al păcii”, care urmărește coeziunea socială și tendințele ei de-a lungul timpului. Instrumentele pe care le-a utilizat acest program pentru măsurarea indicelui coeziunii sociale a fost realizat prin sondaje în rândul populației generale și sondajul în rândul tinerilor.

Pe lângă reprezentanța ONU în Moldova un alt actor global care a jucat un rol esențial în susținerea dezvoltării democrației din Republica Moldova este și Guvernul Statelor Unite ale Americii. SUA a oferit asistență financiară Republicii Moldova prin intermediul Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională **USAID** [4], începând cu anul 1992, în vederea susținerii tranziției democratice a țării. Prin intermediul programelor de asistență tehnică, poporul american a investit în ultimii ani peste un miliard de dolari americani în Moldova, fondurile fiind destinate consolidării instituțiilor democratice din RM, statului de drept, îmbunătățirea climatului investițional și sporirea creșterii economice durabile a țării.

Proiectul **„Consolidarea democrației în Moldova prin alegeri incluzive și transparente”** implementat de PNUD-Moldova cu suportul financiar al Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) [69], Ambasadei Marii Britanii la Chișinău prin intermediul Fondului pentru Buna Guvernare și al Ambasadei Olandei prin Programul MATRA.”În contextul dat, în luna mai 2018, au fost elaborate ghidul „Democrația contează – participă!” precum și „Ghidul alegătorului - ușor de citit, ușor de înțeles”, care explică procesele electorale într-un limbaj accesibil și este destinat, în special, persoanelor cu dizabilități psihosociale și intelectuale. Astfel USAID prin acest program contribuie la consolidarea democrației din Moldova prin măsuri menite să asigure drepturile politice, dar și participarea unor grupuri de oameni care de obicei erau excluși de la aceste procese [69, p.11].

Menționăm că în Republica Moldova USAID Moldova activează în baza Strategiei de Cooperare pentru Dezvoltarea Țării, anii 2013-2017, care prevede două obiective de dezvoltare:

Obiectivul de dezvoltare 1: O guvernare democratică mai eficientă și mai responsabilă;

Obiectivul de dezvoltare 2: Majorarea Investițiilor și Comerțului în Sectoarele-cheie.

Astfel, în baza acestor obiective au fost aprobate două acorduri de asistență bilaterală privind obiectivele de dezvoltare, acestea fiind aprobate prin Hotărâre de Guvern:

- Hotărârea Guvernului nr. 938 din 29.07.2016 cu privire la inițierea negocierilor și aprobarea semnării Acordului de asistență privind obiectivul de dezvoltare dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Statelor Unite ale Americii pentru creșterea comerțului și a investițiilor în sectoarele-cheie. Acordul nu implică angajamente financiare din partea Republicii Moldova și este valabil până la data de 31 mai 2021.
- Hotărârea Guvernului nr. 1062 din 16.09.2016 cu privire la inițierea negocierilor și aprobarea semnării Acordului de asistență privind obiectivul de dezvoltare dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Statelor Unite ale Americii pentru o guvernare democratică mai eficientă și mai responsabilă. Acordul de asemenea nu implică angajamente financiare din partea țării noastre și este valabil până la data de 30 iunie 2021. În acest context, cel de-al patrulea Amendament la Acordul de asistență dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul SUA din 24.10.14 îl constituie Proiectul de susținere a autorităților publice locale. O altă componentă USAID pentru promovarea democrației în Moldova este pilonul „**Guvernare justă și democratică**”, pilon care înglobează mai multe programe, cum sunt:

Parteneriatele din Moldova pentru o Societate Civilă Durabilă (perioada: 2013-2018);

Prin acest proiect, USAID [4] și-a propus ca scop îmbunătățirea capacității societății civile de a influența elaborarea politicilor și a consolida rolul democrației pentru acțiunile viitoare. Proiectul Parteneriatele pentru o Societate Civilă Sustenabilă acționează prin fortificarea organizațiilor societății civile (OSC) din Moldova, rețelele acestora, și angajamentul stabilit de OSC și Guvern de a contribui la crearea, în Moldova, a unei societăți civile mai vibrante și eficiente. Proiectul susține, de asemenea, organizațiile societății civile în sensibilizarea și educarea cetățenilor despre Uniunea Europeană și integrarea în UE.

Promovarea Supremației Legii în Moldova sub Supravegherea Societății Civile (perioada: 2016-2020), proiectul dat vine să sporească responsabilitatea și transparența sistemului judiciar din Republica Moldova prin activități de supraveghere din partea

cetățenilor pentru dezvoltarea și promovarea mecanismelor care să eficientizeze aplicarea standardelor europene în domeniul drepturilor omului în Republica Moldova.

Procesele Politice Incluzive și Participatorii în Moldova (perioada: 2016- 2019); proiectul implică partidele politice, liderii partidelor naționale și personalitățile politice în curs de afirmare, funcționarii administrației publice locale, organizațiile societății civile și activiștii civici cu scopul de a asigura o concurență politică mai echitabilă și mai transparentă, în Moldova, care să fie mai reprezentativă și mai responsabilă în fața cetățenilor. Pentru a sprijini acest obiectiv general, programul se va concentra pe trei domenii principale:

- a) promovarea unor partide politice mai incluzive și mai responsabile la nivel national;
- b) sprijinirea partidelor emergente și grupurilor slab reprezentate în măsura în care acestea urmăresc să-și sporească participarea în cadrul sistemului politic;
- c) consolidarea reprezentării cetățenilor la nivel local de către partide și funcționari ai administrației publice. Consultațiile, practica ghidată, training-urile de leadership, forumurile și sondajele coordonate ale opiniei publice pentru consolidarea capacității interne a partidelor politice și informarea cetățenilor, pentru dezvoltarea capacității personalităților politice în curs de afirmare și capacității cetățenilor de a monitoriza și pleda pentru reforme, toate acestea vor fi folosite întru eliminarea decalajului dintre funcționarii administrației publice și cetățeni, la nivel local.

Programul de Transparență și Responsabilitate Democratică (perioada: 2016- 2019); este axat pe dimensiunea electorală prin observarea alegerilor și promovarea unui mediu favorabil competiției politice. Prin acesta se prevede consolidarea mecanismelor de transparență și responsabilitate electorală; atragerea actorilor, precum: societatea civilă, grupurile comunitare, membrii de partid obișnuiți și activiști pentru a exercita o presiune asupra factorilor de decizie care să-i determine să fie mai receptivi la cetățeni și să se angajeze în alegeri și o concurență politică mai echitabilă și mai reprezentativă.

Novateca – Programul Bibliotecilor Globale în Moldova (perioada: 2012-2019); contribuie la crearea și acordarea accesului liber pentru cetățeni la internet și servicii moderne, adaptate la nivel local, în baza instrumentelor TI și bibliotecarilor instruiți, care pot oferi îndrumare și sprijin. Din 2012, Programul Novateca a dotat peste 840 de biblioteci publice (din toate raioanele Republicii Moldova) cu peste 2700 de calculatoare și 110 tablete, instruind peste 1000 de bibliotecari în domeniul competențelor TIC [208], prestarea unor servicii moderne, competențelor de pledoarie și de creare a parteneriatelor. Până la sfârșitul Programului, peste

1000 de biblioteci au fost incluse în Programul Novateca, iar parteneriatele cu autoritățile locale și centrale, directorii bibliotecilor, ONG-urile, grupurile comunitare și sectorul privat permit rețelei să continue a evolua împreună cu populațiile pe care le deservește.

Familie sigură pentru fiecare copil (perioada: 2014-2017); Obiectivul proiectului este de a întări securitatea, bunăstarea și dezvoltarea copiilor vulnerabili, în particular a acelor care sunt lipsiți de grija familiei. Programul dat a consolidat rezultatele precedentului proiect, finanțat de USAID „Asigurarea dreptului copilului la familie și protecția lui împotriva violenței, abuzului, neglijării și exploatării” și a creat noi oportunități pentru desfășurarea și replicarea, la nivel național, a scopului proiectului în cauză. Proiectul a oferit susținere autorităților publice centrale și locale pentru a elabora o metodă holistică de protecție a familiei și de creare a unui sistem alternativ de îngrijire a copiilor, bazat pe modelul familiei, prin atragerea diferitelor agenții, chemate să dezvolte capacități, să faciliteze coordonarea activităților și livrarea serviciilor, să sensibilizeze atenția publicului larg la reformele democratice.

Programul de Mediu de Autorizare Legală II (LEEP II) (perioada: 2013-2018), Prin acest program au fost sprijinite și apărate drepturile societății civile, inclusiv libertatea de asociere, de întrunire, de exprimare, de informare și alte drepturi ale omului necesare unei democrații și unei funcționări vibrante a societății civile în țările din întreaga lume.

Optimizarea accesului electronic la hotărârile judecătorești (perioada: 2015-2017), implementarea acestui proiect a contribuit la sporirea transparenței și a accesului la informațiile din cadrul instanțelor judecătorești. Academia de e-Guvernare a pilotat digitalizarea arhivelor pe suport de hârtie în două instanțe judecătorești din Republica Moldova, care a permis: (1) accesul on-line rapid și simplu la hotărârile judecătorești; și (2) căutarea informațiilor privind cauzele examinate în instanță, pe baza mai multor criterii. În acest context, menționăm că Guvernul Statelor Unite, prin intermediul USAID, a încheiat un parteneriat cu 10 țări - donatori emergenți (Bulgaria, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia, Slovenia) pentru a co-finanța diferite proiecte în Eurasia și Balcani. Acest fapt va oferi țărilor-beneficiare posibilitatea de a profita de experiența de succes în tranziția economică și democratică a donatorilor emergenți.

Pe lângă Organizația Națiunilor Unite și Guvernul SUA un rol important îl are și contribuția Băncii Mondiale prin dezvoltarea și finanțarea de proiecte menite să dezvolte democrația din Republica Moldova. Din momentul aderării Republicii Moldova la Banca Mondială în august 1992, programele Băncii Mondiale au fost axate pentru realizarea reformelor din țară și continuă să susțină acțiunile guvernărilor în vederea dezvoltării politicilor

macroeconomice adecvate, dar și consolidarea instituțională prin modernizarea serviciilor publice [127, p.176].

Astfel, unul din proiectele demarate de această instituție este „**Modernizarea serviciilor guvernamentale în Republica Moldova**”. Acest proiect vine să îmbunătățească accesul populației la serviciile publice, eficiența și calitatea prestării serviciilor administrative prin rețehnologizarea, digitalizarea și crearea punctelor de prestare asistată a serviciilor la nivel local, inclusiv pentru grupurile vulnerabile. Proiectul dat vizează eliminarea corupției administrative printr-o abordare treptată, transferând prestarea serviciilor guvernamentale online, reducând treptat interacțiunea fizică dintre cetățeni și prestatorii de servicii. Creșterea colectării veniturilor fiscale este un alt obiectiv al proiectului, iar în contextul dat Guvernul a inițiat reforma Serviciului Fiscal de Stat (SFS) prin modificarea structurii sale administrative. De asemenea în cadrul reformelor Serviciilor Fiscale, unul din obiectivele proiectului Băncii Mondiale [137, p.85-89] „Modernizarea administrării”, este îmbunătățirea mecanismului de colectare a veniturilor, respectarea obligațiilor fiscale și dezvoltarea serviciilor pentru contribuabili prin automatizarea și integrarea administrării fiscale.

Proiectul include reforma politicii fiscale, dezvoltarea instituțională și operațională, modernizarea infrastructurii IT, consolidarea capacității și managementul schimbării. De asemenea, Banca Mondială, prin asistența tehnică finanțată de Fondul fiduciar de Bună Guvernanță al Regatului Unit, a efectuat un diagnostic cuprinzător al sectorului Întreprinderilor de Stat din Moldova, care a identificat problemele de guvernanță cu un impact direct asupra performanței acestora și asupra calității furnizării serviciilor.

În concluzie, menționăm că pentru marii actori politici globali sprijinirea democrației la nivel mondial constituie o prioritate. Democrația realizată prin diferite proiecte, rămâne singurul sistem de guvernare în care cetățenii pot beneficia pe deplin de drepturile omului și este un factor determinant pentru dezvoltare și stabilitate pe un termen destul de lung.

4.3. Concluzii la Capitolul 4

Prezentarea aspectelor practice privind evoluția relațiilor și implementarea proiectelor dintre Republica Moldova și actorii globali, ne conduce la următoarele concluzii:

1. Formarea Republicii Moldova și punerea bazelor sistemului politic democratic în condițiile pe care le cereau și în mod obiectiv le dictau realitățile de la începutul anilor `90, au angrenat țara noastră într-un amplu proces de transformări sistemice și aceste modificări au fost strâns legate de procesele de globalizare, de deschiderea hotarelor țării, de primirea suportului european și internațional care să permită promovarea și susținerea reformelor de modernizare a țării.

2. Remarcăm rolul esențial pe care îl continuă să-l joace Uniunea Europeană în toți acești ani pentru consolidarea și modernizarea a tot ceea ce înseamnă instituții de administrare statală și bună guvernare. Asistența oferită de Uniunea Europeană Republicii Moldova are un caracter tehnic, cât și politic. UE a oferit constant asistență financiară și tehnică pentru crearea unui mediu de dezvoltare democratică și stabilirea unui cadru legal în conformitate cu standardele europene. Pe lângă asistența tehnică, UE a implicat RM în programe de cooperare transfrontalieră, care reprezintă o formă de dezvoltare regională și contribuie la stabilirea unor parteneriate cu statele vecine.
3. Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a pus bazele unui nou cadru pentru un dialog politic, dar și pentru promovarea, menținerea și consolidarea păcii și a stabilității atât celei regionale, cât și a celei internaționale. Acesta a stabilit noi condiții și standarde pentru consolidarea relațiilor economice și comerciale, care să conducă la integrarea economică treptată a Republicii Moldova pe piața internă a UE în domeniile convenite, intensificarea cooperării în domeniul justiției, libertății și securității în vederea consolidării statului de drept, a respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și crearea condițiilor pentru o cooperare tot mai strânsă în alte domenii de interes comun.
4. Din punct de vedere administrativ, prin intermediul Acordului de Asociere, Republica Moldova s-a angajat în crearea unei administrații publice eficiente și transparente, prin pregătirea unor funcționari profesioniști care să ofere servicii de înaltă calitate cetățenilor. Sporind astfel capacitățile instituționale prin valorificarea resurselor umane ale administrației publice centrale și locale. În contextul democratizării, acest model de administrație este indispensabil, deoarece își organizează activitatea prin punerea în aplicare a legii și furnizarea de servicii publice de calitate.
5. Așadar, proiectele care au fost inițiate și implementate de organizațiile globale ONU, USAID și Banca Mondială, au reprezentat soluții concrete la problemele ce au apărut în procesul de dezvoltare și consolidare a democrației în Republica Moldova. Proiectele date au contribuit la creșterea eficienței instituționale și la sporirea impactului reformelor implementate la toate nivelurile administrative. Totodată, o componentă importantă a acestor proiecte a reprezentat-o creșterea gradului de informare al cetățenilor cu privire la instituțiile politice și administrative. De asemenea, o direcție semnificativă a proiectelor respective ține de impactul lor asupra proceselor de formare și creștere a rolului societății civile în Republica Moldova, care este tot mai antrenată în diverse programe de advocacy atât la nivel național cât și la nivel local.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Problema științifică importantă soluționată pentru teorie și practică în domeniul științelor politice se exprimă prin elaborarea unei viziuni științifico-practice de ansamblu cu privire la analiza legăturii celor trei procese fundamentale, cum sunt democratizarea - modernizarea - globalizarea și impactului acestora asupra sistemului politic din Republica Moldova, fiind stabilit rolul jucat de actorii globali în consolidarea democrației și implementarea reformelor. Rezultatele obținute servesc în calitate de studiu de referință pentru comunitatea științifică care analizează și cercetează subiectul respectiv.

Ideile și concluziile științifice expuse în lucrare sunt rezultatul activității autorului, au fost elaborate de sine stătător și au fost elucidate în 11 publicații științifice, 1 în coautorat și 10 individual și au fost prezentate la 8 foruri științifice naționale și internaționale.

Analiza documentelor și a lucrărilor publicate cu referire la subiectul dat ne permit **următoarele concluzii:**

1. Prezentarea studiilor istoriografice privind problema de cercetare demonstrează că până la momentul actual, subiectul democratizării, modernizării sistemului politic din Republica Moldova în condițiile globalizării, au fost amplu cercetate în mod separat, fiind cel mai adesea încadrat în studii generale, însă puțin elucidat în literatura de specialitate anume din perspectiva interdependenței dintre cele trei fenomene „democratizare – modernizare – globalizare”. Prin urmare, studiul în cauză prezintă o abordare originală a analizei evoluției sistemului politic moldovenesc prin prisma corelației celor trei fenomene sus-menționate [33, p.88-90].
2. Globalizarea contemporană se clădește pe o extinsă democratizare politică, ceea ce înseamnă că este asociată și cu libertatea cuvântului, libertatea de credință, presă liberă, dreptul de asociere liber consimțit, mobilitatea capitalului și a noilor tehnologii etc., globalizarea este indisolubil legată de modernizare (de aceea ea este văzută, adeseori, ca expresie a intereselor statelor capitaliste dezvoltate, capabile să susțină, financiar în primul rând, modernizarea, dar și democratizarea). Totodată, în condițiile actuale ale tendințelor de globalizare, acestea au menirea să asigure și să fortifice partea funcțională, de manifestare democratică a sistemelor politice, dar în același timp globalizarea este marcată și de interesele economice ale marilor corporații transnaționale; [35, p.55-77].
3. Așadar, dacă modernizarea la sfârșitul secolului XIX-lea însemna afirmarea și constituirea statelor-națiune, atunci modernizarea actuală realizată în urma proceselor

de democratizare și globalizare creează context favorabil de afirmare și consolidare a sistemelor politice în majoritatea statelor, prin edificarea unui sistem politic pluralist și democratic cu instituții și norme care vin să stabilească statul de drept, economia de piață, libertățile și drepturile omului ca valori supreme. Menționăm că problema dată a fost cercetată la nivel practic, în particular modul de interacțiune a factorilor interni și externi în procesul de democratizare și modernizare a societății noastre, dar și a unor state din Centrul și Estul Europei. Între aceștia, rolul factorului global având o influență considerabilă asupra tranziției democratice, atât pozitivă, cât și negativă, în cazul când unii actori internaționali și regionali au interese opuse. De asemenea, transformările democratice, modernizatoare, în statele post-comuniste au avut diferite evoluții, acestea fiind strâns legate de existența unei societăți civile, a unei elite politice reformatoare și a unei idei naționale, integratoare [34, p.82-90].

4. În condițiile globalizării contemporane, contradicțiile existente pe arena mondială s-au diversificat. Printre problemele principale cu care se confruntă statele ex-sovietice se numără asigurarea securității individuale, instabilitatea politică și cea economică. Astfel, situația din spațiul ex-sovietic reprezintă o problemă de actualitate, „fierberea geopolitică” din această parte a lumii nu s-a terminat încă, în condițiile în care, pe de o parte, Federația Rusă depune toate eforturile pentru menținerea influenței sale în țările care au aparținut fostei URSS, iar pe de altă parte, noile state independente din spațiul ex-sovietic militează pentru o strategie proprie de dezvoltare, cel puțin declarativ, fără intervenția Moscovei, având ca model de inspirație democrațiile occidentale, interesate de realizarea stabilității internaționale și regionale [39, p.68-84].
5. Sistemul politic din Republica Moldova poate fi caracterizat printr-o evoluție neliniară ce a dus la transformări neprogramate, determinate de conjunctura politică dintr-o anumită perioadă. În acest context, clasa politică din Republica Moldova a fost divizată mereu pe anumite subiecte, în special asupra vectorului de dezvoltare externă. În toți anii de la declararea independenței, clasa politică anunță mereu inițierea unor reforme. Aceasta din cauza faptului că nu a existat o viziune strategică pe termen lung asupra viitorului și vectorului țării noastre. Oscilarea de natură continuă între Vest și Est a avut consecințe directe și asupra sistemului politic prin faptul că nu a impus clasa politică să realizeze reforme pe mai multe dimensiuni, care să aibă un impact semnificativ asupra funcționării sistemului respectiv conform principiilor democratice ale mecanismelor statale [32, p.160-161].

6. Cu toate că în toți anii de independență țara noastră a primit suport constant din partea partenerilor internaționali, putem constata că după aproape 30 de ani de la crearea Republicii Moldova și pornirea acesteia pe calea democratizării, ceea ce s-a reușit e doar formarea unei democrații parțial funcționale. Acest tip de democrație presupune existența unor instituții, procese și mecanisme specifice unei democrații. Însă instituțiile statale menite să asigure echilibrul democratic, cum ar fi cel al justiției, cel al asigurării ordinii interne, sunt vulnerabile factorului politic. Acestea fiind influențate și subordonate de către majoritatea guvernărilor ce s-au perindat. Rezultatele analizei proceselor de democratizare și modernizare a sistemului politic existent în Republica Moldova relevă faptul că evoluția acestuia a fost determinată de transformările democratice legate de căderea comunismului de la sfârșitul anilor '80, procesul de edificare a noului stat împreună cu sistemul politic [38, p. 37-42].
7. Actualmente Republica Moldova se află într-o situație de instabilitate geostrategică și într-un proces de tranziție democratică neterminată. Un aspect specific sistemului politic moldovenesc, este faptul că majoritatea guvernărilor s-au orientat asupra aspectului de armonizare legislativă și mai puțin spre dezvoltarea de mecanisme de implementare. Această situație a dus la o reformare parțială fără rezultate structural vizibile.
8. Analiza factorilor care au frânat realizarea până la capăt a procesului de democratizare a sistemului politic din Moldova, arată că această stare de lucruri ține de acțiunile clasei politice. Aceasta a reușit să compromită ideea europeană și înseși valorile democratice prin acțiuni de corupție, prin fraude bancare, reformele realizate fiind doar de suprafață, în esență persistând practici și acțiuni care demonstrează că încă nu s-a reușit formarea unui sistem care să excludă în mod real aceste fenomene.
9. În același timp, proiectele inițiate și implementate de organizațiile globale ONU, USAID și Banca Mondială, precum și Uniunea Europeană au reprezentat soluții concrete la problemele ce au apărut în procesul de dezvoltare și consolidare a democrației în Republica Moldova. Prin aceste proiecte s-a reușit să se reunească într-o anumită măsură efortul societății civile cu efortul clasei politice, pentru a crea un model de colaborare și de comunicare între cetățeni și reprezentanții aleși, de informare și de o mai bună implicare a cetățenilor în viața publică și politică a țării [36, p.88-100].

În baza investigațiilor întreprinse, în scopul îmbunătățirii situației aducem la adresa specialiștilor din domeniu, precum și pentru autoritățile publice din Republica Moldova, **următoarele recomandări:**

1. Deputații Parlamentului Republicii Moldova și întreaga clasă politică trebuie să găsească consens pentru a stabili *integrarea europeană ca proiect de țară*, care să fie inclus în Constituția Republicii Moldova, astfel ca pe viitor, indiferent de rezultatele alegerilor, guvernările ce vor prelua puterea să își construiască politicile pentru realizarea acestui proiect, astfel fiind stabilită o coerență în politica externă și cea internă a țării și evitându-se în acest mod alternanța de vector extern Est-Vest.
2. Codul electoral al Republicii Moldova să fie completat cu modificările necesare, așa încât să permită *Votul prin internet*. La nivel de legislație, trebuie întreprinse măsuri de modificare a cadrului legal care să includă atât reglementarea aspectelor tehnice ale votului prin internet, cât și a procedurilor de management al procesului electoral și altor operațiuni în contextul unui mecanism de vot bazat inclusiv pe tehnologiile informaționale. Necesitatea unui sistem de vot prin internet este argumentată de importanța asigurării dreptului la vot al cetățenilor aflați peste hotarele țării, dar și a altor categorii de alegători care nu se pot prezenta la vot în ziua alegerilor. Experiența alegerilor din ultimii 10 ani arată că a existat un număr mare de cetățeni aflați peste hotare care nu au putut să își exercite dreptul la vot, din motiv că biroul secției de votare era la distanțe foarte mari sau din motiv că se epuiza numărul buletinelor de vot, astfel fiind încălcat unul din principiile democrației – accesul direct, fără discriminare, al tuturor cetățenilor la dreptul de a alege.
3. Parlamentul Republicii Moldova să adopte unele reglementări care ar completa legislația, astfel încât *să nu mai fie posibilă utilizarea abuzivă a resurselor administrative în perioada electorală*. Cadrul normativ trebuie să reglementeze un sistem eficient de contestații în cazurile de abuz și de utilizare a resurselor administrative în ziua alegerilor, în fața unei Curți competente, independente și imparțiale sau a unui organ judiciar echivalent. În mod special, existența unui organ judiciar independent care să sancționeze utilizarea abuzivă a resurselor administrative este o condiție *sine qua non*. Problemele care derivă din disputele electorale ar trebui soluționate imediat de către o autoritate jurisdicțională specializată. În alegerile anterioare, majoritatea monitorizărilor realizate de organizațiile neguvernamentale naționale și internaționale au scos în evidență faptul

că guvernările au utilizat resursele administrative pentru a obține votul alegătorilor, astfel, fiind distorsionat într-o anumită măsură rezultatul alegerilor și principiul competitivității între partide. Această măsură ar permite asigurarea neutralității și imparțialității în cadrul procesului electoral, ar asigura egalitatea de tratament între candidați și dintre partide în ceea ce privește resursele administrative, ar reduce avantajul deținerii unei funcții și ar asigura faptul că resursele administrative nu sunt folosite în scopuri partizane.

4. În scopul realizării unei democrații funcționale și moderne în Republica Moldova, care se realizează în mod special prin creșterea capacității de implementare a proiectelor, se *recomandă crearea unui mecanism de perfecționare continuă a funcționarilor publici din Republica Moldova*, prin antrenarea acestora în diverse programe de instruire și schimb de experiență cu funcționarii publici din diferite state membre ale Uniunii Europene, în vederea preluării bunelor practici, în mod special axate pe scrierea și implementarea proiectelor. Transferul de idei și practici poate genera efecte pozitive pe termen lung și flexibiliza modul de acțiune în scopul îmbunătățirii serviciilor prestate, poate moderniza tehnicile de lucru din cadrul administrației publice centrale și locale.
5. Este necesar ca Uniunea Europeană, prin intermediul Comisiei Europene și instituțiile internaționale donatoare, să *creeze mecanisme de control mai rigide privind implementarea programelor pe care le finanțează* și să existe mecanisme eficiente de sancționare, în cazul utilizării ineficiente a fondurilor alocate pentru modernizarea țării.
6. Specialiștii în domeniu, să completeze curriculumul gimnazial al disciplinei ”Educația pentru societate” cu un *curs didactic detaliat privind „Educația pentru democrație participativă în școlile din Republica Moldova”*. Acest curs este o necesitate, deoarece va contribui la pregătirea unei generații noi de tineri care vor avea cunoștințe mai consolidate privind principiile și valorile democrației, înțelegând mai bine necesitatea implicării lor în activități civice și participative, aceștia vor avea o nouă viziune, vor înțelege mai bine locul și rolul lor în societate.
7. Implementarea reformei sectorului justiției este una dintre principalele premise ale democrației. *Reformarea reală a sistemului judiciar și combaterea corupției trebuie să fie realizate doar cu participarea și monitorizarea post-reformă a organismelor internaționale donatoare*. Ultimele rapoarte ale Uniunii Europene și ale altor instituții internaționale arată că acest sector nu a fost reformat, ci, mai degrabă,

subordonat de-a lungul timpului guvernărilor. Aceleași rapoarte evidențiază și alte vulnerabilități ale acestui sector, cum ar fi lipsa de independență și de integritate a unor judecători.

8. Completarea și *actualizarea platformei web www.amp.gov.md cu informații mai detaliate* despre proiectele implementate în Republica Moldova, care să ofere informații bine structurate referitoare la toată asistența externă primită de Moldova de la comunitatea internațională, ar contribui mult, atât, la eficientizarea activității structurilor ce se ocupă de acest domeniu, cât, și la sporirea gradului de transparență al activității instituțiilor statului. Acest instrument va facilita activitatea comunității științifice, ONG-urilor de profil, a mass-mediei și a tuturor părților interesate în procesul de documentare și realizare a materialelor privind contribuțiile financiare a donatorilor externi, astfel fiind posibilă combaterea speculațiilor politice privind suportul financiar primit de Republica Moldova.

Materialele cercetate, sistematizate și introduse în această teză, pot servi ca punct de plecare pentru investigațiile ulterioare în domeniul științelor politice. Materialele tezei pot fi de un real folos în procesul instructiv-educativ la diferite niveluri (gimnazial, liceal, universitar). Analiza și evoluția democratizării și modernizării sistemului politic din Republica Moldova reprezintă un subiect științific vast și complex, care necesită încă eforturi solide pentru a fi pe deplin cercetat.

Bibliografie

1. Acord (28.11.1994) de parteneriat și cooperare între Comunitățile Europene și statele lor membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte. [online]. [citată 25.03.2016]. În: *Tratate internaționale*, 1999, vol. 10, pp. 127-128. Disponibil: <http://infoeuropa.md/ue-privind-rm/acord-de-parteneriat-si-cooperare-dintre-comunitatile-europene-si-statele-lor-membre-pe-de-o-parte-si-republica-moldova-pe-de-alta-parte/>
2. Acord de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și comunitatea europeană a energiei atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte [online]. [citată 29.03.2018]. Disponibil: <https://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf>
3. Actualitate: Moldova a retrogradat la statutul de țară cu regim hibrid, prima dată în istoria clasamentului. [online]. Economist Intelligence Unit. 2018 [citată 01. 10.2016]. Democracy Index 2018. Disponibil: <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/01/31/democracy-continues-its-disturbing-retreat>
4. Agenția pentru Dezvoltare Internațională a Statelor Unite (USAID) în Moldova. [online]. [citată 19.09.2019]. Disponibil: <https://www.usaid.gov/who-we-are>
5. ALESINA, A. *Viitorul Europei: reformă sau declin*. Chișinău: ARC, 2008. 192 p. ISBN 9789975615112.
6. ALFRED, S. *Problems of democratic. Transition and consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. London: 1996. 480 p. ISBN 0-8018-5157-18.
7. ALMOND, G., VERBA, S. *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*. București: CEU Press Editura Du Style, 1996. 391 p. ISBN 973-97309-0-6.
8. ANNAN, K. A. *In larger freedom: Towards development, security and human rights for all: Report of the Secretary-General*. New York, 2005. 88 p. ISBN 92-1-100971-5.
9. ARAMĂ, E., Debutul procesului de modernizare a justiției naționale (studiu monografic), CEP USM. Chișinău, 2019. 209 p. ISBN978-9975-149-43-3.
10. ATILLA, A.G. *The Politics of Central Europe*. London: SAGE Publications, 1998. 244 p. ISBN 0-7619-5031-1.
11. BACCHETTA, M. *Making Globalization Socially Sustainable. World Trade Organization*. Geneva, 2011. 320 p. ISBN 978-92-2-124583-4.
12. BADRUS, G., RĂDĂCEANU, E. *Globalitate și management*. București: All Beck, 1999. 232 p. ISBN 973-98766-6-8.
13. BARBĂROȘIE, A., GHEORGHIU, V. *Republica Moldova și Integrarea Europeană. Elemente de strategie*. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2003. 411 p. ISBN 9975-9745-1-1.
14. BARI, I. *Probleme globale contemporane*. București: Editura Economică, 2003. 28 p. ISBN 973-590-773-9.

15. BAYLIS, J., *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, Oxford University Press, 2017. 610 p. ISBN 978-0-19-873985-2.
16. BECK, U. *Ce este globalizarea. Erori ale globalismului - răspunsuri la globalizare*. București: Trei, 2000. 210 p. ISBN 9738291496.
17. BEETHAM, D. *Democrația: Întrebări și răspunsuri*. Cluj-Napoca: Clusium, 2002. 114 p. ISBN 973-555-354-6.
18. BLOKLAND, H. *Modernization and Its Political Consequences, Weber, Mannheim, and Schumpeter*. London: Yale University Press, 2006. 278 p. ISBN 978-0300204964
19. BOIAN, V. *Studiu privind Inventarierea și evaluarea asistenței financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană*. [online]. Chișinău, 2010. pp. 5-6. [citată 01.05.2019]. Disponibil: http://old.ape.md/public/publications/1273156_md_boian_victoria.pdf.
20. BOICU, R. *Media, Public Communication and Globalization*. București: Universității București, 2013. 160 p. ISBN 978-606-16-0201-8.
21. BOȚAN, I. *Guvernare și Democrație la Chișinău*. [online]. Asociația pentru Democrație Participativă. 2010. [citată 01.05.2019]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/files/guvernare-democrație-05-ro.pdf>
22. BROWN, R. *Probleme globale ale omenirii*. București: Editura tehnică, 1995. 244 p. ISBN 973-31-0395-0.
23. BRZEZINSKI, Z. *Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției*. București: Diogene, 1995. 320 p. ISBN 973-96059-6-6.
24. BUCĂȚARU, V. *Liberalizarea regimului de vize cu UE. Progrese, provocări, perspective*. [online]. APE/FES. [citată 01.05.2019]. Disponibil: <http://www.ape.md/2013/12/victoria-bucataru-liberalizarea-regimului-de-vize-cu-ue-progrese-provocari-perspective-ape-fes-18-12-2013/>
25. BUCĂȚARU, V. *Republica Moldova și Uniunea Europeană: de la cooperare la integrare (2011-2012)*. [online]. Asociația pentru Politica Externă. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova: „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” perioada 2011-2014. [citată 28.04.2016]. Disponibil: <http://www.gov.md/doc.php?l=ro&idc=445&id=3729>
26. BURIAN, A. *Relațiile internaționale, politica externă și diplomația*. Chișinău, 2007. 448 p. ISBN 9789975701938.
27. BUZAN, B. *Popoarele, statele și teama*. Chișinău, 2000. 388 p. ISBN 9975-79-046.
28. CĂLDARE, Ghe., (2019). Republica Moldova - ONU: colaborare în interes național. In: *Moldoscopie*, nr. 2, pp. 55 - 63. ISSN 1812-2566.
29. CAPCELEA, V. *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile*. Chișinău: ARC, 2012. 190 p. ISBN 9789975617031.
30. CERKEZ, Ș. *Grupurile de interes și politicile publice*. Iași: Polirom, 2010. 240 p. ISBN: 978-973-46-1775-3.

31. CERNENCU, M., RUSNAC, G., GALBEN, A., SOLOMON, C. *Republica Moldova: Istoria Politică (1989-2000), Documente și materiale*. Vol. I și II. Chișinău: USM, 2004. 544 p. 458 p. ISBN 9975-917-97-6.
32. CIOBANU, I. Aspecte generale și particulare ale modernizării sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția IV, UNAȘM, 10 martie 2015, Chișinău, pp. 160-161. ISBN 978-9975-3036-4-4.
33. CIOBANU, I. Considerații privind conceptul democratizării, modernizării și globalizării al sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Conferința Științifică internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, USM, 7-8 noiembrie 2015, Chișinău, pp.88-90. ISBN 978-9975-71-815-8.
34. CIOBANU, I. Impactul democratizării și europenizării asupra modernizării sistemului politic al Republicii Moldova. În: *International Conference „Political science, international relations and Security Studies”*, 27-29 mai, 2016, Sibiu, România, pp.82-90. ISSN 2343 – 7774.
35. CIOBANU, I. Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice a statelor est-europene în contextul globalizării. În: *Revista MOLDOSCOPIE*, Nr. 4 (LXXV), Chișinău, 2016, p. 57-77. ISSN 1812-2566.
36. CIOBANU, I. Interconexiunea dintre democrație și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova. În: *Revista de filosofie, sociologie și științe politice*, Vol. II (177), Chișinău, 2018, pp. 88-100. ISSN 1857-2294.
37. CIOBANU, I. Parteneriatul Estic – factor modernizator al sistemului politic al Republicii Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția V, UNAȘM, 25 mai 2016, Chișinău, pp. 53-57. ISBN 978-9975-933-84-1.
38. CIOBANU, I. Particularitățile procesului de modernizare al sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, științe sociale, Conferință științifică internațională, Universitatea „B. P. Hasdeu”*, 5 iunie 2015, Cahul, pp. 37-42. ISBN 978-9975-914-98-7.
39. CIOBANU, I. Relația democratizare-modernizare în sistemele politice ale CSI, specificul Moldovei, Ucrainei și Federației Ruse. În: *Revista de filosofie, sociologie și științe politice*, vol. II (173), Chișinău, 2017, pp. 68-84. ISSN 1857-2294.
40. CIOBANU, V. *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova*. Iași: Polirom, 2005. 408 p. ISBN973-681-895-0.
41. CIUBOTARU, A. *Revoluția Twitter. Episodul întâi: Republica Moldova*. Chișinău: Știința, 2010. 132 p. ISBN: 978-9975-67-731-8.
42. CLARK, J., *Globalizing Civic Engagement: Civil Society and Transnational Action*. London: Earthscan Publications Ltd, 2003. 194 p. ISBN 92-2-112256-5.

43. COLAȚCHI, A. Criza politică și consolidarea democrației în Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), nr. 1. Chișinău, 2011, pp.109-118, ISSN 1812-2566
44. COLLMER, S. *Civil society as a key actor in initiating change: the case of Moldova. Security architecture in the EU Eastern Neighborhood: challenges and realities.* [online]. Chișinău, 2011, pp. 71-79. [citată 02.05.2019]. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2014/12/civil_society_mapping_csdp.pdf
45. Concepția politicii externe a Republicii Moldova (direcții principale de activitate) din 8 februarie 1995, nr. 368 – XVI. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, martie, nr.4.
46. *Consiliul European, 800 milioane de europeni.* Chișinău, 2006. 125 p. ISBN 978-9975-78-300-2.
47. Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității în Republica Moldova. online, [citată 22.01.2020]. Disponibil: <http://egalitate.md/prezentare-generală/>
48. CONSTANTIN, GHE. *Globalizare și identitate națională.* București: Simpozion, 2006. 320 p. ISBN 978-973-745-020-3.
49. Constituția Republicii Moldova. Direcția de Stat pentru Asigurarea Informațională Moldpress. Chișinău, 1994.
50. *Controlul descentralizării și reformelor administrației publice în Europa Centrală și de Est.* Chișinău: Tehnica-INFO, 2004. 224 p. ISBN 9975-63-236-X.
51. CORNEA, S., Rolul descentralizării în aprofundarea proceselor de democratizare a statului postsovietic, Buletinul Științific al Universității de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul. Seria Științe sociale 2016 Nr. 2(4) P. 34-40, ISSN2345-1858.
52. Council of Europe. CM/Rec(2017)5 *Recommendation on Standards for E-Voting* [citată 01.10.2019]. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/portal/news-2017/-/>
53. COZMA, A. *Republica Moldova - Consiliul European: parteneriat pentru democratizare (1990-2010).* Chișinău: Lumina, 2011. 289 p. ISBN 978-9975-65-267-4.
54. CROITORU, V. Riscurile fenomenului globalizării. În: *Procesul de globalizare: provocări și soluții.* Coord. TEOSA Valentina, Chișinău, 2004, USM. pp. 94-95. ISBN 9975-70-392-5.
55. DANDIȘ, N. Republica Moldova între cadrul normativ național și cel european privind cooperarea transfrontalieră. În: MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică) nr.2 (xlix). Revistă științifică trimestrială. Chișinău: CEP USM, 2010. ISSN 1812-2566.
56. DAVID, H., ANTHONY, MC., DAVID, G., JONATHAN, P. *Transformări globale. Politică, economie și cultură.* Iași: Polirom, 2004, 576 p. ISBN973-681-181-6.
57. Declarația de Independență a Republicii Moldova. [online]. [citată 18.02. 2019]. Disponibil: <http://www.presedinte.md/rom/declaration>
58. *Democracy Index 2017: Free speech under attack.* [online]. "The Economist" Report. [citată 28.10.2019]. Disponibil: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>

59. *Dezvoltarea și diversificarea pieței de asigurări în Republica Moldova în contextul negocierii creării Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător între Republica Moldova și Uniunea Europeană*. Chișinău: Bons Offices, 2011. 80 p. ISBN 978-9975-80-467-7.
60. DIAMOND, L. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. JHU: Press Edition, 1999. 384 p. ISBN 978-0801861567.
61. DIAMOND, L., MUNGIU-PIPPIDI, A. *Cum se consolidează democrația?* Iași: Polirom, 2004. 352 p. ISBN973-681-516-1.
62. DINU, M. *Globalizarea și aproximările ei*. București: Economica, 2004. 332 p. ISBN973-709-060-8.
63. *Direct Democracy in the Baltic States: Institutions, Procedures and Practice in Estonia, Latvia and Lithuania*. [online] Working Papers Series 42, Centre for Democracy Studies Aarau (ZDA) at the University of Zurich. [citat 21.01.19]. Disponibil: <https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/95339/>
64. DUMITRIU, P. *Sistemul ONU în contextual globalizării: Reforma ca voință și reprezentare*. București: Curtea Veche, 2008. 432 p. 978-9736695292.
65. DUTU, A. *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*. București: All Educational, 1999. 434 p. ISBN 9789739392860.
66. EASTON, D. *Sistemul politic*. București: Meronia, 2000. 218 p. ISBN 9789739392860.
67. EȘANU, C. Globalizarea – abordări, componente și consecințe. În: *Procesul de globalizare: provocări și soluții*. Coord. TEOSA Valentina, Chișinău: USM, 2004. pp. 115. ISBN 9975-70-392-5.
68. *Europa 2005. Unitate în diversitate*. București: Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2005. 234 p. ISBN 9789737745095.
69. FETESCU, A. USAID susține APCL RM în promovarea unor valori majore. În: *Moldova și Lumea*, nr.6, Chișinău, 2001. p. 11. ISSN 0132-6627.
70. FISICHELLA, D. *Știința politică. Probleme, concepte, teorii*. Chișinău, 2000. 406 p. ISBN 978-973-46-0107-3.
71. FRUNTAȘU, P., RUSNAC, G. *Republica Moldova pe calea democratizării*. Chișinău, USM. 1999. 138 p. ISBN 9975-917-28-3.
72. FRUNTAȘU, P., *Sisteme politice contemporane*. Partea I și II. Chișinău, CEUSM, 2001. 368 p., 430 p, ISBN 9975-70-091-8, ISBN 9975-70-092-6.
73. FUKUYAMA, F. *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. București: Paideea, 1994. 351 p. ISBN973-9131-33-6.
74. FULGA, G. *Societăți și sisteme politice contemporane: doctrine și realități*. București: Economica, 2004. pp. 237-238. 336 p. ISBN 973-590-962-6.
75. Funcțiile exercitate de către instituția Ombudsmanului în Republica Moldova. [online]. [citat 13.09.2019]. Disponibil: <http://ombudsman.md/despre/prezentare-general/>

76. FURTUNĂ, P., EFREMOV, V. (2019). Globalizarea și impactul ei asupra mediului de securitate internațional. In: *Moldoscopia*, nr. 3, pp. 62 - 68. ISSN 1812-2566.
77. GAGYI, T. *Democrație și libertate: ideal și realitate*. Petroșani: Universitas, 2000. 125 p. ISBN 973-8035-32-5.
78. GARTON, T. *Istoria prezentului. Eseuri, schițe și relatări din Europa anilor 90*. Iași: Polirom, 2002. 368 p. ISBN 973-681-083-6.
79. GORINCIOI, R. *Democratizarea Republicii Moldova în contextul proceselor de globalizare: Autoreferat tz. de doct.* Chișinău, 2005. 20 p. C.Z.U.: 321(478).043.2.
80. GORINCIOI, R. Probleme ale securității internaționale în condițiile globalizării. În: *Procesul de globalizare: provocări și soluții*. Coord. TEOSA Valentina, Chișinău: CEP USM. 2004, pp. 135-144. ISBN 9975-70-392-5.
81. GORINCIOI, R., SACA V. Democratizarea și Globalizarea: semnificații și interdependențe. În: *Revista de Filosofie și Drept*, nr.1-3, Chișinău, 2004, pp.15-22.
82. GORINCIOI, R., ȚVEATCOV, N., MOȘNEAGA, V. *Cooperare regională și integrare europeană în Sud-Estul Europei. Studii de caz*. Materialele conferinței internaționale "Cooperarea regională și integrarea europeană a Republicii Moldova, Ucrainei și României". Chișinău: USM, 2006. 196 p. ISBN978-9975-9572-5-0.
83. GOTIȘAN, V. *Nations in Transit Ratings and Averaged Scores. Moldova*. [online]. [citat 20.02.2018]. Disponibil: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/moldova>
84. GRECU, Silviu-P. *Modele de analiză în consolidarea democratică. Perspective comparate în Europa Centrală și de Est*. Iași: Editua universității "Al.I. Cuza", 2012. 88 p. ISBN 978-973-703-721-3.
85. GRUGEL, J. *Democracy Without Borders: Transnational and Non-State Actors in Eastern Europe, Africa and Latin America*. Londra, 1999.
86. GRUGEL, J. *Democratizarea. O introducere critică*. Iași: Polirom, 2008. 267 p. ISBN 978-973-46-1064-8.
87. HELD, D. *Modele ale democrației*. București: Univers, 2000. 321 p. ISBN 973-7456-0044-1.
88. HELD, D., Mc GREW, A., *Transformări globale. Politică, economie și cultură*. Iași: Polirom, 2004. 576 p. ISBN 973-681-181-6.
89. HIRST, P., THOMPSON, G. *Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare*. București: Trei, 2002. 240 p. ISBN 973-8291-25-9.
90. HOBSBAWM, E. *Globalisation, Democracy and Terrorism*. Edition Little Brown: 2007. 184 p. ISBN 978-0349120669.
91. Hotărârea Guvernului nr. 1090 din 31.12.2013 aprobă Regulamentul privind serviciul electronic guvernamental de autentificare și control al accesului. [citat 08.08.2019]. Disponibil: <http://egov.md/ro/legislation/hotararea-guvernului-nr1090-din-31122013-privind-serviciul-electronic-guvernamental-de>

92. Hotărârea Guvernului Nr. 4341 din 08-12-2015 cu privire la aprobarea Planului strategic al Comisiei Electorale Centrale pentru anii 2016-2019. Publicat la 05-02-2016 în Monitorul Oficial Nr. 25-30 art. 164. - [citată 01.05.2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=90614&lang=ro
93. Hotărârea Guvernului nr. 713 din 12 octombrie 2015 privind modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 808 din 7 octombrie 2014 cu privire la Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană pentru anii 2014-2016. [citată 08.15.2019]. Disponibil: <http://lex.justice.md/md/361471/>
94. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Planului de Acțiuni Republica Moldova-Uniunea Europeană, nr.356 din 22.04.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.65- 66/412 din 29.04.2005.
95. HUNTINGTON, S. *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. Foreign Affairs 1993. 528 p. ISBN973-9241-58-1.
96. HUNTINGTON, S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1991. pp. 45-46. ISBN 978-0-8061-8604-7.
97. IACOB, L. *Modernizare – Europeanism. Ritmul și strategia modernizării*. Iași, 1995. 298 p. ISBN 973-9149-53-7.
98. *Impactul trecutului totalitar asupra noilor democrații din Europa Centrală și de Est*. Chișinău: ARC, 2000. 238 p. ISBN 9975-61-114-1.
99. JUC, V. Viața politică în Republica Moldova. În: *Destin românesc. Revista de istorie și cultură*. nr. 4, an. VIII nr. 32. București-Chișinău. 2001. p. 33-36. ISSN 1857-1964.
100. JUC, V., (coord.); Osmochescu, T., (coord.) *Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare necesități de democratizare, securitate și cooperare*, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, Chișinău, 2016. 168 p. ISBN978-9975-3043-2-0.
101. JUC, V., CEBAN L. *Relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană: istorie și actualitate*. În: Simpozion științific internațional „Sectorul serviciilor în sec. XXI: realizări, probleme și perspective”. pp. 23-26.
102. JUC, V., *Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova*, Chișinău, 2018. F.E.P."Tipografia Centrala".145 p. ISBN978-9975-3201-0-8.
103. JUC, V., JOSANU, Iu., RUSANDU, I. *Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est*. Chișinău: Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2008. 202 p. ISBN 978-9975-62-223-3.
104. KAHN, S. *Geopolitica Uniunii Europene*. Chișinău: Cartier, 2008. 176 p. 978-9975-79-468-8.
105. KARPINSKI, J. A. B. *C.-ul democrației*. București: Humanitas, 1993. 144 p. ISBN 973-28-0397-5.
106. KOSOLAPOV, N. *Globalizarea: aspecte intrinseci și relațiile internaționale*. [online]. [citată la 12.02. 2019]. Disponibil: http://old.politstudies.ru/friends/meimo3_01.htm .

107. *Lansarea consultărilor publice pe marginea Planului de Acțiuni pentru o guvernare deschisă, 2014-2015.* [online]. [citată la 12.02. 2019]. Disponibil: <http://www.cnp.md/en/activities/news-and-announcements/item/1673-lansarea-consult%C4%83rilor-publice-pe-marginea-planului-de-ac%C8%9Biuni-pentru-o-guvernare-deschis%C4%83-2014-2015>
108. LARRY, D., MARC F., PLATTNER. *Cum se consolidează democrația?* Iași: Polirom, 2004. 352 p. ISBN 973-681-516-1.
109. Legea nr. 5 din 09-02-2006 privind egalitatea de șanse între femei și bărbați. În: *Monitorul Oficial nr. 47-50* Articolul nr. 200, din 24-03-2006.
110. Legea Nr. 142 din 19.07.2018 cu privire la schimbul de date și interoperabilitate [citată 01.05.2019]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=376762>
111. Legea nr. 435 din 28.12.2006 privind descentralizarea administrativă. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 29-31 din 02.03.2007.
112. LEVENTE, S. *Multiculturalismul liberal.* Iași: Polirom, 2001. 360 p. ISBN 973-783-757-2.
113. LIPHART, A. *Democrația în societățile plurale.* Iași: Editura Polirom, 2002. 296 p. ISBN: 973-683-954-0.
114. MACESICH, G. *Reform and Market Democracy.* London: New York, 1991. 145 p. ISBN 0-275-93989-8.
115. MARGA, A. *Cultură, democrație, modernizare.* București: Institutul Cultural Român, 2012. 216 p. ISBN 978-973-577-640-4.
116. MARIN, C. *Comunicarea internațională.* Chișinău: CEP USM, 2017. 369 p. ISBN 978-9975-71-922-3.
117. MARIN, D. *Globalizarea și aproximările ei.* București: Economica, 2004. p.13. 336 p. ISBN 973-709-060-8.
118. MARINO, A. *Revenirea în Europa. Idei și controverse românești.* Craiova: Aius, 1996. 443 p. ISBN 9739251056.
119. MARTIN, H., SCHUMANN, H. *Capcana globalizării. Atac la democrație și bunăstare.* București: Economica, 1999. 416 p. ISBN 973-590-093-9.
120. MÎNZĂRARI, D. Planul de acțiuni UE-RM: restanțe sau eșec total? În: Discussion Paper, Nr.2. [online]. Chișinău: IDIS "Viitorul", 2008. pp. 8-10. [citată 25.04.2019]. Disponibil: <http://www.viitorul.org/files/28.pdf>
121. *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist European.* Red. șt.: V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018. Tipografia Centrală. 512 p. ISBN 978-9975-3043-8-2.
122. *Moldova între Est și Vest: identitate națională și orientare europeană.* Chișinău: 2001. 287 p. ISBN 9975-70-089-6.

123. Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate. În: Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova, (februarie 2005-ianuarie 2008), Chișinău: 2008. 179 p. ISBN978-9975-61-454-2.
124. *Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate*. Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova, (februarie 2005-ianuarie 2008), Chișinău: 2008. 179 p.
125. *Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene*. Simpozionul științific internațional tradițional. Materiale. Republica Moldova. Chișinău: Perspectiva, 2000. 428 p. ISBN9975-78-043-1.
126. MOLDOVAN, D. Politica Europeană de Vecinătate și perspectiva aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. În: Conferința științifică internațională „Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii: Probleme și soluții pentru România și Republica Moldova”, pp.319-322.
127. MOLODILO, D. Republica Moldova în cadrul globalizării economiei mondiale: activitatea în cadrul organizațiilor economice internaționale. În: Procesul de globalizare: provocări și soluții. Coord. TEOSA Valentina, Chișinău: 2004, USM. pp.176. ISBN 9975-70-392-5.
128. MORARU, V. *Europenizarea: fațetele procesului*. Chișinău: Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2013. 336 p. ISBN 978-9975-57-064-0.
129. MORLINO, L. *Democrație și democratizări*. Iași: Institutul European, 2015. 303 p. ISBN 978-606-24-0086-6.
130. MOȘNEAGA, V., MOHAMADIFARD, Gh., TEOSA, V., *Republica Moldova: două decenii pe calea democrației și independenței*. Iași: Editura Pan Europe, 2009. 241 p. ISBN 978-973-848367-5.
131. MOȘNEAGA, V., RUSNAC, Gh. Republica Moldova: 10 ani pe calea democrației și independenței. În: Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective. Chișinău, 2001. ISSN 9975-70-032-2.
132. MOȘNEAGA, V., RUSNAC, Gh. *Republica Moldova: alegerile parlamentare (1994) și geografia politică a electoratului*. Chișinău: CEP USM. 1997. 190 p. ISBN 9975-923-27-5
133. MUNTEANU, I., BERGHIA, R., CHIFU, I., CHIRTOACĂ, N., *Moldova on the way to democracy and stability: from the Post-Soviet Space towards the World of Democratic Values*. Chișinău: Cartier, 2005. 263 p. ISBN9975-79-378-9.
134. NĂSTASE, A. *Bătălia pentru viitor*. București: New Open Media, 2000. ISBN 978-973-567-827-2.
135. NAUMESCU, V. *Sisteme politice comparate: Elemente de bază*. Cluj-Napoca: 2003. 226 p. ISBN 973-686-368-9
136. NEGURĂ, P., SPRÎNCEANĂ, V., ERNU, V. *Republica Moldova la 25 de ani. O încercare de bilanț*. Chișinău: Cartier, 2016. 360 p. ISBN 978-9975-86-101-4.

137. NENIȚA, M. Activitatea Băncii Mondiale în Republica Moldova. În: ECONOMICA, Chișinău: 2006. nr. 1. pp.85-89. ISSN 1810-91-36.
138. NEUHAUS, N., LANGER, H. *Valorile democrației creștine*. Chișinău: ARC, 2006. 196 p. ISBN 978-9975-77-005-7.
139. PARLAGI, A., IFTIMOAIIE, C. *Serviciile publice locale*. București: Economica, 2001. 398 p. ISBN 973590487X.
140. *Participarea femeilor la viața publică și politică din Republica Moldova*. Raport elaborat în cadrul Parteneriatului Estic de Facilitare al Consiliului Europei. Chișinău: 2013; Legea care prevede implicarea femeilor în politică: [online]. [citată la 12.10.2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=92833&lang=ro
141. PASCARU, A. *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova*. Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, 2012. 191 p. ISBN978-9975-57-033-6.
142. PASCARU, A. Valorile la confluența spațiilor culturale în societate. În: Revista de filozofie, sociologie și științe politice, 2009, nr.1, pp. 10-11. ISSN 1857-2294.
143. *Percepția cetățenilor față de instrumentele tehnologiei informației în perspectiva implementării votului prin Internet*. Studiu realizat în cadrul Programului „Democrație, Transparență și Responsabilitate”, Asociați Promo-LEX. Chișinău, 2018.
144. PETERI, G. *Controlul descentralizării și reformelor administrației publice în Europa Centrală și de Est*. Chișinău: Tehnica-INFO, 2004. 224 p. ISBN9975-63-236-X.
145. PETERSON, V., ROBERT D. *Social Problems Globalization in the Twenty-First Century*. New Jersey Prentice Hall, 1999. 466 p. ISBN 0-13-146895-2.
146. PÎRȚAC, Gr., Managementul crizelor politice în contextual transformărilor democratice din Republica Moldova. În: Teoria și practica administrării publice. Chișinău: 2013. pp. 128-131. ISBN 978-9975-4241-9-6.
147. *Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană*. Chișinău: ARC, 2008. 180 p. ISBN 978-9975-61-454-2.
148. POP, D. *Globalizare și teorii ale dezvoltării*. București: 2006, 53 p. ISBN 9975-63-236-0.
149. POPESCU, A., JINGA, I. *Integrarea europeană. Dicționar de termeni comunitari*. Chișinău: Lumina Lex, 2000. 208 p. ISBN ISBN973-588-243-4.
150. PRISAC, I. *Implementarea metodei sinergetice în analiza și eficientizarea sistemului politic din Republica Moldova*. Autoreferat al tezei de doctor. Chișinău, 2012.
151. PRISECARU, P. *Guvernanța Uniunii Europene*. București: Economica, 2005. 240 p. ISBN 973-709-105-4
152. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” pentru perioada 2013-2014. [online]. [citată la 01.05.2019].Disponibil:

https://mecc.gov.md/sites/default/files/document/attachments/programul_de_activitate_al_guvernului_rm.pdf

153. Programul de reformare a serviciilor publice 2012-2015 (aprobat prin HG nr. 797 din 26.10.2012); [citat 01.05.2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=57878&lang=ro
154. Programul strategic de modernizare tehnologică a Guvernării (e-Transformare, aprobat prin HG nr.710 din 20.09.2011); [citat 01.07.2019]. Disponibil: <http://egov.md/ro/legislation/hotararea-guvernului-nr710-din-20092011-cu-privire-la- aprobarea-programului-strategic-de>
155. PROHNIȚCHI, V., POPA, A. *Acordul de Liber Schimb între Moldova și UE: fezabilitate, perspectivă și impact potential*. Chișinău, 2009. 100 p. ISBN 978-9975-80-084-6.
156. PRZEWORSKI A. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 183 p. ISBN 0-521-42335-X.
157. RAE, H. *Identitatea statelor și omogenizarea popoarelor*. Chișinău: Epigraf, 2005. 350 p. ISBN ISBN9975-934-67-6.
158. RAMONET, I. *Geopolitica haosului*. București: Doina, 1998. 50 p. ISBN 9739193307.
159. Raport "Națiuni în tranziție". Situația democrației în Republica Moldova s-a agravat. În: Freedom House, 2015.
160. *Raport asupra studiului de evaluare a percepției publice privind procesul de integrare europeană și implementarea Planului de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova*, [online]. IDIS „Viitorul”, 2008. [citat la 03.03. 2019]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/library/Raport_EU_ROM_fin.pdf
161. Raport național: *Progrese și perspective în reprimarea corupției*. Chișinău: Bons Offices, 2008. 64 p. ISBN 978-9975-80-191-1.
162. Raport privind Starea Democrației Locale (SoLD) în Republica Moldova. În: Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”. Chișinău, 2017.
163. *Reflecții privind valorificarea oportunităților legate de globalizare*. Luxembourg, 2017. Publications Office. ISBN: 978-92-79-68211-7.
164. *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018. Tipografia Centrală. 256 p. ISBN 978-9975-144-49-0.
165. *Republica Moldova pe calea democratizării: realizări, probleme, perspective*. Chișinău: Editura USM, 2002. 116 p. ISBN 9975-70-111-6.
166. *Republica Moldova și Integrarea Europeană. Cooperarea în pactul de stabilitate*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 324 p. ISBN9975-9745-0-3.
167. REVEL, J. F. *Revirimentul democrației*. București: Humanitas, 1995. p. 367. 446 p. ISBN973-28-0580-3.

168. RIFKIN, J. *Visul European. Despre cum, pe tăcute, Europa va pune în umbra "visul american"*. *Economie și Societate*. Iași: Polirom, 2006. 368 p. ISBN: 973-46-0373-6.
169. RIGGS, Fr. *Globalization, Ethnic Diversity, and Nationalism: The Challenge for Democracies*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2002. Vol. 581. pp. 35-47. ISSN 0002-7162.
170. ROBERT, A. *Democracy and its Critics*. Yale University Press. 397 p. ISBN 0-300-04409-7.
171. ROBERTSON, R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. SAGE Publications, 1992, 188 p. ISBN 9780803981874.
172. ROGOVSKI, R., TURNER, Ch. *Forma noii Europe*. Chișinău: Cartier, 2009. 220 p. ISBN 978-9975-79-574-6.
173. România și Republica Moldova – între politica europeană de vecinătate și perspectivele extinderii Uniunii Europene. În: *Studii de Impact III*, Institutul European din România, 2008. pp.36.
174. RORMOZER, G. *Criza liberalismului*. Moscova: Institutul Filosofic, 1996. 292 p. ISBN 5-201-01900-5.
175. ROȘCA, A. Puterea politică și ordinea socială: interacțiune și echilibru dinamic. În: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*, 2007, nr 1. pp. 8. ISSN 1857-2294.
176. ROȘCOVAN, M., BULAT, V., PUNTEA, M., MIRON, V. *Ghid de cooperare transfrontalieră*. Chișinău: Epigraf, 2010. 288 p. ISBN 9975-903-66-5.
177. ROSE, R., MISHLER, W., HAERPFER, C., *Democrația și alternativele ei*. Institutul European: 2003. ISBN 973-611-194-6.
178. ROTARU, V. *Societatea și justiția penală. Ghid penru jurnaliști și activiștii din domeniul drepturilor omului*. 136 p. ISBN 978-9975-79-734-4.
179. ROTH, A. *Modernitate și modernizare socială*. Iași: Polirom, 2002. 192 p. ISBN 973683851X.
180. RUSNAC, Gh., TEOSA V. Reperele modernizării învățământului superior în epoca contemporană a provocărilor și cerințelor globale. În: *Procesul de globalizare: provocări și soluții*. Chișinău: USM, 2004. pp. 9-11. ISBN9975-70-392-5.
181. SABARA, B. *Raportul Grupului de Lucru privind Evaluarea Periodică Universală a Republicii Moldova (2016)* [online]. Chișinău, 2016. [citat 02.05.2019]. Disponibil: <http://md.one.un.org/content/unct/moldova/ro/home/publications/joint-publications/raportul-grupului-de-lucru-privind-evaluarea-periodic-universal-.html>
182. SACA, V. Aspecte ale modernizării sociopolitice a Republicii Moldova în contextul tranziției spre democrație. În: *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2018, Tipografia Centrală, pp. 44-71. ISBN 98-9975-3043-8-2;

183. SACA, V. *Interese politice și relații politice: Dimensiuni tranzitorii*. Chișinău: CEP USM, 2001. 472 p. ISBN 9975-70-044-6.
184. SACA, V. Tendințe și probleme ale transformărilor democratice în condițiile Republicii Moldova. În: *Științe Politice, Relații Internaționale și Studii de Securitate*. V.I. Sibiu: Universitatea „Lucian Blaga”, 2011.
185. SANDU, I. Corelația dintre structura și cultura politică în procesul democratizării societății moldovenești. În: *Republica Moldova: două decenii pe calea democrației și independenței*. Iași, 2009, pp.141-152. ISBN 978-973-8483-67-5.
186. SANDU, I. Guvernarea democratică abordare în parametrul dimensiunilor de conținut. În: *MOLDOSCOPIE*. Chișinău, 2013, nr.2 (LXI). pp. 158-170. ISSN1812-2566.
187. SARTORI, G. *Teoria Democrației Reinterpretată*. Iași: Polirom, 1999. 512 p. ISBN 973-683-144-2.
188. SCHIFIRNEȚ, C. *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății*. București: Tritonic, 2016. 120 p. ISBN 978-606-749-110-4.
189. SELEJAN-GUȚAN, A. *Spațiul european al drepturilor omului: reforme, practici, provocări*. București: C. H. Beck, 2008. p. 29-30. 168 p. ISBN: 978-973-11-5464-0.
190. SEREBRIAN, O. *Geopolitica spațiului pontic*. Chișinău: Cartier, 2006. 208 p. ISBN 978-9975-79-009-3.
191. SEREBRIAN, O., CERNENCU, M., CIUREA, C., NEGRU, E. *Alegerile într-o societate democratică*. Chișinău: Școlile Asociate UNESCO, 2001. 120 p. ISBN 9975-9671-0-8.
192. SHARP, G. *De la dictatură la democrație*. Un cadru conceptual pentru câștigarea libertății. Chișinău: Cartier, 2016. 104 p. ISBN978-9975-86-058-1.
193. SÎMBOTEANU, A. *Descentralizarea administrativă - componentă a modernizării administrației publice din Republica Moldova*. Chișinău: CEP USM, 2014. 196 p. ISBN978-9975-71-534-8.
194. SIMON, H. A. *Comportamentul administrativ. Studiu asupra proceselor de luare a deciziilor în structurile administrative*. Chișinău: Știința, 2004. 300 p. ISBN9975-67-434-8.
195. *Sistemul politic în societățile tranzitive: cazul Republicii Moldova*. În: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*. 2009, nr. 3, pp. 157-161. ISSN 1857-2294
196. SOLCAN, N. Relațiile Republicii Moldova cu UE: cooperare, vecinătate, asociere. În: *Revista Moldovenească de Drept și Relații Internaționale*, Chișinău, 2009. Nr. 4. pp. 122-129. ISSN 1857-1999.
197. SOLOMON, C. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)*. Chișinău: CEP USM, 2002. pp. 5-6. 264 p. ISBN 9975-70-161-2.
198. SOLOMON, C. *Instituționalizarea și evoluția sistemului politic democratic în Republica Moldova (Aspecte istorico-politologice)*. Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe politice. Chișinău: 2002. 40 p. CZU 32.001 (478).
199. SOLOMON, C. Managementul politic în Republica Moldova: Aspecte teoretico-practice. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)* 2010, nr.4 (LI). ISSN 1812-2566.

200. SOLOMON, C. Relațiile interguvernamentale între Republica Moldova și România. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Chișinău: USM, Partea XVI, 2001. pp. 121-123. ISSN 1812-2566.
201. SOLOMON, C. Republica Moldova în Consiliul Europei. În: Moldova și Lumea, nr. 3-4, 2000. pp. 11-12. ISSN 0132-6627.
202. SOLOMON, C. Rolul Consiliului Europei în democratizarea vieții politice în Republica Moldova. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Vol.III, Seria „Științe Socioumanistice”, Chișinău: USM, 2000, pp.48-49. ISSN 1811-2668.
203. SOLOMON, O. Eficientizarea procesului decizional în contextul modernizării administrației publice din Republica Moldova Monografie. Chișinău, 2016. 206 p. ISBN978-9975-89-042-7.
204. STĂNESCU, V. *Globalizarea, spre o nouă treaptă de civilizație*. Cluj-Napoca: EIKON, 2009. 487 p. ISBN 973-577-728-6.
205. STĂNESCU, V. *Știința Globalizării*. București: All Black, 2005. 272 p. ISBN 973-655-728-6.
206. STERCUL, N. Despre rolul societății civile în procesul de modernizare politică, Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe sociale: Sociologia, Asistență Socială, Drept, Științe Politice 2019 Nr. 3(123) p. 50-51. (13 tit.), ISSN1814-3199.
207. STIGLITZ, J.E., *Mecanismele globalizării*. Iași: Polirom, 2008. 309 p. ISBN978-973-46-1187-4.
208. *Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2030*. [online]. [citat 29.03.2019]. Disponibil: <http://www.particip.gov.md/categorylist.php?l=ro>; *Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”* (aprobată prin HG nr. 952 din 27.11.2013); [citat 01.05.2019]. Disponibil: <https://mei.gov.md/sites/default/files/document/proba16.pdf>; *Strategia de dezvoltare a societății civile* (aprobată prin Legea nr.205 din 28.09.2012); *Strategia națională de descentralizare pentru anii 2012-2015* (Legea nr. 68 din 05.04.2012); *Strategia națională de dezvoltare regională* (aprobată prin HG nr. 158 din 04.03.2010); *Strategia Națională de Edificare a Societății Informaționale „Moldova electronică”*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 25 martie 2005, nr. 46-50.
209. STROM, K. *Delegation and accountability in parliamentary democracies*. European Journal of Political Research: May 2000, Vol. 37, issue 3, pp. 261–289. ISBN 9780198297840.
210. SUCEVEANU, N. Conceptul integrării flexibile în Uniunea Europeană vs perspectiva de aderare (cazul Republicii Moldova). Materialele Conferinței științifice cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a a USM din 21-22 septembrie 2011, Științe sociale, vol. I. Chișinău: CEP, USM, 2011. pp. 13-16.
211. Suport și proiecte comune ale ONU. [online]. [citat 29.03.2019]. Disponibil: <http://md.one.un.org/content/unct/moldova/ro/home/our-work/joint-un-projects.html>
212. TĂBÎRȚĂ, I. Comunitatea democrațiilor – geopolitica instituționalizării democrației. În: Buletin de politică externă a Moldovei, nr. 35. IDIS „Viitorul”. Chișinău, 2011. 4 p.

213. TAMAS, S., *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. București: Editura Academiei Romane, 1996. 414 p. ISBN 973-9167-57-8.
214. TEOFFLER, A. *Război și anti-război Supravețuirea în zorii secolului XXI*. Prahova: ANTET, 1995. 247 p. ISBN973-8203-72-4.
215. TEUNE, H., *Global Democracy*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2002, Vol.581. pp. 22-34. ISSN 0002-7162.
216. TOCQUEVILLE, A. *Despre democrație în America*. București: Humanitas, 2005. 455 p. ISBN 973-50-0865-3.
217. *Trade and Developmet Report 2017 Beyond Austerity: Towards a Global New Deal*, New York Geneva United Nations, 2017, 169 p. ISBN978-92-1-112913-7.
218. *Transition to democracy*. Council of Europe Publishing. Strasbourg, 1997. 509 p. ISBN 92-871-3356-5.
219. ȚURCAN, R.(ed.); Bugaian, L., (ed.) *Restructuring, rationalizing and modernizing higher education sector in the Republic of Moldova*, Chișinău, 2015. Editura Universul, 120 p. ISBN978-9975-4003-9-8.
220. ȚURCANU, I. *Istoria: Receptare, cercetare, interpretare*. Iași: Junimea, 2006. ISBN 973-37-1212-4
221. UDRIS, J., GROZA, I. *Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova*. Chișinău. 2016. [online]. [citat 29.03.2019]. https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/feasibility-study-on-internet-voting-for-the-central-electoral-c.html
222. VARZARI, P. *Democrația și birocrația: problema corelației*. În: Revista de filozofie, sociologie și științe politice, 2009, nr. 2. pp. 97-109. ISSN 1857-2294.
223. VARZARI, P. *Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective*. Chișinău: CEP USM, 2008. 135 p. ISBN978-9975-70-793-0.
224. VARZARI, P. *Elita politică și birocrația în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova)*. Monografie. Chișinău: Pontos, 2013. 366 p. ISBN978-9975-51-447-7.
225. VARZARI, P. *Europenizarea și democratizarea din perspectiva integrării europene a Republicii Moldova*. În: Analele științifice. Ed. I. Vol. 1 / Univ. de Studii Politice și Econ. Europene „Constantin Stere”. Chișinău: USPEE „Constantin Stere”, 2013. pp. 100-109.
226. VARZARI, P., MORARU, V., JUC, V., MANOLACHE, C. *Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic*. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală "Andrei Lupan" AȘM. 2015. 480 p. ISBN978-9975-3073-0-7.
227. VARZARI, P., TĂBĂRȚĂ, I. *Evoluția statului Republica Moldova prin prisma funcționalității elitei politice și a societății civile*. În: Revista de filozofie, sociologie și științe politice. Nr 1(155). Chișinău, 2011. pp. 72-81. ISSN 1957-2294.
228. VARZARI, P., TĂBĂRȚĂ, I. *Societatea civilă - factor al democratizării*. În: Revista de filozofie, sociologie și științe politice, nr. 1(152), Chișinău, 2010, pp.71-82. ISSN 1957-2294.

229. VASILESCU, Gr. Procesul de integrare europeană prin dimensiunile sale externă și internă: aspect teoretico-conceptuale. În: MOLDOSCOPIE, Chișinău, 2013, nr.3, pp.182-196. ISBN 1812-2566.
230. VASILESCU, Gr., CIUMACOV A. Globalistica în calitate de domeniu distinct al cunoașterii interdisciplinare. În: MOLDOSCOPIE, Chișinău, 2014, nr.4, pp.156-173.
231. VOVC, L. (2019). Pericolul miturilor politice asupra dezvoltării instituțiilor politice democratice și societății civile. In: Moldoscoپیe, nr.1, pp. 138 - 143. ISSN 1812-2566.
232. WAELE, J. Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa Centrală și de Est. În: Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est. București, Humanitas, 2003. pp. 173-193.
233. WALLISER, B. Sisteme și modele. O introducere critică în analiza sistemelor politice. [online]. [citată 25.04.2019]. Disponibil: <http://www.pse.ens.fr/users/walliser/index.html>
234. WELZEL, Ch., INGLEHART R. *Modernisation, Cultural Change and Democracy*. Cambridge: University Press, 2005. ISBN 978-0-511-25288-4.
235. ZAMFIR, C. Cercetări pentru dezvoltarea durabilă. În: Economistul. București, 2018, nr. 5 pp. 74-78. ISSN 1221-8669.
236. ZAMFIR, C. *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* București: Polirom, 2004. 195 p. ISBN 973-681-753-9.
237. ZDANIUK, B. Consolidarea statului în Republica Moldova. [online]. [citată 15.07.2019]. Disponibil: <https://wnpism.uw.edu.pl/media/SOBN/Archiwum%20WDiNP/Konsolidacja%20panstwa.pdf> Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2016. 284 p.
238. ZLATE, E. Deschiderea unui oficiu al ONU în Moldova. În: Moldova Suverană: cotidian social-politic, cultural de informare și opinie. 21 mai, p.4. Chișinău, 1994.
239. БАРАНОВСКИЙ, В., БОГАТУРОВ, А. Современные глобальные проблемы. Москва: Аспект Пресс, 2010. 350 с. ISBN 978-5-7567-0595-9.
240. БУСЫГИНА, И., ОКУНЕВ, И., Модернизация и демократизация в странах БРИКС. Москва: Аспект Пресс, 2015. 351 с. ISBN 978-5-7567-0777-9.
241. *Восточное направление процесса расширения ЕС: проблемы и перспективы*. Издательство Томского университета, 2015. 218 с. ISBN: 978-5-7511-2244-7.
242. *Глобальные трансформации международной экономической системы*. Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко, 2015. 348 с. ISBN978-9975-3010-08.
243. ГРОМЫКО, А., *Большая Европа в глобальном мире: новые вызовы – новые решения*. Москва: Институт Европы РАН, 2013.144 с. ISBN 978-5-7567-0879-9
244. ЖУРКИН, В. *Глобализация и регионализм. Черноморский регион, Балканы*. Москва: Интердиалект, 1997. сс. 8. ISBN 5-89520-050-8.

245. ИЛЪИН, М.В. *Идеальная модель политической модернизаций пределы ее применимости*. [online]. Москва, 2002. [citat 23.03. 2019]. Disponibil: <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0126562>
246. ИНГЛХАРТ, Р., ВЕЛЬЦЕЛЬ, К. *Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития*. Москва: Новое изд-во, 2011. 464 с. ISBN 978-5-9837-14-2.
247. ИНОЗЕМЦЕВ, В. *Демократия и модернизация*. Издательство: Европа, 2010. 318 с. ISBN 978-5-904663-09-4.
248. КАШКИН, С.Ю., КАЛИНИЧЕНКО, П.А., ЧЕТВЕРИКОВ, А.О. *Европейское оборонное сотрудничество. Документы и комментарии*. Москва: Профобразование, 2004. 72 с. ISBN 978-5-9327-14-2.
249. КОВАЛЁВА, Т. М. *Правотворчество международных организаций и его виды*. Калининград, 1999. 166 с. ISBN 978-5-9356-18-2.
250. ЛЕБЕДЕВА, М. М. *Мировая политика и международные отношения на пороге нового тысячелетия*. Москва: Аспект Пресс, 2003. 351 с. ISBN 5-7567-0148-6.
251. НИКИФОРОВ, К.В. *Центральная и Юго-Восточная Европа. Конец XX – начало XXI вв. Аспекты общественно-политического развития*. Историко-политологический справочник. Москва, 2015. 480 с. ISBN 978-5-4469-0368-9.
252. ПАНТИН, В., *Волны и циклы социального развития: Цивилизационная динамика и процессы модернизации*. Москва: Наука, 2004. 246 с. ISBN 978-5-4567-0368-9
253. САДОВНИЧИЙ, В. *Структурная и институциональная модернизация экономики России*. Москва: Наука, 2006. 414 с. ISBN 978-5-0203-4028-2.
254. ТОРКУНОВ, А., СИМОНИЯ, Н. *Глобализация, структурный кризис и мировое лидерство. Мифы и реальность*. Москва: Международная жизнь, 2013. 88 с. ISBN 978-5-4422-0368-9.
255. ЦХАРЛЕС, Ф., ЭНДРЕЙН, А. *Сравнительный анализ политических систем: Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования*. Учебное пособие. Москва, 2000. ISBN 5-7777-0094-2.
256. ШЕЙНИС, В. *Взлёт и падение Парламента. Переломные годы в российской политике (1985—1993)*. Том 1. Москва: Московский Центр Карнеги, 2005. 162 с. ISBN 5-86280-033-6.
257. ШОРНИКОВ, П.М. *Покушение на статус: этнополитические процессы в Молдавии в годы кризиса: 1988-1996*. Кишинев: Штиинца, 1997. 235 с. ISBN 9975-9517-1-6.
258. ЭБЗЕЕВ, Б.С. *Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации*. Москва: Проспект, 2015. 656 с. ISBN 978-5-392-16914-6.

Sumele alocate de Uniunea Europeană, inclusiv prin intermediul Programului TACIS și FSP pentru perioada anilor 1991 - 2006

Asistența UE pentru Moldova, 1991-2006 (în € milioane)										
	1991 -1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Total
Programul național TACIS	41,1	14,7	-	14,8	-	25,0	-	42,0	-	137,6
Cooperarea transfrontalieră TACIS	-	-	2,0	3,0	1,1	2	1,0	3,6	10	22,7
Programul regional TACIS	-	-	0,9	-	1,25	-	6,6	5,1	12,3	26,15
Programul securității alimentare (FSP)	-	-	5,5	-	10,4	-	10,0	-	10,0	35,9

Asistența UE pentru Moldova, 1991-2006 (în € milioane)										
	1991 -1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Total
Asistență macro-financiară	87,0				-					87,0
Asistență umanitară	-	3,9	0,8	0,8						5,5
Cofinanțarea PVD-ONG	-	-	-	-	-	0,5	-	-	-	0,5
Inițiativa Europeană pentru Democrație și Drepturile omului (EIDHR)	-	-	0,2	0,47	-	-	-	-	-	0,67
SPP	-	-	-	4,7	-	-	-	-	-	4,7
Total	128,1	18,6	9,4	23,77	12,75	27,5	17,6	50,7	32,3	320,72

Surse: Date ale Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, <http://www.mfa.gov.md/privire-generală>; Republic of Moldova, Country Strategy Paper 2007-2013, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldo-va_en.pdf

Asistența UE pentru Moldova, 2006 - prezent			
	Număr de proiecte	Perioada	Suma totală per proiect: in €
DCFTA (ZLSAC)	7	2013-prezent	260.104.723
Agricultură	8	2012 - prezent	73.620.670
Economie și Dezvoltarea Afacerilor	14	2009 - prezent	436.283.078
Energie	7	2010 - prezent	77.168.090
Transport și Infrastructură	8	2008 - prezent	174.476.637
Mediu și Dezvoltare Durabilă	9	2007 - prezent	76.235.788
Justiție și Poliție	14	2013 - prezent	83.668.994
Administrare Publică	10	2014 - prezent	36.057.813
Cultură, Știință și Educație	14	2014 - prezent	26.069.607
Sănătate și Incluziune Socială	16	2007 - prezent	13.956.505
Societate Civilă și Drepturile Omului	20	2009 - prezent	38.284.268
Cooperare Transfrontalieră	6	2006 - prezent	40.388.373
TOTAL			1.336.314.546

Sursa: <https://eu4moldova.md/ro>

Date cronologice privind evoluția relațiilor RM-UE:

28 noiembrie 1994 – Semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare cu Comunitățile Europene și Statele lor Membre (UE)

1 iulie 1998 – Intrarea în vigoare a Acordului de Parteneriat și Cooperare

22 februarie 2005 – Aprobarea Planului de acțiune Politica europeană de vecinătate UE-Moldova

10 octombrie 2007 – Semnarea Acordului de facilitare a regimului de vize și readmisie a persoanelor

21 ianuarie 2008 – Consiliul UE aprobă introducerea unor preferințe comerciale autonome pentru Republica Moldova (prelungit în 2011 până în 2015)

7 mai 2009 – Aderarea Republicii Moldova la Parteneriatul Estic

12 ianuarie 2010 – Lansarea negocierilor privind Acordul de Asociere cu UE

17 martie 2010 – Republica Moldova a devenit membru cu drepturi depline în cadrul Comunității Energetice

15 iunie 2010 – Lansarea dialogului privind liberalizarea regimului de vize cu UE

11 octombrie 2011 – Asocierea Republicii Moldova la cel de-al șaptelea Program Cadru al Comunității Europene pentru Cercetare și Dezvoltare Tehnologică (PC7)

20 martie 2012 – Lansarea negocierilor privind stabilirea Zonei de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător în cadrul negocierilor privind Acordul de Asociere.

26 iunie 2012 – Semnarea Acordului privind spațiul aerian comun între Republica Moldova și UE

29 noiembrie 2013 – Republica Moldova a parafat textul Acordului de Asociere, care include și crearea Zonei de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător

28 aprilie 2014 – Eliminarea vizelor de scurtă ședere în zona Schengen se aplica pentru cetățenii RM care dețin un pașaport biometric

17 aprilie 2014 – Parlamentul European reafirmă perspectiva europeană a Moldovei și menționează că Moldova poate cere să devină membru al UE

27 iunie 2014 – Semnarea Acordului de Asociere între Republica Moldova și UE

Februarie 2016 - a fost aprobată Strategia națională „Diaspora-2025” și Planul de Acțiuni pentru anii 2016-2018.

Indicii democrației pentru anul 2018



Freedom in the World 2018



Moldova Profile

FREEDOM STATUS:

PARTLY FREE



Freedom in the World Scores

Freedom Rating



Political Rights



Civil Liberties



(1=Most Free, 7=Least Free)

Aggregate Score: 61/100 (0=Least Free, 100=Most Free)

Quick Facts

Population: 3,600,000

Capital: Chisinau

GDP/capita: \$1,833

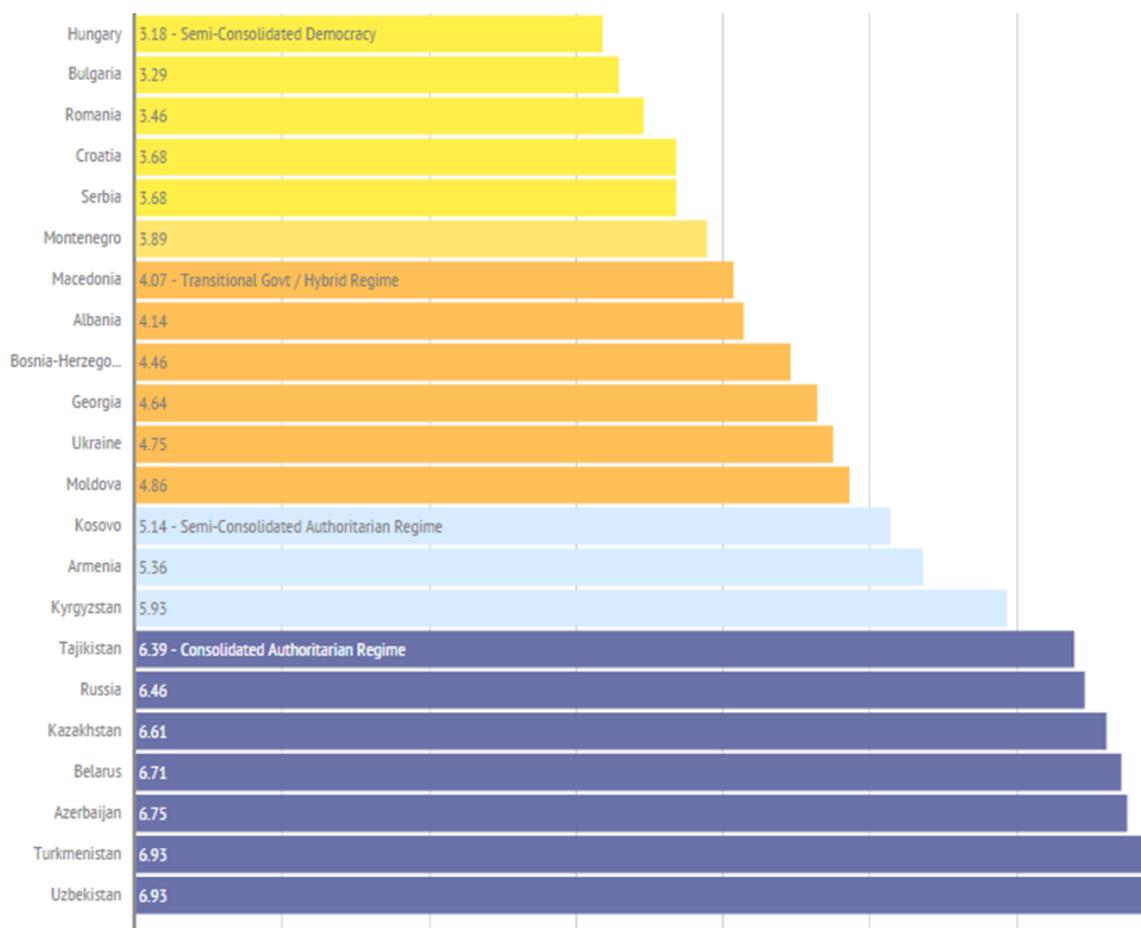
Press Freedom Status: Partly Free

Într-un Raport al Freedom House pentru 2018, se arată că Republica Moldova este o țară „parțial liberă”. Indicele libertății pentru Republica Moldova este de 61 puncte din 100. În același raport, se spune că corupția la nivel înalt pune piedici în calea dezvoltării unei guvernări democratice. Aceeași concluzie generală de țară „parțial liberă” o găsim și în restul rapoartelor realizate de Freedom House începând cu 1999 - până în prezent.

„Moldova are un mediu electoral competitiv. Drepturile de întrunire, vorbire și religie sunt în mare măsură protejate. Cu toate acestea, corupția perpetuă în sectorul guvernamental, legăturile dintre partidele politice mari și interesele economice, precum și deficiențele în statul de drept continuă să împiedice o guvernare democratică”, se spune în Raport.[online]. [citată la 20 mai 2019], Disponibil: <https://freedomhouse.org/print/50050>

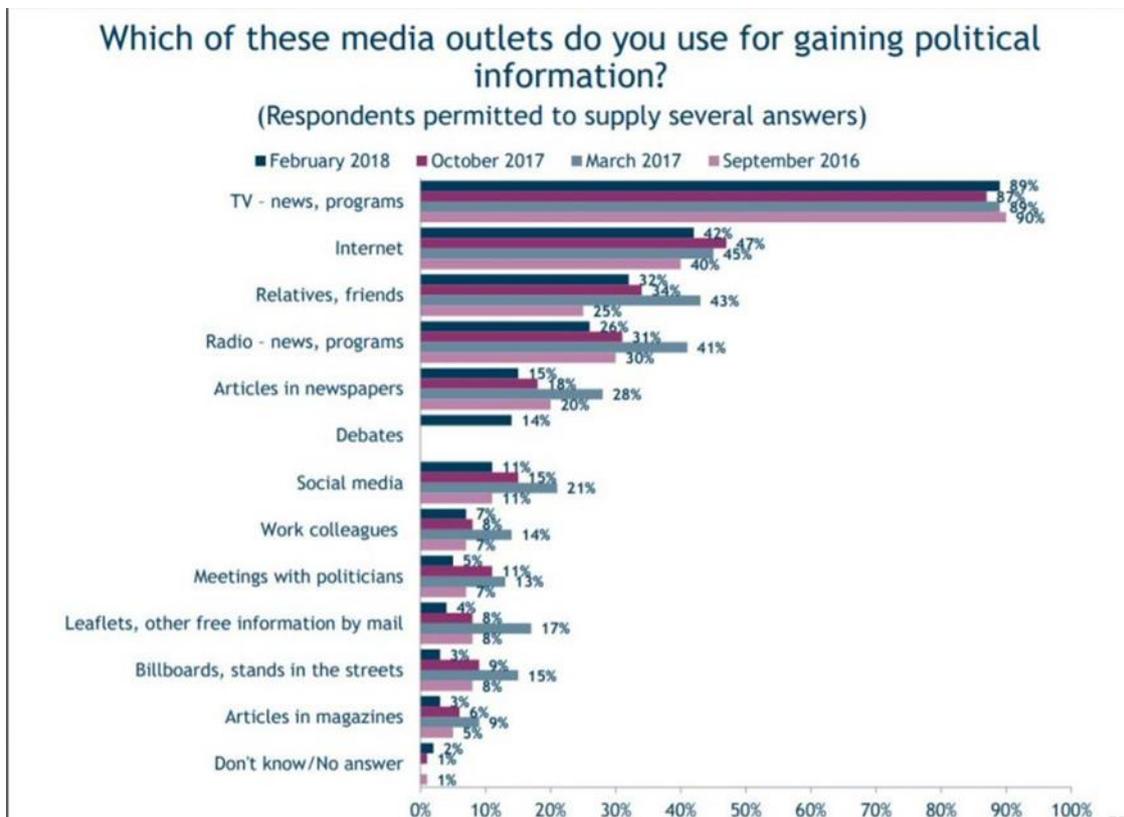
Surse grafice: Freedom House Moldova

Starea democrației în Republica Moldova



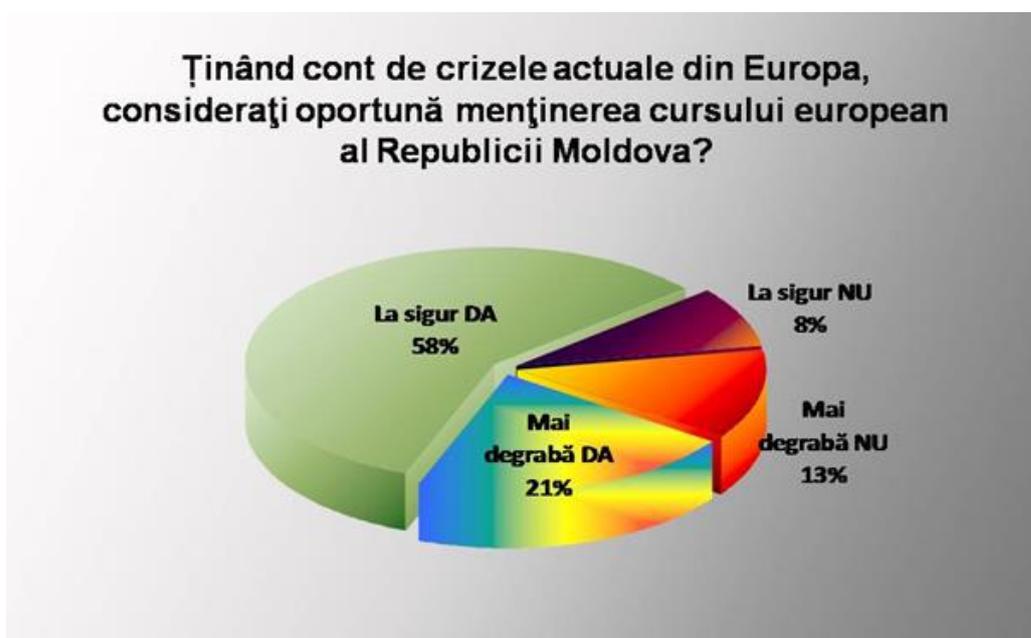
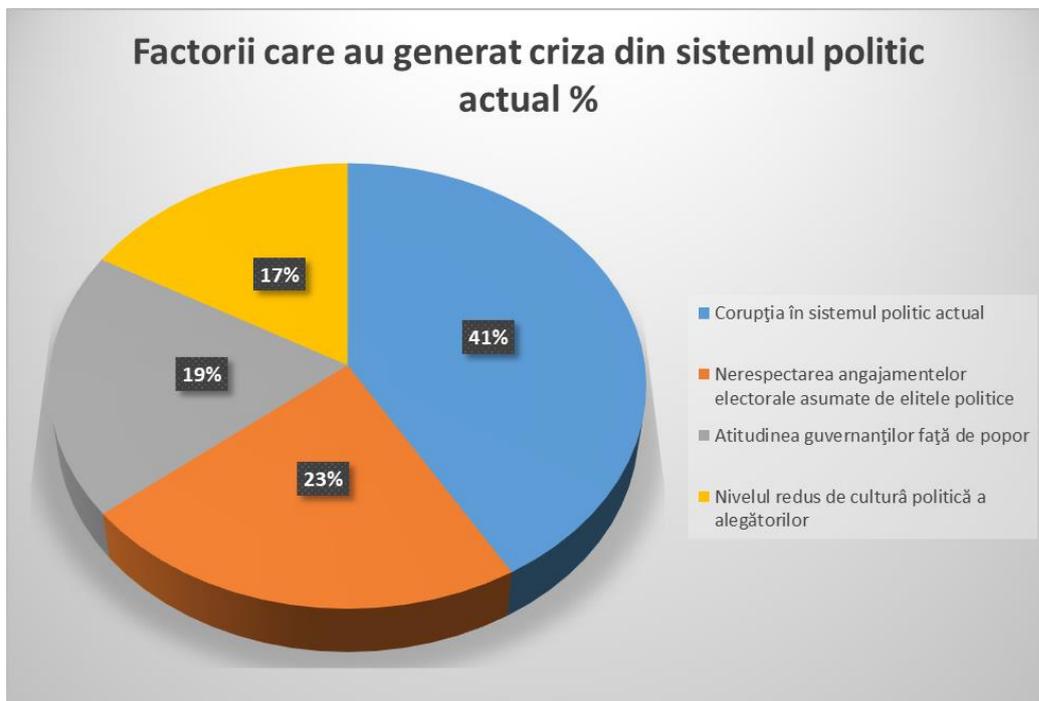
Sursa: Raport. Freedom House: Moldova, un stat lipsit de democrație (2015-2016).[online], (citat la 03.10. 2018). Disponibil: <http://independent.md/raport-freedom-house-moldova-un-stat-lipsit-de-democratie/#.W9SJ-2gzbIU>

Cele mai importante surse de informare ale moldovenilor



Sursa: Institutul Republican Internațional (IRI). Sondaj privind sursele de informare ale cetățenilor. <http://diez.md/2018/03/30/sondaj-iri-din-ce-surse-se-informeaza-cel-mai-mult-cetatenii-din-moldova-cine-se-afla-top-3/> (vizitat la 24.10. 2018).

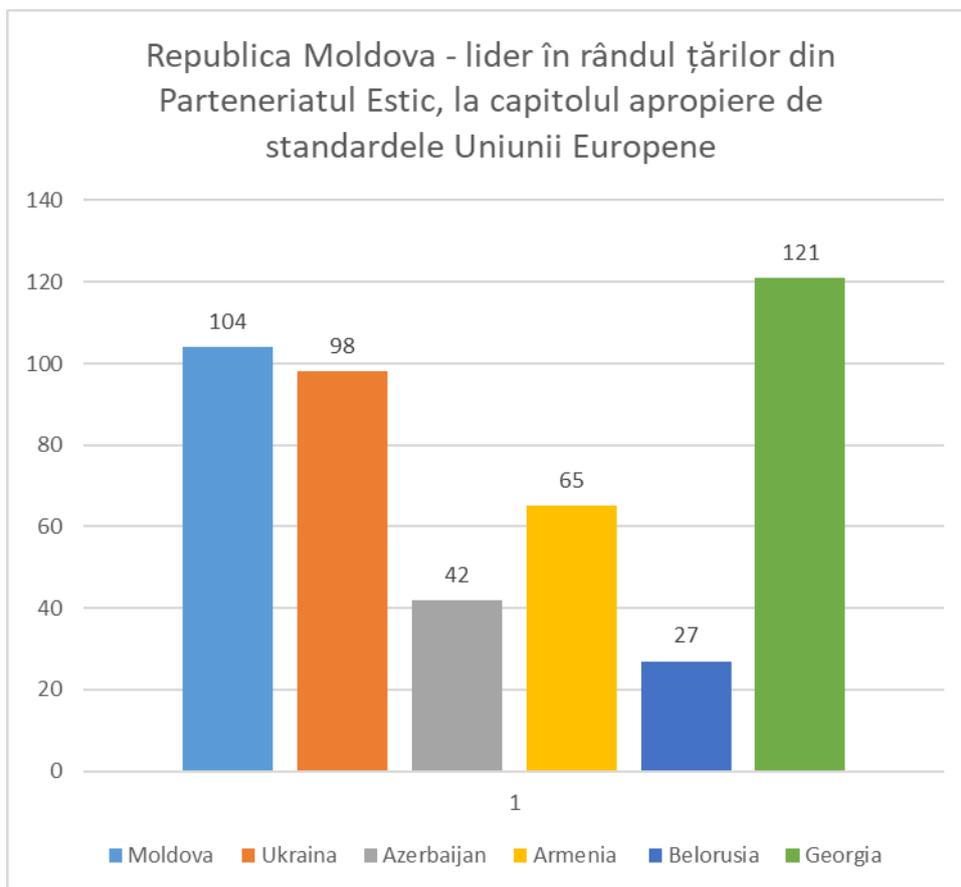
Sistemul politic din Republica Moldova: funcționalitate și oportunități de modernizare



Sursa: Studiul sociologic „Sistemul politic din Republica Moldova: funcționalitate și oportunități de modernizare”. Centrul de Cercetări Strategice al ICJP al AȘM; noiembrie 2015.

<http://icjp.asm.md/content/studiul-sociologic-%E2%80%9Eesistemul-politic-din-republica-moldova-func%C8%9Bionalitate-%C8%99i-oportunit%C4%83%C8%9Bi> (vizitat la 14.08.2018)

Indicele Parteneriatului Estic pentru 2015-2016



Sursa: <https://www.ziarulnational.md/r-moldova-ramane-lider-printre-tarile-parteneriatului-estic-chisinaul-are-cele-mai-bune-legaturi-si-e-cel-mai-apropiat-de-standardele-ue/> (vizitat la 18.10.2018).

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Octombrie, 2020 _____ CIOBANU Ion

CURRICULUM VITAE

Nume / Prenume: CIOBANU ION ALEXANDRU

Născut la: 24 iulie 1986, Văleni, Cahul

Cetățenie: Republica Moldova

Studii:

2009-2012 – Licențiat în Științe Politice

Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea: Relații Internaționale și Științe Politice și Administrative. Specializarea: Politologie.

2012-2014 - Masterat în Științe Politice

Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea: Relații Internaționale și Științe Politice și Administrative. Specializarea: Politologie.

2014-2019 - Doctorat în Științe Politice

Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea: Relații Internaționale și Științe Politice și Administrative. Specializarea: Politologie.



Stagii:

2011-2012 - Școala de Instruire Politică și Fellowship, Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale IDIS „Viitorul”

2011-2012 - Școala STATE-BUILDING, Institutul pentru Dezvoltare Regională și Administrativă Durabilă (IDRAD)

2013 – Participant training internațional „Gorw 2020”, Programul Youth in Action, Dilijan, ARMENIA.

2014 – Participant training internațional „European Network for individual living”, Council of Europe, Strasbourg, FRANȚA.

2017-2018 - Școala de Studii Avansate în Jurnalism, or. Chișinău.

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale:

2015 -2016 - executor din cadrul proiectului „Valorificarea moștenirii istorice și culturale a lui Constantin Tomescu, personalitate marcantă a Basarabiei interbelice”, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

Participări la manifestări științifice:

1. Conferința științifică internațională a doctoranzilor „*Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*” (Universitatea AȘM, Chișinău, 10 martie 2015);

2. Conferința științifică internațională „*Perspectivile și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației*” (Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu”, Cahul, 5 iunie 2015);
3. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” USM, (Chișinău, 8-9 noiembrie 2015);
4. Conferința științifică internațională a doctoranzilor „*Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*”. Ediția a V-a (Universitatea AȘM, Chișinău, 22 martie 2016);
5. International Scientific Conference „*Political Science, international relations and security studies*”, International Conference Proceedings the Xth edition, (Sibiu, România, May 27-29, 2016).
6. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” (USM, Chișinău, 9-10 noiembrie 2017);
7. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” (USM, Chișinău, 9-10 noiembrie 2018);
8. Conferința științifică națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare*” (USM, Chișinău, 7-8 noiembrie 2019).

Articole științifice publicate:

1. **Ciobanu, I.** Aspecte generale și particulare ale modernizării sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția IV, UNAȘM, 10 martie 2015, Chișinău, pp. 160-161.
2. **Ciobanu, I.** Particularitățile procesului de modernizare al sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică internațională*, Universitatea „B. P. Hasdeu”, 5 iunie 2015, Cahul, pp. 37-42.
3. **Ciobanu, I.** Considerații privind conceptul democratizării, modernizării și globalizării al sistemului politic din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Conferința științifică internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, USM, 7-8 noiembrie 2015, Chișinău, pp.88-90.
4. **Ciobanu, I.** Impactul democratizării și europenizării asupra modernizării sistemului politic al Republicii Moldova. În: *International Conference „Political science, international relations and Security Studies”*, 27 mai, 2016, Sibiu, România, pp.82-90.

5. **Ciobanu, I.** Parteneriatul Estic – factor modernizator al sistemului politic al Republicii Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*, ediția V, UNAȘM, 25 mai 2016, Chișinău, pp. 53-57.
6. **Ciobanu, I.** Democratizarea sistemului politic al Republicii Moldova în condițiile alternanței Vest-Est. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, USM, 9-10 noiembrie 2017, Chișinău, pp. 285-288.
7. **Ciobanu, I.** Statul de drept – condiție obligatorie în edificarea democrației în Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, CEP USM, 8-9 noiembrie 2018, Chișinău, p.85-87.
8. **Ciobanu, I., Saca, V.** Relația democratizare-modernizare în sistemele politice ale CSI, specificul Moldovei, Ucrainei și Federației Ruse. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, vol. II (173), Chișinău, 2017, pp. 68-84. Categoria B.
9. **Ciobanu, I.** Interconexiunea dintre democrație și modernizare a sistemului politic din Republica Moldova. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, Vol. II (177), Chișinău, 2018, pp. 88-100. Categoria B.
10. **Ciobanu, I.** Impactul transformărilor democratice asupra modernizării sistemelor politice a statelor est-europene în contextul globalizării. În: *Revista MOLDOSCOPIE*, Nr. 4 (LXXV), Chișinău, 2016, pp. 57-77. Categoria C.
11. **Ciobanu, I.** Rolul Organizației Națiunilor Unite, ca și actor global, în dezvoltarea democrației din Republica Moldova. În: *Rezumate ale comunicărilor, Științe sociale, Conferință științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, CEP USM, 7-8 noiembrie 2019, Chișinău, pp.108-112.

Premii:

2011 – 2012 – Bursier al Fundației „Familia Sturza”

2011 - 2014 - Bursier pentru excelență în studii al Societății Orbilor din Moldova și al Familiei Lepădatu din România

2014 –2015 - Bursier al Fundației Soros Moldova – Programul „Drepturile Omului”

Limbi străine cunoscute:

Engleza – nivel B, Rusa – nivel B.

Experiență de muncă:

2016 – 2017 – Asistent de Proiect, Programul ”*Promovarea educației incluzive în Republica Moldova*”, în cadrul Programului 872111194233 - Îmbunătățirea educației de calitate prin echitate (2013-2017), implementat de Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică, Ministerul Educației cu suportul UNICEF Moldova.

2015 -2016 - executor din cadrul proiectului „Valorificarea moștenirii istorice și culturale a lui Constantin Tomescu, personalitate marcantă a Basarabiei interbelice”, Institutul de Istorie.

2018 – prezent – Reporter la Agenția de Presă Info-Prim NEO

Date de contact:

Tel. +373 68265119, str. Pușkin 22, of. 444, or. Chișinău.

Email: ionalexciobanu@gmail.com